

KZGW

Wij laten Zeeland schitteren

Archief 2023 - II

*Jaarverslagen 2022 conservatoren,
werkgroepen, commissies, redacties
en bestuur*

Archief 2023 – II

Archief 2023, Deel II. *Jaarverslagen 2022 conservatoren, werkgroepen, commissies, redacties en bestuur van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*

© 2023

Commissie tot redactie van *Archief – Jaarverslagen*:

drs. E.G.M. (Elly) Adriaansz

dr. P.G. (Peter) van Druenen

M. (Marianne) Gossije

drs. A. (Arnold) Wiggers

Druk :

Media58, Vlissingen

Omslagontwerp en vormgeving binnenwerk:

DtP-plus, Koudekerke

Afbeelding voorzijde:

Aardewerk beeldje van de god Shiva, afkomstig uit een hindoetempel in Bengalen. Geplaatst op de lijst beschermde cultuurogoederen. Schenking J.R. Vos, 1819; Zeeuws Museum, G3603.

ISBN 978-90-830638-6-7

NUR 688, 694

ISSN 2949-7213

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, door middel van druk, fotokopieën, geautomatiseerde gegevensbestanden of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Jaarverslagen 2022
conservatoren, werkgroepen, commissies,
redacties en bestuur
van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap
der Wetenschappen

Inhoud

VOORWOORD	7
JAARVERSLAGEN 2022	
BESTUUR	9
SAMENSTELLING BESTUUR, WERKGROEPBESTUREN, COMMISSIES EN ADMINISTRATIE (PER 1 SEPTEMBER 2023)	13
IN GESPREK MET...	17
COÖRDINATIECOMMISSIE VOOR DE VERZAMELINGEN	38
Collectie Online	40
Conservatorensymposium 2 april 2022	41
Conservatorensymposium 12 november 2022	43
CONSERVATOREN	53
Archeologische Voorwerpen	53
Boeken en ruilverkeer	62
Handschriften	65
Historisch-topografische atlas Zelandia Illustrata	69
Kunst, Kunstnijverheid en Historische Voorwerpen	71
Munten en penningen	72
Muziekinstrumenten	77
Natuurhistorische voorwerpen en overige Naturalia	78
Volkenkundige voorwerpen	82
COMMISSIE JEUGD	85
COMMISSIE TOT REDACTIE VAN TIJDSCHRIFT ZEELAND	87
COMMISSIE TOT REDACTIE VAN ARCHIEF EN WERKEN	91
COMMISSIE TOT REDACTIE VAN ARCHIEF – JAARVERSLAGEN	93
COMMISSIE COMMUNICATIE	95
WEBREDACTIE	97
WERKGROEP CULTUURHISTORIE (WCH)	99
WERKGROEP GEOLOGIE	103
BIJLAGE: CHRONOLOGISCH EN TOEGELICHT OVERZICHT VAN EEN SELECTIE VAN AANWINSTEN VOOR DE COLLECTIES GEDURENDE HET JAAR 2022	106

Voorwoord

Het KZGW, vanaf het begin van zijn bestaan in 1769 (toen nog zonder de 'K') uitgever van het jaarboek *Archief*, heeft uiteraard zelf ook een archief. Dat bestaat vooral uit de administratieve en financiële documenten die nu eenmaal horen bij de huishouding van een vereniging. Van tijd tot tijd worden deze stukken geïnventariseerd en overgedragen aan het Zeeuws Archief, zodat iedereen die is geïnteresseerd in de Zeeuwse cultuur- en wetenschapsgeschiedenis er gebruik van kan maken.

Overigens is er de laatste twintig jaar wel een probleem ontstaan bij het beantwoorden van de vraag wat er wel of niet moet worden bewaard. De onderliggende reden hiervan is iedereen wel bekend: bijna alle communicatie vindt vandaag de dag digitaal plaats. Het gevaar van verdwijning (harde schijven die het begeven), overschrijving (bestanden met dezelfde naam), onbedoelde verplaatsingen naar de digitale prullenbak of andere ellende die door een enkele simpele maar fatale muisklik kan worden opgeroepen, is elke seconde aanwezig. Het oplossen ervan – zo dat al mogelijk is – kost vele uren of, wanneer het wordt uitbesteed, veel geld. Enfin, de vrijwilligers van het KZGW proberen er vanaf het begin van deze digitale avonturenwereld het beste van te maken, niet in de laatste plaats omdat we gedurende een groot deel van deze periode ondersteund werden door een professioneel secretariaat. Het digitale archief is honderden gigabites groot, driedubbel geback-upt ('back-up' staat in de Van Dale, dus ik neem de vrijheid om er een werkwoord en een voltooid deelwoord van te maken) en in een keurige mappenstructuur ondergebracht. De e-mail die is gericht aan of verstuurd vanuit een e-mailadres dat eindigt op @kzgw.nl is ook op deze wijze opgeslagen. Vanwege de backups (die elders zijn opgeslagen) is een brand ook niet meer fataal.

Terug naar het jaarboek *Archief*. Meer specifiek het Deel II met de jaarverslagen. Uiteraard worden alle artikelen, versies, afbeeldingen inclusief de bijbehorende correspondentie keurig digitaal opgeslagen. Echter, ook het uiteindelijke resultaat: het boek, de ePub of de PDF, fungeert als een belangrijke bron voor de geschiedenis van het KZGW. In mijn ogen vertelt dit eindproduct, naast de archiefstukken, ook iets over het Genootschap. De omvang van het boek, de veelheid en de uitgebreidheid van de artikelen en het beeldmateriaal zeggen alles over het vele werk dat is verricht door de vrijwilligers. Sommigen hebben er zelfs een dagtaak aan, en dat wordt pas echt zichtbaar wanneer je het boek in handen hebt, of het nu de papieren versie is of de digitale versie. Dat gevoel wordt met deze uitgave ook onderdeel van onze geschiedenis. Met 86 diepe buigingen voor de vrijwilligers. Elk jaar opnieuw!

Middelburg, 15 september 2023,
Namens de Commissie tot redactie van Archief Jaarverslagen,
Peter van Druenen

Jaarverslag van de secretaris van het bestuur over 2022

Bestuursvergaderingen

Het bestuur heeft in het verslagjaar tien keer vergaderd, op 12 januari, 16 februari, 16 maart, 20 april, 18 mei, 1 juni, 14 september, 19 oktober, 16 november, 21 december. De vergaderingen vonden plaats in het voormalig museum van het KZGW aan de Wagenaarstraat in Middelburg.

Algemene Ledenvergaderingen

Er zijn twee Algemene Ledenvergaderingen gehouden, te weten op 1 juni en op 16 november. Beide vergaderingen vonden plaats in de Zeeuwse Bibliotheek. Op 1 juni was er na het officiële gedeelte een wijnproeverij met een lezing over de geschiedenis van de Zeeuwse wijnhandel door dr. Gerard van Keken en drs. Veronica Frenks. Op 16 november werd het deel na de pauze ingevuld door de Stichting

Afbeelding uit de lezing van Gerard van Keken en Veronica Frenks (Wijnkelder van wijnkooper C. v.d. Vaarde te Goes ca. 1800. ZA, ZI-III-1433).

Valreep met de voorstelling ‘Het portret’ van Rens Schot. Deze gedramatiseerde tekstlezing, uitgevoerd door de bekende Zeeuwse acteur Bram Kwekkeboom, ging over de dichter en rebel Jacobus Bellamy door de ogen van zijn beoogde schoonmoeder. Voorafgaand aan het stuk gaf Peter van Druenen een korte lezing over het leven en werk van Jacobus Bellamy.

De verslagen van de twee ALV's zijn te vinden op onze website: <https://kzgw.nl/verslagen>.

Aanwinsten

In 2022 werden de volgende collecties uitgebreid met schenkingen en aankopen: Zelandia Illustrata, Boeken en Handschriften, Munten en Penningen, Archeologie en Kunst, Kunstnijverheid en Historische Voorwerpen. U leest hierover meer in de betreffende jaarverslagen.

Familiefonds Hurgronje

Ook in 2022 werd € 30.000 ontvangen van het Familiefonds Hurgronje met als doel om het Genootschap en zijn collectie onder de aandacht van de jeugd te kunnen blijven brengen. Daaraan is mede opvolging gegeven door het project TIJDGRAVER van de Commissie Jeugd. Elders in deze editie van *Archief II* leest u meer over dit project.

Pers

Het Genootschap maakte ook in 2021 weer regelmatig zijn opwachting in de Zeeuwse pers (Omroep Zeeland, PZC en de verschillende huis-aan-huisbladen). Deze berichten zijn terug te vinden op onze website: <https://kzgw.nl/nieuws/>.

Omroep Zeeland besteedde op 3 januari 2022 aandacht aan de muntencollectie van het KZGW.

Nieuwsbrieven

Er werden in het verslagjaar zeventien nieuwsbrieven verstuurd. Deze zijn allemaal terug te lezen op <https://kzgw.nl/nieuwsbrief-archief/>.

Boekwinkeltje

Het Zeeuws Genootschap heeft in de ruim 250 jaar van zijn bestaan honderden titels uitgegeven. In ons magazijn bevindt zich nog een aanzienlijke voorraad boeken vanaf 1900. Op Boekwinkeltjes.nl heeft het Genootschap in 2022 zijn eigen boekwinkeltje kunnen inrichten. Er staan inmiddels enkele honderden titels te koop, waaronder ook niet door het KZGW uitgegeven boeken. Het aanbod zal de komende tijd nog worden uitgebreid. De prijzen zijn exclusief verzendkosten en de leden van het Zeeuws Genootschap krijgen tien procent korting.

Boekwinkeltjes.nl
koop en verkoop uw tweedehands boeken

Home Boeken kopen Boeken verkopen

Alle boeken van Zeeuws Genootschap uit Middelburg ★★★★★

zakelijk ⓘ

Zeeuws Genootschap heeft in totaal 211 boeken

KZGW
Wij laten Zeeuws Nederland zien

Gesorteerd op: Titel

Bestuur en administratie

In de samenstelling van het bestuur hebben in 2022 geen wijzigingen plaatsgevonden.

De functie van secretaresse werd vervuld door Judith Adriaanse.

Leden

Het aantal leden op 31 december 2023 bedroeg 712 gewone leden (onder wie 594 hoofdleden, 58 leden van het Familiefonds Hurgronje, 21 periodieke leden, 3 ereleden, 30 huisgenootleden en 6 jeugdleden) en 359 digitale leden (onder wie 42 jeugdleden en 299 leden van het Familiefonds Hurgronje). In 2022 waren er 31 organisaties waarmee het Genootschap een zogenaamd ruilabonnement onderhield voor wat betreft de wederzijdse publicaties. Zeventien ruiladressen bevonden zich in Nederland en veertien ruiladressen in het buitenland. Er waren vier begunstigers. In 2022 waren er 50 nieuwe leden. Er waren 68 uitschrijvingen door overlijden en opzeggingen.

Samenstelling bestuur, werkgroepbesturen, commissies en administratie (per 1 september 2023)

Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Beatrix is beschermvrouwe van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

Bestuur

dr. P.G. (Peter) van Druenen, voorzitter
K. (Karel) Meertens, vice-voorzitter
drs. W.P.S. (Sabine) Bierens, secretaris
drs. J.M. (To) Verhaeghe de Naeyer, thesaurier
M.M. (Margot) Verhaagen

Administratie

E. (Els) van Adrichem

Coördinatiecommissie voor de Verzamelingen

P.J. (Paul) Aarssen
drs. A. (Anna) de Bruyn
drs. G.R. (Gerard) Heerebout
drs. C.E. (Katie) Heyning
drs. R.M. (Ronald) Rijkse
drs. A. (Arnold) Wiggers

Conservatoren

P.J. (Paul) Aarssen, Boeken
dr. J.P. (Jan Piet) Bekker, Natuurhistorische Voorwerpen, Landzoogdieren
R. (Rob) Bertijn, Boeken

M.E.J. (Mark) Bosselaers, Natuurhistorische Voorwerpen, Zeezoogdieren
drs. J.G.M. (Anna) de Bruyn, Historisch-topografische Atlas Zelandia Illustrata
drs. F. (Erik) van der Doe, Volkenkundige Voorwerpen
A. (Aagje) Feldbrugge, Archeologische Voorwerpen
drs. V. (Veronica) Frenks, Historisch-topografische Atlas Zelandia Illustrata
drs. E.J.M. (Liesbeth) van der Geest, Volkenkundige Voorwerpen
drs. M. (Michel) van Gessel, Historisch-topografische Atlas Zelandia Illustrata
M. (Marianne) Gossije, Historische Voorwerpen
drs. G.R. (Gerard) Heerebout, Naturalia
drs. C.E. (Katie) Heyning, Kunst, Kunstnijverheid en Historische Voorwerpen
drs. K-J.R. (Karel-Jan) Kerckhaert, Munten en Penningen
dr. A.P. (Aad) de Klerk, Historisch-topografische Atlas Zelandia Illustrata
E. (Edward) de Landmeter, Mineralen en Gesteenten
H.K. (Hester) Loeff, Natuurhistorische Voorwerpen, Landzoogdieren
drs. J. (Jan) van Loo, Handschriften
ir. J.J.H.M. (Joris) Molenaar, Houten gevel
drs. P. Moerdijk, Conservator Natuurhistorische Voorwerpen, Mollusken
F.A.D. (Freddy) van Nieulande, Natuurhistorische Voorwerpen, Mollusken
H.W. (Herman) Nijhuis, Natuurhistorische Voorwerpen, Mollusken
drs. R.M. (Ronald) Rijkse, Handschriften
M. (Rien) Sanderse, Munten en Penningen
J. (Jos) Vogel, Muziekinstrumenten

Commissie tot redactie van Archief en Werken

prof.dr. H.J.M. (Henk) Nellen (voorzitter)
dr. P.G. (Peter) van Druenen (beeldredacteur)
drs. R. (Rob) Frederiks
M. (Monique) Huis in 't Veld-Rijk, MA
drs. B. (Bettina) Ketels-Boom
drs. N. (Noortje) de Kroo
drs. I.J. (Ivo) van Loo
A. (Arjen) Nijmeijer
drs. C.M. (Marcel) Rijken

Commissie tot redactie van Archief Jaarverslagen

dr. P.G. (Peter) van Druenen, voorzitter
 drs. E.G.M. (Elly) Adriaansz
 M. (Marianne) Gossije
 drs. A. (Arnold) Wiggers

Commissie tot redactie van Tijdschrift Zeeland

drs. J.J.I.M. (Jan) van Damme, hoofdredacteur
 mr. B. (Bram) Minderhoud, eindredacteur
 drs. M. (Margriet) Verhoef, beeldredacteur
 ing. M.A. (Mark) Buijse
 Ch. (Chiel) Jacobusse
 M. (Mario) Molegraaf
 M.A. (Monique) Wagenveld-Heeren

Commissie Jeugd

dr. P.G. van Druenen, voorzitter
 drs. M. (Michel) van Gessel
 drs. C.E. (Katie) Heyning
 drs. G. (Gertrude) van de Ketterij
 M.T. (Tilly) Stroo-Smit
 M.M. (Margot) Verhaagen

Commissie Communicatie

drs. J.J.I.M. van Damme
 dr. P.G. (Peter) van Druenen
 drs. M. (Michel) van Gessel
 K. (Karel) Meertens

Webredactie

drs. V. (Vivian) Deegens
 dr. P.G. (Peter) van Druenen
 M. (Marianne) Gossije
 prof.dr. P.A. (Peter) Henderikx
 drs. I. (Ivo) van Loo
 drs. J. (Jan) van Loo

drs. B. (Bernhard) Meijlink
dr. C.J.M. (Kees) Musters
drs. C.M. (Marcel) Rijken
ir. A. (Bram) Verkruijsse

Werkgroep Bouwkunst (i.o.)

ir. J.J.H.M. (Joris) Molenaar, voorzitter

Werkgroep Cultuurhistorie

prof.dr. A. (Arjan) van Dixhoorn, voorzitter a.i.
H. (Herman) Heijboer, secretaris
drs. C.M. (Marcel) Rijken, penningmeester
drs. E.G.M. (Elly) Adriaansz
drs. E.J. (Eva) Cossee
dr. P.G. (Peter) van Druenen
A. (André) Kastelein
dr. G.E. (Gerard) van Keken

Werkgroep Geologie

H.K. (Hester) Loeff, voorzitter
L. (Lex) Kattenwinkel, secretaris
J.N.A. (Jan) de Quaasteniet, penningmeester
F. (Frans) Frenken
M. (Max) Pijpelink

Werkgroep Muziek

J. (Jos) Vogel, voorzitter
A. (André) Poortvliet, secretaris
N.J. (Nico-Jan) Valk, penningmeester

In gesprek met...

In oktober 2021 is de redactie van de KZGW-Nieuwsbrief begonnen met het afnemen en publiceren van interviews met vrijwilligers. De eerste interviews vielen in goede aarde en werden, volgens de statistieken, het best gelezen van alle rubrieken. Het toont aan dat het werk van onze ruim 80 vrijwilligers wordt gewaardeerd, zowel door de leden als door de collega's. Omdat de redactie van *Archief II* van mening is dat de gesprekken ook op papier moeten worden bewaard voor volgende generaties, is besloten om ze voortaan ook in het jaarboek op te nemen.

De interviews zijn allemaal door Jan Willem Stolk afgenomen en opgeschreven.

In gesprek met Henk Nellen, hoofdredacteur Archief en Werken

17 juni 2022

Stap eens over die drempel!

Juist als voorzitter van de redactieraad van het oudste nog bestaande tijdschrift van Nederland, het wetenschappelijke tijdschrift *Archief*, opgericht in 1769, zou hij een oproep willen doen aan amateurhistorici en met name jongeren: 'Loop toch eens een archief binnen; stap over die drempel. Er zijn zoveel mogelijkheden om historisch onderzoek te doen. Begin bijvoorbeeld gewoon eens met een vraag, hoe zag mijn woonwijk er in het verleden uit?'

Het is de bekommernis om jongeren, om hen te enthousiasmeren en te laten slagen in het vak dat de geboren Limburger zelf zo veel heeft gebracht. Hoe het zo gekomen is? 'Ooit stond ik zelf voor de keus: rechten of geschiedenis studeren. Rechten leek mij toch wat saai en statisch en vond ik niet zo inspirerend, terwijl ik met betrekking tot geschiedenis toch wat liefhebberijen had. Zo was ik in aanraking gekomen met de briefwisseling van de Franse geleerde Ismael Boulliau en die heeft mij zo geïntrigeerd dat ik er later nog mijn dissertatie over heb geschreven.'

‘Dat boeit mij bij geschiedenis, te weten te komen hoe mensen drie- à vierhonderd jaar geleden in het leven stonden. Wat waren hun denkbeelden, wat bewoog hen, hoe was het leven van die mensen. Ook de toen heersende moraliteit is een belangrijk onderwerp voor mij. Het is boeiend te zien hoe de moraliteit in de loop der eeuwen is veranderd.’

Niet voor niets was hij tot zijn emeritaat onder meer bijzonder hoogleraar Ideeëngeschiedenis van de vroegmoderne tijd in haar sociale context aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Het speelde al bij zijn ‘vroege liefde’ Ismael Boulliau, die zowel rooms-katholiek priester was als astronoom en aanhanger van Copernicus en derhalve enigszins in een mentale spagaat verkeerde. Moraliteit speelde ook in de slavernij, waar in de vroegmoderne tijd wel verlichte ideeën over bestonden, maar die ook verankerd lag in de economie. ‘Hoe verandert de moraliteit; hoe komt het dat mensen hun stem verheffen en andere mensen volgen?’

Henk Nellen heeft zich tijdens zijn werkzame leven vooral met Hugo de Groot beziggehouden. ‘Ja, zijn tolerantie. Godsdienst hoorde je, volgens hem, vooral als een persoonlijke zaak te zien.’ Van 1980 tot 1992, was Nellen bureauhoofd van het Grotius Instituut totdat het opging in het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis. Hij heeft verschillende belangrijke publicaties over deze denker en staatsman op zijn naam staan. In 2007 publiceerde hij een biografie over Hugo de Groot voor welke hij in 2010 de Henriëtte de Beaufortprijs ontving. Van dit werk is een Engelse vertaling verschenen. In 2021 volgde een tweede biografie waarin hij nieuwe thema’s uitwerkte.

Hij bleef als gastonderzoeker naar onder meer Bijbelkritiek en secularisatie in de zeventiende eeuw aan het Huygens Instituut verbonden. Het raakt een boeiend punt, want de zeventiende eeuw was natuurlijk de eeuw van Descartes en Spinoza. ‘Maar’, zo stelt Nellen, ‘gek genoeg kwam de Bijbelkritiek uit de kerk zelf voort en dat begon al in de zestiende eeuw. Het veronderstelt dat men goed onderlegd moet zijn in de Bijbel en zijn grondtalen. Er bleken bijvoorbeeld tegenstrijdigheden en kleine verschillen in de teksten te bestaan. Ook zou je de Bijbel als een geschiedenis van de Joden voor de Joden kunnen zien. Zo is er in de loop van de tijd veel van het bovennatuurlijke afgeknabbeld.’

Nellen was verder actief als secretaris van de Vereniging van Neolatinisten en is bestuurslid van Grotiana, de stichting die zich inzet voor de publicatie van de werken van Hugo de Groot. Verder was hij betrokken bij Europa Humanistica, een repertorium van humanisten-editors uit de zestiende eeuw. De laatste jaren fungeert de historicus ook in de hoofdredactie van het jaarboek *Archief*. 'Ik ben ooit hier voor gevraagd door Frits Smulders en ik ben het leuk gaan vinden.'

Het Genootschap zou zich vooral moeten richten op de jongeren en verder iedereen die zich met geschiedenis wil bezighouden, zo is zijn mening. Mensen zijn geïnteresseerd in de geschiedenis van hun leefomgeving, ook allochtone mensen. Nellen wil niets liever dan enthousiasmeren: 'Er zijn zoveel mogelijkheden. Heel veel bronnen zijn gedigitaliseerd en de Nederlandse overheid steekt heel veel geld in archieven en bibliotheken. Iemand die geïnteresseerd is in een bepaald onderwerp heeft dus veel mogelijkheden om onderzoek te doen. Als iemand zich afvraagt, hoe moet ik dat aanpakken, dan zijn er heel behulpzame archiefwijzers. De serviceverlening van Nederlandse archieven is voorbeeldig. Een goed voorbeeld van een prachtige archiefingang is de Handschriftenverzameling van het Zeeuwsch Genootschap, in digitale vorm voorhanden via de site van het Zeeuws Archief. Zelf was ik ooit ook wat schrikachtig voor een archief. Maar je moet er de tijd voor willen nemen en als je iets interessants vindt, zoek er dan literatuur bij. Schroom niet, maar ga die drempel over. Het gaat niet altijd van een leien dakje; als je paleografisch niet zo bekwaam bent, moet je soms wennen aan een bepaald handschrift.'

Wat de rol van het Genootschap betreft, ziet hij daarin ook een stimulerende functie. 'Als een student een goede scriptie heeft geschreven, publiceer die dan, al of niet in verkorte vorm, bijvoorbeeld in *Archief* van ons Genootschap.'

In gesprek met conservator Munten en Penningen Rien Sanderse

16 augustus 2022

Munten zijn tastbaar verleden

'Het is fascinerend om een munt in je hand te hebben die 300 jaar geleden ook iemand in zijn hand heeft gehad. Iemand heeft hiermee door de stad gelopen met het idee iets te gaan kopen. Het is als het ware tastbaar verleden.'

Rien Sanderse, geboren in 1958 in Koudekerke, is sinds enkele jaren conservator Munten en Penningen bij het Genootschap. Reeds vroeg - als jongen - was hij al met munten bezig geweest, maar tijdens zijn werkzame leven in Zwitserland, waar hij werkte voor Philip Morris International, werd het serieus. 'Daar begon ik Nederlandse munten te verzamelen en speciaal Zeeuwse. Toen ik een aardige verzameling had, heb ik daar ook een database voor gebouwd. Daar had ik toch ervaring mee aan-

gezien ik mij voor mijn werkgever bezighield met tracking systems. In Nederland kwam ik op een gegeven moment Katie Heyning tegen. Zij werkte op dat moment aan de Collectie Online voor het Genootschap. Nadat ik mijn database had laten zien nodigde zij mij uit om er conservator te worden. Zelf had ik inmiddels een collectie van een paar honderd verschillende munten. Voor de duidelijkheid, zo legt Rien uit, 'penningen zijn gemaakt als kunstwerkje of ter gelegenheid van een gebeurtenis en munten zijn uitgegeven door een overheid die garant staat voor de waarde in het betalingsverkeer. Je hebt ook penningen van recente datum en die kom je ook nog wel eens tegen op Marktplaats of veilingen, ook wat Zeeland betreft. Zo zijn er penningen naar aanleiding van de Watersnoodramp in 1953, de Deltawerken en de opening van de Westerscheldetunnel.'

Wat boeit Rien nu zo aan munten en penningen. Wel: 'Het is fascinerend omdat het om tastbaar verleden gaat. Iemand heeft lang geleden met zo'n munt in zijn hand door de stad gelopen. Daarnaast werd met de penningen de geschiedenis beschreven. Overigens heeft Zeeland bijvoorbeeld in de Tachtigjarige Oorlog ook veel rekenpenningen uitgegeven. Die werden met name gebruikt om berekeningen te maken; ze hadden eigenlijk de functie van een telraam. Je kon er bijvoorbeeld mee optellen en aftrekken door er mee te schuiven op een tafelblad. De Zeeuwse rekenkamer bestelde wel een kilo penningen tegelijk. Ook waren de Zeeuwse penningen een goed propagandamiddel. Er werd eens tijdens vredesbesprekingen een penning uitgegeven met het paard van Troje. Dat betekende eigenlijk: kijk uit voor wat de vijand belooft. Voor schoolkinderen uit die tijd was het een uitdaging om zoveel mogelijk rekenpenningen te verzamelen. Inmiddels staan er honderden van deze penningen online.'

Hoogtepunten in de collectie? Volgens Rien valt daar zeker de verzameling sceatta's onder. Deze munten zijn allemaal gevonden aan de kust bij Domburg. Daar lag vroeger Walichrum, een belangrijke nederzetting vanwaar al deze munten afkomstig zijn. Inmiddels is deze plek in zee verdwenen, want de duinen zijn er als het ware overheen gewandeld. Maar in de zeventiende eeuw zijn de restanten van deze plaats herontdekt. Er kwamen resten van huizen en graven tevoorschijn en ook waren er veel muntjes te vinden in het strandzand. Er zijn zelfs gouden munten gevonden. Jarenlang stuurden ouders hun kinderen hiervoor naar het strand, want met hun jonge scherpe ogen hadden ze een grotere kans om ze op te merken. Eeuwenlang liep men de kans aan de Domburgse kust deze sceatta's te vinden, tot men in de jaren zestig van de vorige eeuw met zandsuppletie begon. Daarna was het afgelopen.

Van Walichrum zijn plattegronden gemaakt en uit onderzoek is gebleken dat Walichrum dezelfde functie had als Dorestad. De Zeeuwse plaats is echter nooit verwoest, maar gecontroleerd verlaten. Volgens de conservator is het wel lastig om de Domburgse sceatta's te dateren. 'Ze zaten namelijk niet bij elkaar in een potje, maar alle munten zijn als losse vondsten gedaan.' Overigens is het opvallend hoe 'internationaal' Walichrum was. Het behoorde vroeger tot het Friese koninkrijk en invloeden uit vele delen van de wereld waren hier merkbaar.

Rien noemt als een ander hoogtepunt in de collectie de Romeinse munten uit het begin van de jaartelling die ook voor de kust van Domburg zijn gevonden. 'Er zijn daar zelfs ook Arabische Dirhams tevoorschijn gekomen die meegenomen werden door de Vikingen, weliswaar gebruikt als sieraad, maar het geeft toch aan dat voor de Domburgse kust alles de hele wereld overging. Er waren in ieder geval heel duidelijk Scandinavische, Frankische en Angelsaksische invloeden.'

Hij kan honderduit vertellen over de munten en penningen: 'Er gingen acht duiten in een stuiver en zes stuivers in een schelling. Een dubbele duit dat was een oord. Vandaar de uitdrukking, iemand heeft zijn laatste oordje versnoept.' Lachend: 'Ja, dat heb je als je praat met een fanaticus. Ik ben er echt door gegrepen. Het is ook het avontuur van de ontdekkingen, ik leer nog elke dag bij.'

Wat het Genootschap betreft, stoort het hem dat het een beetje wordt gezien als elitair, waarvan mensen misschien denken: daar hoor ik niet bij. Rien stelt nadrukkelijk dat het ook bedoeld is voor mensen die niet gestudeerd hebben. 'De bekendheid van het Genootschap zou groter moeten zijn, ook omdat de collectie de hele Zeeuwse bevolking aangaat. Ik kijk wel eens met jaloersheid naar de heemkundige kringen. Die zijn veel laagdrempeliger. In ieder geval doe ik mijn

best om alles online te zetten. En echt, als je daar gaat bladeren, dan blijf je bladeren.'

In gesprek met conservator Archeologische Collectie Aagje Feldbrugge

18 september 2022

Ontdekkingsreizen te voet en in het verleden

'Archeologie boeit mij zeer, vooral de vragen rond oorzaak en gevolg. Wat maakten de mensen in een bepaalde periode, hoe kwamen ze op dat idee en waar haalden ze de kennis en de grondstoffen vandaan? Daarachter ligt natuurlijk mijn interesse in mensen.'

Vanuit deze passie is Aagje Feldbrugge een groot deel van de week bezig om haar conservatorschap van de archeologische collectie inhoud te geven. Om hiertoe te komen heeft ze een lange reis gemaakt. Letterlijk, immers geboren en getogen in Groningen studeerde ze in 'stad' aan de kunstacademie Minerva en wel aan de lerarenopleiding. Als docent Ruimtelijke Beeldende Vorming en Kunstgeschiedenis trok ze vervolgens in zuidelijke richting. Ze kreeg een baan aan de Rijks Pedagogische Academie Middelburg, die later opging in de Hogeschool Zeeland. 'Ik heb met hart en ziel het vak Ruimtelijke Beeldende Vorming gegeven. Zo oefen je jonge mensen in hun creativiteit en daar hebben ze hun hele leven plezier van. Door de beeldende vakken leer je oplossingen te bedenken en ze vorm te geven. Ook als je niet zo handig bent kun je mooie, bruikbare dingen bedenken. Creativiteit zit in je hoofd, handigheid in je handen.'

Na bijna 25 jaar lesgeven diende zich een andere uitdaging aan. Het werd de bekende boekhandel De Drukkery, waar ze zich al snel bezighield met het organiseren van exposities, muziektopredens, lezingen, signeersessies etc. 'Voor het tentoonstellingsbeleid selecteerde ik toepasselijke exposanten, legde de contacten, maakte de afspraken voor het aanleveren van het werk en de pr en richtte ik de ruimtes in. De organisatie van de livemuziek hield in dat alle afspraken gemaakt werden zodat de musici en mijn collega's precies wisten waar ze aan toe waren op

de middag van een optreden.' Zelf is de conservator ook actief als muzikante. Ze speelde in allerlei groepjes en bandjes en met haar viool zit ze nu in een folkband die vooral Keltische luistermuziek op het repertoire heeft staan.

Reizen doet Aagje niet alleen in de geschiedenis maar ook te voet. Ze houdt van wandelen en heeft met de Stichting Voetpaden Walcheren diverse wandelpaden 'van de weg af' over Walcheren gerealiseerd. 'Onze stichting beijverde zich om het reizen te voet op Walcheren weer mogelijk te maken. Dat ging in overleg en in samenwerking met diverse overheden, maar in eerste instantie met boeren en andere landeigenaren die wandelaars over hun land wilden toestaan. Na de inundatie van Walcheren in 1944/45 waren vrijwel alle voetpaden over boerenland verdwenen als gevolg van de grootschalige herinrichting.' Inmiddels heeft de Stichting Landschapsbeheer Zeeland de missie overgenomen en denkt de SVW mee op de achtergrond.

Voor de Walcherse wandelingen maakte Aagje de eerste routebladen. 'En op die wandelingen kwam ik van alles tegen, zoals scherven van heel oud aardewerk. Nu had ik destijds op de kunstacademie de specialisatie keramiek gedaan, dus ik wist er wel het een en ander van. Maar ik wilde nu meer weten over de vondsten die ik tegenkwam en dat heeft ertoe geleid dat ik in Gent archeologie ben gaan studeren. Ik moet zeggen dat ik van die studie ontzettend genoten heb. Terwijl ik daarmee bezig was, raadde iemand me aan om eens contact op te nemen met het Zeeuws Genootschap. Zo kwam ik bij Katie Heyning terecht, waarna ik conservator ben geworden.' Aagje vertelt enthousiast hoe ze heeft leren kijken in het landschap. Hoe ze bijvoorbeeld de vliedbergen kan duiden die zijn ontstaan vóór de bedijking van Walcheren en de hoogten die hoorden bij de eerste mottekastelen. 'We praten dan over de vroege twaalfde eeuw wanneer er allerlei vetes uitbreken op het eiland. Ook weer een kwestie van oorzaak en gevolg.'

Als hoogtepunten in de collectie noemt ze de Romeinse vondsten bij Domburg, de Nehalenniastenen, en de collectie die geschonken is door J.A. Hubregtse, die vooral objecten bevat uit het duingebied van Schouwen. Het zijn allerlei vondsten uit verschillende perioden waaruit de bewoningsgeschiedenis van Schouwen is af te leiden. 'De duinen schoven op en de bevolking schoof mee. Als er op Schouwen verschillende voorwerpen uit de bronstijd uit Midden-Europa en Italië worden gevonden kun je de vraag stellen, hoe komen die daar terecht? De conclusie: dan was er dus handel.'

'Het conservatorschap is onbezoldigd, maar ik vind het heerlijk werk. Vooral de samenwerking met andere conservatoren is geweldig. Je leert van elkaar en

je helpt elkaar en we hebben onderling veel plezier. Mijn werk bestaat eruit om een overall beschrijving van de deelcollecties te maken en een registratie van alle objecten en relevante literatuur samen te stellen. Doel is om de collectie als geheel beter te ontsluiten en onderzoekers de mogelijkheid te bieden deelgebieden te komen onderzoeken. Er valt zoveel te doen. In de praktijk betekent het veel digitaliseren, maar ook het traceren van de objecten, met name wat de functie en herkomst betreft. Dat uitzoeken vind ik het leukste werk, het is eigenlijk een soort ontdekkingstocht.'

In gesprek met Ruud Lie van de Werkgroep Geologie

16 oktober 2022

Darwin maakte mijn droomreis

Ruud Lie uit Sas van Gent noemt zich als natuurliefhebber een generalist. 'Ik weet eigenlijk van alles een beetje, maar dat vind ik juist leuk. Mijn interessegebied is gewoon heel breed.' Hij demonstreert dat door zowel met geologische zaken als schelpen en fossielen bezig te zijn als met planten en paddenstoelen. Ruud is, naast een aantal andere lidmaatschappen en bestuursfuncties, tot dit jaar dertien jaar secretaris geweest van de Werkgroep Geologie van het Genootschap.

'Mijn ideaal zou zijn om net als Charles Darwin een jarenlange ontdekkingsreis te maken over de wereld, zoals hij dat deed met het schip de Beagle.' Zoals bekend duurde de reis van de Beagle, waarbij vele havens werden aangedaan, bijna vijf jaar, van 1831 tot 1836. Daarvan bracht Darwin de meeste tijd aan land door waar hij de plaatselijke natuur en geologie onderzocht. Zijn vondsten stuurde hij op naar zijn thuisfront in Cambridge. Voor de Zeeuws-Vlaming zou het een droomreis zijn.

Exotische oorden zijn Ruud echter niet vreemd. Hij heeft van zijn eerste tot zijn zesde jaar in Indonesië gewoond. 'Daarna zijn we verhuisd naar Den Haag. Na mijn diensttijd solliciteerde ik bij Dow Chemical in Terneuzen, waar ik werd aangenomen. In Delft had ik daarvoor chemische technologie gestudeerd. Ik startte

bij Dow als production engineer en was 22 jaar productie leider en afdelingshoofd. Sinds 1971 woon ik in Sas van Gent.' Of dat niet moest wennen, de overgang van Den Haag naar Zeeuws-Vlaanderen? Nee hoor. Ik was geen typisch stadsjongetje, maar speelde altijd aan de rand van de stad. Vanaf een jaar of zeven was ik altijd al gericht op de natuur. Ik hou gewoon van de natuur. Weet je wat het fijne is? De natuur is overal en vaak ook zo dichtbij. Zelfs in je achtertuin kun je bijzondere dingen waarnemen.'

In Zeeland is het op de bekende vindplaatsen met haaiantanden en fossielen begonnen. Maar daar is het niet bij gebleven. 'Als ik ga wandelen in de bergen, dan ben ik bezig met planten. Daarnaast heb ik vroeger verre reizen gemaakt om schelpen te verzamelen.' Op dit moment is de inwoner van Sas vooral bezig met paddenstoelen. Daarbij heeft een rol gespeeld dat hij ook erg van fotograferen houdt. Hij benadrukt dat er in Nederland heel veel paddenstoelen voorkomen, wel zo'n 7000 soorten. Sommige zijn heel klein, die kun je alleen met een loep goed bekijken. Ook in Zeeuws-Vlaanderen zijn veel paddenstoelen te vinden. Soms ook heel zeldzame soorten zoals de grootsporige korstsviltzwam en een nieuwe soort voor Nederland het slanksteelmaniezwammetje.

Verder is Ruud zeer gecharmeerd van het Zwin. Het Zwin is een slufte, een strandvlakte achter de duinen die in open verbinding staat met de zee. Direct achter de geulmonding bevindt zich het zandstrand, meer landinwaarts liggen duinen en schorren. Na het doorbreken van de duinen als gevolg van de stijgende zeespiegel bij het begin van onze jaartelling, reikte de zee tot ver landinwaarts, waar rond 700 de stad Brugge werd gesticht. In de elfde en twaalfde eeuw zijn er zelfs zeeslagen gevoerd tussen de Engelsen en Fransen bij Damme en Sluis. De Zeeuws-Vlaming geeft er al vele jaren excursies. 'Als je avontuur wilt moet je naar het Verdrongen Land van Saeftinghe, maar als je interesse hebt in natuur kun je heel goed terecht in het Zwin. De veelzijdigheid van de natuur is daar erg groot als gevolg van de verschillende biotopen. Ik vertel er ook over de geologie en de ontwikkeling van het kustgebied. Ik kan er dus heel veel vertellen over de ontwikkeling van het landschap en ook over de geschiedenis.' Hij leidt ook fossielenexcursies bij het Zwin waar de oudste fossielen van Zeeland te vinden zijn. 'Dat is heel boeiend. Ik geef eerst een presentatie, waarna ik de mensen vraag zo veel mogelijk dingen op het strand te verzamelen waarvan ze denken dat het iets bijzonders is. Daarna gaan we het met elkaar determineren en bespreken.'

Zoals gezegd is hij een generalist en dat blijkt uit de verschillende lidmaatschappen van verenigingen op uiteenlopende gebieden, zowel in Zeeland als in

Vlaanderen. Om er iets uit te lichten: sinds 2004 is hij al als vrijwilliger actief voor het Zeeuws Landschap. 'Het is gewoon fijn als je je interesses in de natuur met anderen kunt delen, of het nu om paddenstoelen, planten, schelpen of fossielen gaat.' Hij zou het een goede zaak vinden als het Genootschap zich meer in Zeeuws-Vlaanderen zou presenteren. Twee jaar geleden was er een expositie van het Genootschap in Axel en dat zou het begin van een goede ontwikkeling kunnen zijn. 'Zeeuws-Vlaanderen hoort er ook bij en het Genootschap moet er voor heel Zeeland zijn. Als we met de Werkgroep Geologie vergaderen, komt een bestuurslid van het Genootschap er af en toe bij zitten. Dat laat betrokkenheid zien.'

In gesprek met Marcel Rijken van de Werkgroep Cultuurhistorie, tevens lid van de redactie Archief en Werken

19 november 2022

Het Genootschap als hulp bij 'immigratie'

Marcel Rijken, lid van de Werkgroep Cultuurhistorie is een import-Zeeuw, die wilde aarden in een voor hem onbekende provincie. De Vlissinger, afgestudeerd als historicus en werkend als beveiliging in een parkeergarage in Goes, koos juist voor het historische aangrijpingspunt om wortel te kunnen schieten in de Zeeuwse kleigrond.

Marcel is geboren en getogen in Dordrecht. Als historicus was hij er lid van de historische vereniging Oud-Dordrecht en van de stichting Illustre Dordracum, een platform voor genealogisch, bouw- en (kunst)historisch onderzoek in Dordt.

Maar hoe kwam hij nu in Zeeland terecht?

Marcel: 'Het is heel triviaal, maar het waren de huizenprijzen. Er kwam op een gegeven moment wat geld vrij van mijn schoonouders. Daarmee konden we in Dordrecht nog niet echt veel beginnen. We zijn toen op een kaart de spoorverbindingen afgegaan die naar Dordrecht leidden, want zowel mijn vrouw als ik rijden geen auto. Aan het eind van zo'n spoortraject lag Vlissingen. Daar zijn we toen eens rond gaan kijken. Ik was eerder nog maar één keer in Zeeland geweest.'

Inmiddels zijn ze dolblij dat ze hier wonen. ‘Het is een cliché, maar het zijn de zee, de duinen en de ruimte.’ Maar: ‘Nu voelde Dordrecht al als de periferie, want als je naar een uitvoering van het Concertgebouworkest was geweest, was je laat thuis. Nu, vanuit Zeeland moet je zelfs een nachtje overblijven’, zegt hij lachend. ‘Maar er staat zóveel tegenover.’

Als historicus is hij afgestudeerd in de Moderne Geschiedenis aan de universiteit van Leiden. Zijn eindscriptie die hij onder de afstudeerrichting *political culture and national identity* schreef ging over de negentiende-eeuwse literatuurcriticus Conrad Busken Huet en een conflict dat hij in 1865 met de redactie van het (nu nog steeds bestaande) literaire tijdschrift *De Gids* kreeg. Wat spreekt hem zo aan in geschiedenis? ‘Wel, ik weet dat ik als kleine jongen enorm aangetrokken werd door de oude spulletjes van mijn oma, zoals bijvoorbeeld een oude zaklantaarn. Het representeerde een wereld die voorbij is. Het was ook in de tijd dat veel mensen die de Tweede Wereldoorlog hadden meegemaakt ermee in de publiciteit kwamen. Die verhalen boeiden mij enorm. Op de universiteit is het mede daarom Moderne Geschiedenis geworden. Oude geschiedenis was ook interessant geweest, maar voor mij wat onzinnig, omdat ik geen Grieks en Latijn beheerste.’

‘Ik kwam in Zeeland aan als een soort migrant. Maar als migrant heb je niets met de grond waarop je terecht bent gekomen, je bent er immers niet geworteld. Toch is het wel iets dat mensen belangrijk vinden. Lid worden van een geschiedkundige organisatie zou voor mij, als historicus, enorm behulpzaam zijn om te integreren. Ik zocht iets waar ik mij bij kon aansluiten, gewoon via Google. Een heemkundige kring vond ik te beperkt, die zijn vaak met te kleine dingen bezig. Ik heb het nodig dat ik aanknopingspunten kan vinden met een groter geheel. Zo kwam ik bij het Zeeuws Genootschap uit. Die enorme collectie van kunst, boeken en rareiteiten alleen al. Dat trekt mij aan. Zo kwam ik dus terecht bij de Werkgroep Cultuurhistorie. Ik kan nu zeggen dat ik mij er thuis voel. Zo heb ik genoten van de komst van die mensen uit Lille, rond de inrichting van de tentoonstelling over de Vrede van Parijs uit 1323 in het Zeeuws Museum. Het boeit mij daarbij te overwegen hoe staat en regio zich tot elkaar verhouden. Verder heb ik al een aantal boeiende lezingen meegemaakt, zoals tijdens het Walvisssymposium in Veere en de lezing over Jacob Roggeveen in Middelburg.’

Marcel is naast zijn lidmaatschap van de Werkgroep Cultuurhistorie betrokken bij de redactie van *Archief en Werken*, waar hij redactioneel werk doet. Daarnaast is hij bedreven in het maken en monteren van video-opnamen. Ook

denkt hij mee met het Wetenschapsplatform. 'Ik kwam binnen als beveiligder in een parkeergarage, zonder netwerk, maar ik voel mij erin bevestigd, dat ik toch kan meedenken. Ik ervaar het Genootschap als een open organisatie, niet alleen voor mensen die maatschappelijk gearriveerd zijn. Pr is heel belangrijk voor het Genootschap', meent Marcel. Hij heeft de indruk dat het in Zeeland niet zo erg bekend is. 'Als ik het bij contacten op mijn werk noem, weten ze niet goed waar ik het over heb. We moeten vaker in de media komen.' Meer bekendheid voor het Genootschap. Marcel heeft zelf ondervonden waar dit toe kan leiden.

In gesprek met Karel-Jan Kerckhaert, conservator Munten en Penningen

18 januari 2023

'Verhalen vertellen is zo belangrijk'

'De prachtigste verhalen hoor ik bij de koffieautomaat, als ik weer eens samen met andere conservatoren mijn koffiemomentje heb. Ik denk vaak: daar moeten we wat mee doen. We hebben wel te maken met wetenschap, maar een verhaal moet ook blijven hangen.' Dit zegt Karel-Jan Kerckhaert, als archeoloog werkzaam voor Erfgoed Zeeland en voor het Genootschap als conservator Munten en Penningen.

Karel-Jan is Zeeuws-Vlaming van geboorte en na zijn studie teruggekeerd naar zijn geboortegrond in Hengstdijk. 'Kerckhaert is eigenlijk een Vlaamse naam. Velen uit mijn familie waren hoefsmeden. Het huis dat ik nu bewoon werd vanaf 1887 gebruikt als hoefsmederij.' Hij is er nu druk bezig met de afronding van een complete verbouwing en als echte archeoloog met het geschiedenisvirus in zijn bloed zag hij dit als een uitgelezen gelegenheid om meer van het pand te weten te komen. 'Ik wilde weten wanneer dit huis nu echt

gebouwd is. Daarom heb ik monsters van de oude balken laten opsturen naar een dendrochronoloog. Die heeft op basis van de jaarringen de ouderdom van de balken bepaald. Het huis is in 1837 in het kadaster geregistreerd met gebruikmaking van balken uit 1832.' Karel-Jan studeerde aan de VU Archeologie en prehistorie en woonde enige tijd in Amstelveen en Haarlem omdat hij geen woonruimte

kon vinden in Amsterdam. Hij is daarna teruggekeerd naar Zeeuws-Vlaanderen en is nu adviseur bij Erfgoed Zeeland voor vijf gemeenten op de Bevelanden en voor de gemeente Tholen. Daarnaast is hij al ruim tien jaar conservator van het Genootschap.

Het zijn televisieseries geweest die ooit zijn keuze voor de archeologie hebben bepaald. 'Ja, Willem Wever besteedde ooit aandacht aan het Kops Plateau bij Nijmegen. Dan had je ook nog Bassie en Adriaan met Het geheim van de schatkaart. Toen wist ik wat ik wilde worden. Ik heb een metaaldetector van mijn ouders gekregen en al op mijn twaalfde jaar ben ik gaan zoeken.'

Voor het Genootschap werd hij conservator Munten en Penningen. 'Als archeoloog was ik afgestudeerd op een numismatisch onderwerp en ik had natuurlijk al munten gezocht met mijn metaaldetector. Mijn interesse ging dus juist naar de munten uit. Bovendien hadden ze me bij het voormalig Koninklijk Penningkabinet in Leiden verteld: "Bij het KZGW zit toch zo'n mooie collectie." Dat bleek helemaal waar te zijn. Mijn bijdrage is vooral het schrijven over de collectie. Ik werk nog vier dagen per week, dus aan veel andere dingen kom ik niet toe.' Karel-Jan typeert een groot deel van de collectie nog als een *black box*. 'We weten bijvoorbeeld nog niet hoe sommige munten werden gebruikt. Als regulier betaalmiddel of om de relatie met een ander te onderstrepen, zoals bijvoorbeeld in de prehistorie en in de middeleeuwen. Het is soms ook de vraag in welk geldsysteem die munten zaten. Van bepaalde penninkjes weten we bijvoorbeeld ook niet welke voet daarvoor werd gebruikt. De Vlaamse voet, of die van het graafschap Holland. Ook de vragen die gesteld worden kunnen verschillend zijn. De een kijkt vooral monetair naar de collectie, de ander vooral naar afbeeldingen.' In ieder geval heeft het Genootschap een bijzondere collectie. 'Er zijn munten, die wij alleen hebben en niemand anders. Die hebben natuurlijk wetenschappelijke waarde.'

Worden er nog wel eens nieuwe vondsten gedaan, is Nederland nog lang niet afgezocht met al die metaaldetectoren? 'Nee, er wordt de laatste tijd juist zoveel gevonden. De metaaldetectoren worden ook steeds beter. Misschien dat nog maar een procent van wat in de bodem ligt naar boven is gehaald. Gelukkig is er het PAN. Dat is het Portable Antiquities of the Netherlands, dat een inventarisatie maakt bij metaaldetectorzoekers. Daar zou ik weleens een uitdraai van willen hebben. De mooiste vondst die ik zelf heb meegemaakt was een schat van 110 munten uit de Late IJzertijd met een waarde van duizend euro per munt. Zelf vond ik ooit een goud- en zilvervondst uit de late middeleeuwen. Uit 1432 om precies te zijn.'

Naast conservator Munten en Penningen is de Zeeuws-Vlaming vooral ook archeoloog. Hij benadrukt dat hij vooral gecharmeerd is van de persoonlijke verhalen die de archeologie vaak oplevert. Als historie vooral het verhaal van koningen en keizers is, dan is archeologie de wetenschap van de gewone mens. Dat levert prachtig inkijkjes op in het persoonlijke leven van mensen uit het verleden. Dergelijke verhalen hoort hij ook bij het koffiemomentje met andere conservatoren. Daar moeten we meer mee doen. Een verhaal vertellen is zo belangrijk en we hoeven niet altijd te wachten tot het helemaal klopt. Je hebt soundbites en eigenlijk zou je ook archeologie-*bites* moeten hebben; kleine stukjes tekst of interviews, over interessante of grappige zaken, weetjes. Die zouden bijvoorbeeld online gezet kunnen worden. We hebben wel te maken met wetenschap, maar het moet ook blijven hangen.'

In gesprek met Harry Raad van de Werkgroep Geologie

18 februari 2023

Geboeid door schelpen:

een vondst geeft gewoon een kinderlijk genoegen

Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw is Harry Raad lid van de Werkgroep Geologie van het KZGW. Fossiele schelpen vormen inmiddels zijn grootste interessegebied en hij kan er met enthousiasme over vertellen. Maar ook ontgaat hem de positie van de werkgroep binnen het Genootschap niet.

Harry is in 1953 geboren in Goes en bracht er zijn lagere- en middelbareschooltijd door. Voor zijn studie bosbouw ging hij op zijn negentiende naar de Landbouwhogeschool in Wageningen. Na het afronden van zijn studie kwam voor hem, zoals bij zo velen, de vraag: hoe kom ik met

mijn diploma in de maatschappij terecht? In een tijd dat een baan niet voor het opscheppen lag, begon hij als vrijwilliger bij het Zuid-Hollands Landschap, waar hij later een vaste aanstelling kreeg. Op zijn vijftigste nam hij daar ontslag. In Wageningen had hij zijn vriendin leren kennen en woonde met haar eerst wat jaren in Rotterdam-Zuid. Maar hoe kwam hij nu in Zeeland terecht? Wel: 'We hadden in Zuid een klein portiekflatje uit de jaren veertig op tweehoog en we zochten wat ruimers. In Rotterdam en het westen van het land was het moeilijk om een woning met enige grond te krijgen. We vonden in 1989 iets wat betaalbaar was in Kruiningen, op de grens met Yerseke.'

De Kruinger zette zijn leven na zijn ontslag voort als ambteloos burger, maar had het verder in de Zeeuwse contreien prima naar zijn zin. Hij sloot zich aan bij organisaties op het gebied van geologie en natuur, zoals de KNNV, die zich bezighoudt met veldbiologie. Sinds begin jaren negentig is hij actief bij de Werkgroep Geologie van het KZGW. Hij had daar zijn meest geliefde interessegebied ontwikkeld, namelijk de fossiele schelpen. Hoe dat zo is gekomen? Harry: 'Als kind had ik al interesse in het zoeken van schelpen. Het heeft een tijdje wat stilgestaan, maar later heb ik dat weer opgepakt en zijn er de fossiele schelpen bijgekomen. Ik kreeg ooit een proefschrift in handen van Carel Octavius van Regteren Altena, met de lange titel *Bijdrage tot de kennis van fossiele, subfossiele en recente mollusken, die op de Nederlandsche stranden aanspoelen, en hunner verspreiding*. Die publicatie heeft mij enorm getriggerd.'

Hierin worden de vindplaatsen van schelpen langs de Nederlandse kust beschreven – van het Zwin tot Schiermonnikoog – en die hebben zo allemaal hun eigen karakteristieken. De zandsuppletie aan de Nederlandse kust gooit soms echter wel wat roet in het eten. In ieder geval heeft Harry in de Werkgroep Geologie heel wat aanvullende kennis kunnen opdoen. Inmiddels is de Bevelander bij de totstandkoming van twee boeken betrokken geweest. Voor de KNNV deed hij de redactie van de uitgave *De Rietput*, natuurwerk bij het Goese Sas en namens de Werkgroep Geologie was hij redacteur voor het boek *Zeeuwse strandfossielen*.

Dat laatste boek is een leidraad voor de prille of geoefende fossielenliefhebber, en die zal wat Zeeland betreft naar het strand moeten. Een paar stranden zijn vanouds bekend als goede vindplaats, het gaat om Cadzand/Het Zwin, de Kallout/Rammekens en Westkapelle/Domburg. Daar spoelen fossiele haaientanden, schelpen en botjes aan. Sinds de aanvang van de grootschalige zandsuppleties zijn er vele fossielrijke stranden bijgekomen. Het karakter van de oude vindplaatsen is hierdoor, zoals al aangegeven, deels ingrijpend veranderd. Het nieuwe zand is an-

ders en wisselend van samenstelling, zodat het steeds weer een verrassing is welke fossielen er meegekomen zijn. Het leuke van het zoeken naar fossielen zit hem in de grote variatie van soorten uit diverse diergroepen, vaak al lang uitgestorven en deels voortlevend tot in onze tijd.

Wat boeit hem nu zo in die vondsten? Wel, eigenlijk is het gewoon het kinderlijke genoegen om iets te vinden dat belangwekkend is. Ik denk dat dit aan de basis ligt. Daarnaast is er inmiddels sinds de jaren tachtig zoveel informatie over wat het verhaal is achter zo'n vondst.'

Zijn mooiste? 'Als kind - ik woonde toen uiteraard nog bij mijn ouders - vond ik een *Voluta lamberti* (nu: *Euroscaphella lamberti*) en dat vond ik toen heel bijzonder.'

Harry houdt samen met drie andere vrijwilligers een Natuurspreekuur Strandfossielen in museum Terra Maris in Oostkapelle. 'We merken daar wel dat schelpen niet de meeste aandacht krijgen. De bezoekers zijn meer gericht op haai-entandjes en oude botten. Hoe dat komt? Misschien gaat dat terug naar het oerbeeld van haai-entanden als versiering op het lijf als jachttrofeeën. Ik heb daar zelf een berg schelpen liggen en de mensen kijken ernaar alsof het afval is. Maar als ik dan het verhaal en de achtergronden van die schelpen uit de doeken ga doen, vinden ze het interessant.'

De Werkgroep Geologie leidt een enigszins zelfstandig bestaan binnen het Genootschap. Harry heeft er vele jaren bestuursfuncties bekleed - was tot januari voorzitter - en heeft een goed inzicht in de situatie. 'Velen van de ca 75 leden zijn wel lid van de werkgroep, maar niet van het KZGW. Wij hebben niet zo veel aan een publicatie in *Archief*. Wel is het nu leuk dat het *Tijdschrift Zeeland* laatst een themanummer uitbracht over de Zeeuwse kust. Als wij zelf een artikel schrijven dan plaatsen we dat regelmatig in een orgaan van een landelijke vereniging. Dan hebben we een groter bereik onder onze specifieke doelgroepen. We hebben bijvoorbeeld goed contact met Naturalis. Ook vullen we ons eigen orgaan *Voluta* met vondsten en belevenissen.'

Harry vindt het een goede zaak dat het Genootschap nu wegen zoekt om meer in de samenleving te staan. 'Ik heb wel verhalen gehoord dat bij het ontstaan van de Werkgroep Geologie, zo'n kleine zestig jaar geleden, de aspirant-leden nog werden geballoteerd. Dat is nu niet meer voor te stellen.' Daarnaast stelt hij het zeer op prijs dat het bestuur van het KZGW contactpersonen heeft aangewezen voor de werkgroepen.

In gesprek met Bettina Ketels-Boom, redactielid Archief en Werken*17 april 2023*

Een gesprek met Bettina Ketels-Boom, redactielid van Archief en Werken draait vooral om twee zaken. Het gaat over haar betrokkenheid bij het onderwijs en het vak waarin zij lesgeeft: de klassieke talen. Deze laatste lopen als een rode draad door haar bestaan en hebben haar ook naar Zeeland geleid.

Bettina komt uit een onderwijsgezin. Haar vader was leraar scheikunde en haar moeder werkte op de lagere school. Haar vader had ook een grote interesse in geschiedenis. Zijn keuze voor scheikunde was vooral pragmatisch. Bettina was de enige in de familie die wel voor het geschiedkundige aspect koos. Op het ongedeeld VWO in Etten-Leur kwam ze in de brugklas voor het eerst in aanraking met Latijn. 'Ik vond die klassieke talen bijzonder. Ik vond ze aparter dan de moderne vreemde talen als Engels, Duits en Frans. Bovendien, wanneer je gevoel hebt voor taal, kun je bij de klassieke schrijvers je hart ophalen. Als je die teksten leest van bijvoorbeeld Plinius, zijn

woordspelletjes: geweldig! Ook Ovidius was een waanzinnige woordkunstenaar met zijn veelheid aan verrassende klanknabootsingen. Hij laat in zijn tekst het gekwaak van kikkers duidelijk horen.' Ze verwijst naar de tekst over de boeren die in kikkers veranderd waren. 'Quamvis sint sub aqua, sub aqua maledicere temptant. Ach, en dan is er bijvoorbeeld nog Euripides met zijn mooie woordvondsten.'

Bettina ging in Nijmegen klassieke talen studeren. Deze periode gaf een grote wending aan haar leven. 'Ja, daar kreeg ik een student-mentor toegewezen en met deze man ben ik later getrouwd. Zeg er maar duidelijk bij dat het een student was, anders denkt men dat ik een hoogleraar aan de haak geslagen heb', zegt ze lachend.

Na een jaar lerarenopleiding en les te hebben gegeven in Arnhem en Tilburg volgde er een dubbelsollicitatie in Middelburg. Dat hield in dat zowel Bettina als haar man solliciteerden naar vacatures die waren ontstaan bij de Nehalennia Scholengemeenschap in de Zeeuwse hoofdstad. Het resultaat was dat ze daar beiden werden aangenomen.

Inmiddels is Bettina, na ook nog een dienstverband in Terneuzen, sinds 2012 werkzaam aan het Gymnasium Juvenaat in Bergen op Zoom. 'Voor ons was het natuurlijk een heel andere omgeving. We kenden Middelburg niet maar het bleek te resulteren in een heel aangename cultuurschok. Middelburg heeft een heel breed cultureel aanbod.' Een en ander resulteerde onder meer in het lidmaatschap van de Middelburgse sociëteit De Vergenoeging, net als het Genootschap een oud instituut, in dit geval ontstaan in 1795. 'Heel gezellig'

Bettina zit ook in het bestuur van Beter Onderwijs Nederland. Deze vereniging stelt zich ten doel het zo goed mogelijk tot bloei laten komen van de potenties van leerlingen en studenten door gedegen vakinhoudelijke en algemene vorming. Zij beheert daar de portefeuille voortgezet onderwijs en het Meldpunt Intimidatie. Intimidatie, door bijvoorbeeld de schoolleiding en de werkdruk voor docenten, ziet zij als belangrijke bedreigingen voor docentschap. 'Er is niet voor niets een lerarentekort. Docenten zijn nu een kostenpost en geen menselijk kapitaal. Overal is het marktdenken doorgedrongen, maar dat hoort in de publieke sector niet zo te zijn.'

Over haar werk voor en in het onderwijs sprekend, komt Bettina echt op haar praatstoel. Ze stipt het belang aan van de eigen Nederlandse identiteit, zonder de rest van de wereld buiten te sluiten, het belang van kansengelijkheid en onze neiging tot nivellering. 'Een vmbo'er is niet minder dan een gymnasiast. Leerlingen moeten geholpen worden om hun talenten goed te ontwikkelen. Daarbij gaat het ook om het groepsproces bij voorkeur in een homogene omgeving.' Juist die cohesie in de groep wil Bettina benadrukken. 'Neem bijvoorbeeld gymnasium-leerlingen. Die hebben zich op de basisschool vaak moeten inhouden. Bovendien heb je in een homogene omgeving makkelijker een klassikale gespreksvorm. Maar leerlingen moeten wel kunnen overstappen.' Bettina vindt ook dat de voertaal Nederlands hoort te zijn, ook op de universiteit. Zij onderschrijft het belang van Engels in de wetenschap, maar in het onderwijsgesprek moet het Nederlands zoveel mogelijk de voertaal zijn. 'In je moedertaal, in dit geval dus het Nederlands, kun je veel beter de nuances weergeven.'

De docente voelt zich op haar plek binnen het Genootschap. 'Je voelt hier gewoon de geschiedenis. Die geschiedenis en cultuur mogen we doorgeven aan een nieuwe generatie.' Archief en Werken karakteriseert ze als heel Zeeuws en heel gevarieerd. 'Ja, alles kan aan bod komen, maar we streven wel naar een wetenschappelijke insteek.'

En of ze als classica wel in de oudheid zou willen leven? 'Nou, niet echt. Ik zou er wel graag eens een dagje willen rondkijken. Een dagje, maar niet langer.'

In gesprek met Karel Meertens, bestuurslid

19 mei 2023

Omring door levende historie

De loopbaan van Karel Meertens verliep anders dan hij zich aanvankelijk wens- te. Ondanks zijn interesse in rechten en kunstgeschiedenis, bekleedde hij in zijn werkzame leven een functie in de levensmiddelenbranche. Hij heeft dit ruim- shoots kunnen compenseren door dagelijks te mogen leven in een monumen- tenpand, met een rijke en bijzondere historie.

Karel is een geboren en getogen Middelburger. In 1605 werd een van zijn voorvaders ingeschreven als poorter van de Zeeuwse hoofdstad. Zijn familie kwam oorspronkelijk uit Middelburg in Vlaanderen. Zijn vader had een im- en exportbedrijf van levensmiddelen, een bedrijf dat in 1787 is opgericht. Hoewel Karel graag zijn rechtenstudie had willen afmaken, voelde hij zich gedrongen het bedrijf over te nemen toen zijn vader ziek werd. Hoewel hij het ook als ondernemer in de levensmidde-

lenbranche naar zijn zin heeft gehad, kroop het historisch bloed toch waar het niet gaan kon. Zijn passie voor geschiedenis kon hij naar hartenlust handen en voeten geven door zijn intrek te nemen in een monumentenpand aan de Dam. Hij geniet ervan en kan er ook zijn handen uit de mouwen steken. Van het restaureren van een oude poortdeur tot het voegen van de voorgevel met een eigen recept mortel. Zeeuwse moppen metsel je nu eenmaal met schelpenkalk, witte cement en zilverzand, lekker 'vet'.

Het leven in een monument is een avontuur waarin hij zich graag wilde verdiepen. Wat is de functie van het gebouw, de architectuur, wat zit er in de beerput,

wie woonden er en wat deden zij? Allemaal zaken die aan de orde kwamen tijdens de ZVU-cursussen Wonen in een monumentenpand. Karel: 'Een keur van specialisten geeft in zes lessen uitleg over zaken als de geschiedenis van Middelburg, archeologie, onderhoud en verduurzaming, huisnamen, gevelstenen, wet- en regelgeving, subsidies, restauratie etc.'

Het bijzondere is dat alle zaken die in de cursus aan de orde komen gedemonstreerd kunnen worden in het huis van Karel zelf, Het Gouden Cruys. Dit huis, gebouwd in 1548, was in de tweede helft van de zestiende eeuw het domicilie van de derde schutterij van de stad, van den bus, een soort burgerwacht die in 1515 van Karel de Vijfde daarvoor het privilege had ontvangen. Bussen waren eigenlijk geweren. De schutterij oefende toen op de schietbanen in de tuin, die grensde tot aan de oude stadsmuur. Een gevelsteen met twee gekruiste haakbussen en twee cartouches met de tekst 'Vive l'arc B' herinneren eraan. Begin zeventiende eeuw, in 1611, verhuisde deze schutterij naar de nieuwe Kloveniersdoelen, aan de rand van de stad. De cursisten - in aantal uiteenlopend van vijftien tot dertig mensen - krijgen aan het eind van de cursus een rondleiding in Karels monument, waar zoals gezegd alle in de cursus behandelde aspecten samenkomen.

Een andere hobby van het KZGW-bestuurslid is genealogie. Natuurlijk heeft hij zijn eigen familie uitgeplozen en ja inderdaad: de Middelburger is ook een achterneef van P.J. Meertens, de naamgever van het gerenommeerde Meertensinstituut in Amsterdam. Daarnaast komt zijn genealogische vaardigheid ook goed van pas om de geschiedenis te ontsluiten waarmee hij in zijn eigen huis is omringd. Karel: 'Al in de VOC-tijd was hier een nering in koloniale waren gevestigd, die veel proviand voor de schepen leverde. Als je nagaat dat er in het Balkengat in Middelburg ongeveer driehonderd schepen voor de VOC zijn gebouwd, dan heb je een idee. Van 1870 tot 1910 heeft er een kruideniersfamilie in dit pand gewoond en gewerkt, genaamd Dhont. Zij verkochten naast levensmiddelen onder meer troebelpons, een soort punch, indertijd een heel populair drankje. En natuurlijk brandewijn en jenever. De stamboom van deze familie heb ik tot in onze tijd uitgeplozen en met een nazaat, inmiddels in Canada, heb ik goed contact. Een aantal jaren geleden is zijn familie hier gekomen en er zijn vriendschappen ontstaan. Bijzonder is ook dat ik in het bezit ben gekomen van een brief gericht aan een familielid van Kenau Simonsdochter Hasselaer, die in dit huis heeft gewoond.'

Niet alleen heeft hij een passie voor geschiedenis, Karel heeft ook een sportieve kant, waarvoor hij een uitlaatklep vindt in tennissen en de zeilsport. 'Ja, ik hou van zeezeilen, ik heb geen groot schip, maar we gaan regelmatig de Noordzee op

naar de overkant.' En verder over hobbies gesproken: 'Natuurlijk mijn kleinkinderen en sleutelen aan de Citroën 2CV.'

Inmiddels is de inwoner van de stad van de Lange Jan alweer jaren betrokken bij het Genootschap, waarvan de laatste zes jaar als bestuurslid. Karel: 'Na de HBS in Middelburg heb ik een aantal jaren in Rotterdam aan de HEAO gestudeerd en later aan de toenmalige NEH, maar dat helaas niet kunnen afmaken. Toen ik terugkwam in Middelburg leek het alsof ik bijna niemand meer kende. Ik ben toen lid geworden van De Vergenoeging, leerde weer mensen kennen en werd later secretaris van de werkgroep Kunstgeschiedenis van het Genootschap, dat later opgegaan is in de werkgroep Cultuurhistorie. Daarna werd ik voorzitter van de Heemkundige Kring Walcheren en in mijn huidige rol als bestuurslid hou ik mij bezig met de werkgroep Geologie en de Commissie Communicatie en onderhoud ik de contacten met Erfgoed Zeeland, samen met de conservator van onze collectie daar.'

'Ik vind het Genootschap vooral zo leuk omdat er ontzettend veel kennis bij de conservatoren zit. Iedere keer verbaas ik mij weer over de gedrevenheid, ook van de vrijwilligers, en wat een prachtige collectie het Genootschap in beheer heeft. Er is op dit moment veel gaande in het Genootschap. Er wordt veel aan vernieuwing gedaan. Kijk naar *Tijdschrift Zeeland*, de jeugdprogramma's, Collectie Online etc. Wat nog beter kan? Wel, we zouden onze sterke punten, zoals die mooie grote collectie, nog veel meer moeten uitdragen naar het grote publiek. Daar werken we hard aan.'

Jaarverslag van de Coördinatiecommissie voor de Verzamelingen over 2022

De Coördinatiecommissie voor de Verzamelingen heeft in haar bijeenkomst van 7 april afscheid genomen van drs. V. Frenks. Drukke werkzaamheden onder meer in Museum Veere deden haar besluiten een collega-conservator in haar plaats voor te dragen. Conservator drs. A. de Bruyn (Historisch-topografische Atlas Zelandia Illiustrata) is door de Algemene Ledenvergadering (ALV) op 1 juni tot lid benoemd. Verder bestond de commissie uit de conservatoren P.J. Aarssen (Boeken), drs. G.R. Heerebout (Naturalia), drs. C.E. Heyning (Kunst, Kunstnijverheid en Historische Voorwerpen), drs. R.M. Rijkse (Handschriften) en het zogenaamde buitenlid drs. A. Wiggers. Katie Heyning leidde de bijeenkomsten en Arnold Wiggers stelde de verslagen van de in de wandelgangen Coco geheten commissie op.

Bijeenkomsten

Vroeg in het verslagjaar (25 februari) kwam er een eind aan de beperkende maatregelen in verband met de coronapandemie. Op 20 januari moest voor een bijeenkomst van de commissie nog eenmaal uitgeweken worden naar een privéadres, waarna op 7 april, 10 juni en 24 november de vergaderruimte in het Zeeuws Archief, de zogenaamde Conservatorenkamer, eindelijk weer gebruikt kon worden. De uitstap naar een (ander) privéadres op 23 september hield verband met een persoonsgebonden agendaprobleem.

Conservatoren

Tijdens de ALV van 1 juni zijn R. Bertijn (Boeken) en drs. J. van Loo (Handschriften) tot conservator benoemd.

Conservatorenvergaderingen

In 2021 is een begin gemaakt met een andere vorm van informatie-uitwisseling en contacten tussen de conservatoren, namelijk door het organiseren van symposia en excursies. Op 23 april werd een symposium georganiseerd met als thema: Hoe ver reikte Zeeland (Zuidwest-Nederland) in de Romeinse tijd, gezien vanuit de collectie van het KZGW? Op 12 november was zogenaamd ongemakkelijk erfoegd in de collecties van het KZGW het onderwerp van de gedachten-uitwisseling. Beide bijeenkomsten in ZB Bibliotheek van Zeeland werden door de aanwezigen (conservatoren en leden van het bestuur) als zeer nuttig beschouwd. Algeheel was er het gevoel dat de bevindingen gedeeld zouden moeten worden met de Genootschapsleden, waarop is voorgesteld de verslagen te publiceren in het jaarboek *Archief*.

De excursie die voorzien was voor het einde van het jaar naar het Museum Veere (Schotse Huizen) is doorgeschoven naar 2023. Hier is tot en met 4 juni 2023 een tentoonstelling van werk van Jacob Huijbrecht Hollestelle (1858-1920) te zien, waaronder een groot aantal bruiklenen uit de Zelandia Illustrata.

Werkzaamheden

De commissie heeft het bestuur geadviseerd over schenkingen en aankopen. In de verslagen van de conservatoren zijn de aanwinsten vermeld en een selectie ervan wordt toegelicht in de bijlage van deze aflevering. Daarnaast heeft de commissie het bestuur geadviseerd over de vernieuwde bruikleenovereenkomst met het Zeeuws Museum.

Onder aansturing van de commissie zijn in het verslagjaar een aantal projecten ter hand genomen ter ondersteuning van conservatoren. Zie hiervoor het verslag over de Archeologische Voorwerpen en Naturalia (mollusken).

De herordening van de opslagruimte van het Genootschap in het magazijn van de ZB is door Paul Aarssen, Rob Bertijn, Gerard Heerebout en Arnold Wiggers tot een goed einde gebracht. Beide laatsten zijn inmiddels ver gevorderd met het opschonen volgens de regels der archivaliek van de administratie 1969-2011. Het materiaal wordt door hen verpakt en voorzien van een plaatsingslijst.

In het verslagjaar heeft onder aansturing van de commissie een controle op de langdurige bruiklenen plaatsgevonden.

Vertegenwoordiging

Katie Heyning heeft de vergaderingen van het bestuur bijgewoond en daar de bevindingen van de commissie ingebracht. Namens de commissie had Arnold Wiggers zitting in de Commissie tot redactie van Archief Jaarverslagen.

De in 2021 uitgestelde Genootschapsdag in het Zeeuws Museum vond plaats op 1 oktober 2022. In de commissie ter voorbereiding van deze dag voor Genootschapsleden hadden Katie Heyning en Arnold Wiggers zitting. Beiden hebben in het verslagjaar contacten onderhouden met de heer A. Voets in Maldegem (B), die tijdens deze gelegenheid twee schilderijen van Abraham Bruinings Worrell (1787-1860) aan het Genootschap heeft geschonken.

Collectie Online 2022

Katie Heyning bericht als volgt:

In dit kalenderjaar werden ruim 1300 nieuwe records ingevoerd in de Collectie Online. Aan het eind van het jaar waren in totaal 5012 boeken, handschriften en objecten uit de verschillende verzamelingen van het Genootschap, 2052 personen en 8500 afbeeldingen in de Collectie Online te vinden. Ook werden in de loop van 2022 dertig nieuwe dossiers over uiteenlopende onderwerpen toegevoegd. Dankzij een schenking van mevrouw M. Berkvens-Broekhuysen met het oogmerk genealogisch onderzoek naar de Zeeuwse elite en in het bijzonder de familie Van Citters te bevorderen, konden een viertal dossiers gewijd aan Judith van Berlecom, Caspar van Citters, Magdalena Verheye en Wilhem van Citters geplaatst worden. In 2023 zal deze reeks worden voortgezet.

Nog steeds wordt veel tijd besteed aan systematisch onderzoek in de oude catalogi, notulen, rekeningen en jaarverslagen van het Genootschap opdat koppelingen van objecten met hun schenkers tot stand kunnen worden gebracht. In 2022 is daarbij een begin gemaakt met de koppeling van deze gegevens aan de objecten in de database. Archiefstukken over aankoop of schenking en oude catalogi zijn nu via links rechtstreeks in te zien.

Aan het toevoegen van gehouden lezingen, publicaties en in het Genootschapsarchief bewaarde correspondentie van opgenomen personen is hard doorgewerkt. Ook is een begin gemaakt met het koppelen van boektitels aan online te vinden exemplaren, zodat men van achter het scherm kan bladeren.

De redactie van de Collectie Online bestond in 2022 uit Judith Adriaanse, Julia de Bruyckere, Marianne Gossije en Katie Heyning. Ina Dellebeke-Kole hield zich bezig met controlewerkzaamheden.

Conservatorensymposium 2 april 2022

Hoe ver reikte Zeeland (Zuidwest-Nederland) in de Romeinse tijd, gezien vanuit de collectie van het KZGW

Karel-Jan Kerckhaert (Munten en Penningen)

De collectie Munten en Penningen is veel groter dan alleen Romeins, is nog niet geheel ontsloten en tot ca. 1975 is vooral een numismatische verzameling ('voor het mooi') bijeengebracht, geen archeologische. Punt is ook de schifting in de collectie in de jaren vijftig. Onduidelijk is wat afgestoten is. De vondsten in Domburg en Westenschouwen overheersen, wat niet helemaal overeenkomt met het beeld van de vondsten die Van Eert geeft in 'Muntvondsten uit de Romeinse periode in de Provincie Zeeland; een inventarisatie en interpretatie,' onuitgegeven scriptie, Nijmegen 2003. Een punt is ook het ontstaan van de Westerschelde later, waardoor er veel verstoord is.

Wat we nu Zeeland noemen was een veenlandschap met kreken, dat bewoond werd door Menapiërs. Waarschijnlijk was de bevolkingsdichtheid onvoldoende voor een echte geldeconomie. Tot op heden is er geen bewijs voor een eigen muntslag (bij omringende volkeren wel). Bovendien ontbreken kleinere denominaties (wisselgeld) in de vondsten. Hooguit daar waar bevolkingsconcentraties (lokaal en Romeins) waren (Schouwen, Domburg, Aardenburg en mogelijk Colijnsplaat) zal sprake zijn geweest van een geldeconomie. In het rivierengebied was wel sprake van een geldeconomie, mogelijk gemaakt door een surplus dat verhandeld werd. De legioenen aan de limes hadden voedsel nodig. In onze contreien zullen minder soldaten zijn geweest, waardoor de vraag minder was. De handel die er was zal gebaseerd zijn op zoutwinning (schelpenbranderij en darinkdelven) en wol van de schapen.

Suggestie voor verder onderzoek:

Freddy van Nieulande (Natuurhistorische Voorwerpen, Mollusken): uit de literatuur blijkt dat de vervorming van metaal iets zegt over het gebruik. Karel-Jan: analyse van de samenstelling van de metalen kan herkomst verklaren.

Aagje Feldbrugge (Archeologie): De collectie is vooral antiquarisch (hoogtepunten). Er is sprake van aardewerk van voor de komst van de Romeinen. De Romeinen maakten gebruik van de lokale bevolking en van hun producten. In deze contreien zijn dat vooral de opbrengsten van veeteelt en zoutziederij. Romeinen introduceerden het glas. Het ontstaan van een vlootstation is een breuk met de

periode ervoor. In elk geval moet er een voedselsurplus zijn om diegenen die zelf geen voedsel 'maken' te voeden. De Nehalenniastenen werden bij een tempel geplaatst en dienden tot inlossing van een belofte van een handelaar aan de lokale godin (in GB zijn geen Nehalenniastenen gevonden) voor een goede overtocht naar Brittannië. De tufsteen kwam uit de Eifel. Veel rood aardewerk (dakpannen) in de collectie. Dit werd ingevoerd voor de Romeinen. Lokaal aardewerk was donker door de kwaliteit van de klei. Gezien de vondst van gewichten moet er veel gesponnen zijn. Met het terugtrekken van de Romeinen valt de import van rood aardewerk stil en droogden de handelsstromen op.

Gerard Heerebout (Naturalia): In de collectie naturalia zijn op fossiele schelpen na geen onderdelen uit de Romeinse periode. De gesloten duinenrij (met wat doorlaten voor rivieren) is opgestoven door zand uit het Kanaal. Daarachter ontstonden veengebieden die ontwaterd werden en daardoor inklonken. Op de Nehalenniastenen komt onder andere een koopman van Sardinië voor.

Skeletonderzoek (DNA) om herkomst, doodsoorzaak, menu en andere zaken proberen vast te stellen. Vermoedelijk is er sprake van invoer van vrouwen uit het oosten. (Gerard introduceert de term 'inkussen'). Er zouden uit de periode J.C. de Man schedels van het Genootschap in Leiden moeten zijn.

Karel-Jan Kerkhaert (Munten en Penningen) meldt dat er een provinciaal programma bestaat waarbij met een universiteit DNA-onderzoek plaats kan vinden. Er zou een goed onderzoeksvoorstel geformuleerd moeten worden.

Wat planten aangaat: in het riviereengebied is sprake van (invoer van) sesamzaad, komijn, abrikozen, meloenpitten, perziken en komkommers. Verder de introductie van het (bij tuinbezitters beruchte) zevenblad als verse groente.

Stenen en mineralen: er is sprake van steenimport uit het Rijnland (Keulen, Bonn).

Freddy van Nieulande (Natuurhistorische Voorwerpen, Mollusken) wijst op zijn vondst van een naaktslak met een residu van een schelp op zijn rug in zijn tuin. De oorsprong is mediterraan. Dacht hij eerst aan een recente import, hij blijkt ook in GB voor te komen en is met druivenstokken door de Romeinen meegenomen.

Veronica Frenks (Zelandia Illustrata) wijst op het voorkomen van de hazewindhond als boodschapper tussen de mensen- en godenwereld op de Nehalennia-altaren.

Katie Heyning (Historische Voorwerpen): het oudste Romeinse stuk in de verzameling betreft een schenking van Johan Steengracht van een steen, gevonden

in Brittenburg bij Katwijk (1763). Van begin af aan is er discussie geweest over de oudheid van het stuk. In 1848 heeft Samuel de Wind jr. definitief aangetoond dat het een 16-eeuwse haardsteen betreft die ook elders regelmatig is aangetroffen.

Marianne Gossije (Historische Voorwerpen) heeft uitgezocht wie er iets uit de Romeinse periode geschonken heeft of er een verhandeling over heeft gehouden. Dat blijken 25 personen te zijn.

Verslag: Arnold Wiggers

Conservatorensymposium 12 november 2022

Katie Heyning opent het symposium en leidt het thema in

Het tweede conservatorensymposium staat in het teken van Ongemakkelijk Erfgoed, een zeer actueel thema dat alle onderdelen van de verzamelingen betreft. In de eerste plaats natuurlijk op het gebied van roofkunst en spirituele objecten van buiten Europa. Onderzoek naar de herkomst van zaken als heilige krissen en Arabische manuscripten is geboden, wil het KZGW niet van het hebben van 'Roofkunst' beticht worden. Bij de naturalia van buiten Europa geldt dat stukken mogelijk niet altijd even zorgvuldig verkregen zullen zijn. Ook daar is het goed de collecties eens nader te bekijken.

De periode 1920-1950 verdient het om ook eens met moderne inzichten tegen het licht gehouden te worden. De aanloop naar de Tweede Wereldoorlog is voor het Genootschap een interessante periode die nog steeds als ongemakkelijk beschouwd wordt. Prominente leden die de foute kant kozen, objecten die de Duitse kant verheerlijken zoals de onlangs verkregen penning opgedragen aan Göring. Hoe kunnen we dit een plaats geven?

Erik van der Doe, 'Ongemakkelijk erfgoed. Koloniale roofkunst in de collectie van het Zeeuws Genootschap?'

Het in oktober 2020 verschenen eindrapport *Koloniale collecties en erkenning van onrecht. Advies voor de omgang met koloniale collecties* van de Raad voor Cultuur (Commissie Gonçalves) is opgesteld op verzoek van de minister van OCW. Het rapport vormt het beleidskader waarin herstel van onrecht vooropstaat. Het advies luidt onvoorwaardelijke teruggave indien materiaal onvrijwillig verkregen is tijdens Nederlands koloniaal gezag en overweging van teruggave bij bijzonder cultureel, historisch of religieus belang, ook uit landen met niet-Nederlands koloniaal gezag. Dit vraagt om herkomstonderzoek van objecten.

Aan dit rapport ging een aantal andere publicaties vooraf. Het uit 2018 daterende *Woorden doen ertoe / Words matter* met de ondertitel 'Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector', werd opgesteld door het Museum Volkenkunde, Tropenmuseum, Afrika Museum en Wereldmuseum. Hierin wordt gepleit voor het niet langer gebruiken van kwetsende of stigmatiserende termen. In 2019 kwam het Nationaal Museum voor Wereldculturen (de samenwerking van de vier hierboven genoemde musea) met richtlijnen voor teruggave. De uitgangspunten dienen dialoog, onderzoek en een welwillende houding te zijn. Als criteria werden benoemd de legale verwerving (volgens geldende juridische regels), het vrijwillig (dus zonder dwang) afstaan en de erfgoedwaarde (cultureel, historisch en religieus) voor zowel het terugvragende als beherende land, binnen het bepaalde in de Erfgoedwet 2016. De beslissingsbevoegdheid ligt bij de minister voor de Rijkscollectie, de gemeenteraad bij gemeentelijke collecties en bij particuliere collecties zoals het Zeeuws Genootschap het hoogste bevoegd gezag, dus de Algemene Ledenvergadering.

Het Ministerie van OCW heeft in 2021 het advies van de Commissie Gonçalves overgenomen. In hetzelfde jaar kwam het International Committee for University Museums and Collections (UMAC) met een ethische code voor musea, waarin werd opgeroepen tot samenwerking en teruggave van voorwerpen die onrechtmatig waren verkregen of van bijzondere culturele, emotionele en ceremoniële waarde zijn en menselijke resten. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed publiceerde in dat jaar *Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie* dat een handreiking voor onderzoek in de eigen collectie wil zijn door het bieden van overzichten van Nederlandse koloniën, plaatsen, organisaties, personen en termen inzake het koloniale verleden en slavernij. Ook uit 2021 is *Ongemakkelijk erfgoed. Koloniale collecties en teruggave in de Lage Landen* van Jos van Beurden, waarin de auteur een overzicht geeft van het denken over restitutiebeleid en de praktijk in de laatste jaren, en lessen voor een nieuwe ethiek. Dat het niet alleen gaat om lang geleden verworven voorwerpen maakte Van Beurden duidelijk in zijn in 2001 verschenen *Goden, graven en grenzen. Over kunstroof uit Afrika, Azië en Latijns-Amerika*.

In 2022 verscheen het eindrapport *Sporen. Onderzoek naar herkomstgeschiedenis en betekenisgeving van culturele objecten en collecties verworven in koloniale situaties*. Dit betrof een pilotproject uitgevoerd door het NIOD, Nationaal Museum voor Wereldculturen en het Rijksmuseum. Het rapport doet aanbevelingen over prioritering, onderzoeksmethodologie, pilotonderzoek en geeft een

toetsingskader. In juli van dit jaar heeft het Ministerie van OCW het advies voor de Rijkscollectie conform het advies vastgesteld en verder aangegeven op verzoek hulp en coördinatie bij teruggave en herkomstonderzoek van andere collecties te verlenen en een adviescommissie ter beoordeling in te stellen. Archieven vallen voorlopig nog niet onder deze beleidslijn.

De ontwikkelingen gaan door. Vooral de Benin Bronzen, in 1897 door de Engelsen geroofde bronzen voorwerpen die intussen verspreid zijn over Europese musea, spreken tot de verbeelding. In augustus van dit jaar maakte het Horniman Museum in Londen bekend dat 72 bronzen voorwerpen uit Benin terug naar Afrika gaan. Indonesië liet in oktober weten zeven collecties in Nederland terug te willen, waaronder de collectie Dubois (fossielen Javamens), maar ook de zogenoemde Lombokschat, de teugels van het paard van prins Diponegoro en objecten van de koninkrijken Singawesi (Oost-Java) en Luwu (Sulawesi).

Hoewel in een reactie daags na het verschijnen van het rapport van de Commissie Gonçalves in een artikel in de *PZC* is gezegd dat het Genootschap geen roofkunst heeft, zijn er voorwerpen die nader onderzocht moeten worden op culturele, historische en religieuze waarden en mogelijk toch ook op de wijze van verwerving. Een rondje over de wereld met wat zeldzame en bijzondere volkenkundige voorwerpen. Voorbeelden, vooral om de gedachten te scherpen en aan het denken te zetten, zijn de zilveren kris met amethyst uit 1837 (1253 islamitische jaartelling) van Celebes; de kris van Bali die in 1849 tijdens de Tweede strafexpeditie door kapitein Geerling buitgemaakt is; de kris met spirituele waarde afkomstig van de rijksbestuurder van Soerakarta (Java), geschonken door Du Puy in 1818; tempelbeelden uit hindoeheiligdommen op Java; voorouderbeeldjes, geschonken door Rademaker in 1907 afkomstig van de Molukken; een amuletkoker met koran, door lokale vorsten aan de arm gedragen, afkomstig van Sumatra en door Moens in 1791 geschonken; een schild met mensenhaar uit Borneo; een steekwapen van menselijke resten uit Nieuw-Guinea, in de jaren 1950 verkregen via missionaris Verschuieren; de boog en pijlen meegenomen door Modera met de expeditie van de *Triton* op Nieuw-Guinea in 1828 door de Natuurkundige Commissie; ook uit Nieuw-Guinea een stenen bijl, meegenomen door Ruijghart met de expeditie van de *Etna*; een Boeddhabeeldje en een beeldje van de god Sieb uit Bengalen, geschonken door Vos in 1819 en 1825; gebruiksvoorwerpen (aardewerk en gevlochten mandjes en riemen) uit Congo geschonken door Martijn, agent van de Afrikaansche Handelsvereniging in 1879; de door C.J. M. Nagtglas in de 19e eeuw geschonken stofgoudbalans en goudgewichtjes uit de Goudkust;

uit Egypte de mummie van een kind dat in de achttiende eeuw aan de collectie werd toegevoegd en grafbeeldjes die aan het begin van de twintigste eeuw werden ontvangen; kledingstukken uit Tahiti geschonken door Pieter van Damme in 1775; hoofdtooi met veren uit Essequibo geschonken door Louijssen in 1775; aardewerk uit Suriname gekregen van Lammens in 1817; gebruiksvoorwerpen van de Zwartvoet uit Noord-Amerika, afkomstig van M. Sprenger, eind negentiende eeuw.

Al in de conservatorenvergadering van het Genootschap in het voorjaar 2019 is aandacht voor koloniale roofkunst gevraagd, sindsdien is het alleen maar actueler geworden. Herkomstonderzoek heeft prioriteit. Inmiddels is met het Zeeuws Museum overleg gaande om het systematisch aan te pakken. De bronnen (met name het archief en de handschriften van het Genootschap) zoals aanwinstenlijsten, verslagen van vergaderingen, correspondentie, rekeningen, reisverslagen, catalogi (al dan niet met aantekeningen), jaarverslagen (concept en gepubliceerd) en kranten, geven veelal informatie van wie en hoe het Genootschap een voorwerp verwierf, maar meestal niet hoe de schenker of verkoper er aan kwam en onder welke omstandigheden.

Binnen de etnografica is op zijn minst ongemakkelijk erfgoed, waar nog onderzoek naar gedaan moet worden, zonder dat de verwachting is dat het Genootschap voorwerpen gaat kwijtraken. Al met al biedt het stof tot nadenken en dient de presentatie van het materiaal respectvol te zijn.

Discussie: zowel Marianne als Gerard onderschrijven het met open vizier naar buiten treden bij vragen over ongemakkelijk erfgoed. Gepleit wordt voor zoveel mogelijk verantwoorden van aard en herkomst van objecten. Bij alles dient de nuance niet uit het oog verloren te worden. Hester vestigt de aandacht op het belang van een aanspreekpunt over gevoelige kwesties, dat ook namens het Genootschap communiceert. Ook de leden dienen geïnformeerd te zijn over de ontwikkelingen, wat met publicatie van het verslag van de bijeenkomst in *Archief II-Jaarverslagen* vorm gaat krijgen.

Gerard Heerebout, 'Ongemakkelijk erfgoed. Ook in de naturalia?'

Het verwerven van planten, (onderdelen van of fossiele) dieren, handelsgewassen, stenen en mineralen door het Genootschap gebeurde vanuit een wetenschappelijke belangstelling en niet uit economische motieven. Ook de kaurischelpjes zijn verzameld om in de collectie opgenomen te worden. Een direct economisch belang om objecten bijeen te brengen is er nooit geweest. Wel zijn sommige 'direc-

teuren' (donateurs) rijk geworden van de handel op de koloniën in allerlei vorm, waardoor er indirect een economische betrokkenheid was.

De huidige vraag is vooral of het verzamelen moreel correct was. Problemen hierbij kunnen zijn de feitelijke omstandigheden van het verwerven (gebeurde dat onvrijwillig of zonder betaling als er anderen bij betrokken waren?); ging de verwerving ten koste van de natuur waardoor deze onherstelbare schade (uitsterven) leed; welke rol speelden de geloofs- en wetenschapsopvattingen in die tijd en voelde men de gespletenheid tussen koloniaal daar en mecenas hier? Dit doet de vraag rijzen of de bevordering van de wetenschap in Zeeland op de schouders van reuzen staat of op een berg knekels.

De naturalia (dieren) kwamen uit Japan, Indië, Indische Oceaan, Birma, Voor-Indië, Arabië, Afrika, Sargassozee en Zuid-Amerika waar meerdere personen actief verzamelden. Toch is er vooral sprake van toeval: men was toevallig ergens en verzamelde wat, liet wat verzamelen of kocht wat aan. Bij de naturalia van het Genootschap zit weinig ongemakkelijks.

Eerder ongemakkelijk erfgoed vormen de antropologische objecten, waaronder schedels van diverse herkomst, gelooide mensenhuid, een amnion-vlies ('met de helm geboren'), foetussen en embryo's op liquor en een mummie van een kind. Meerdere objecten zijn afkomstig van de Geneeskundige School; ook werden daar voorwerpen van het Genootschap bewaard en gebruikt.

Van een aantal objecten is de context waarin het verworven is of voor welk doel een reden om daar nog eens naar te kijken. Zo is er een vleermuis uit Angola die op een slavenschip naar Latijns-Amerika in onze collectie terecht is gekomen; er is onderweg zeewier verzameld door een slavenschip op terugreis; er zijn hoorns van de toen al zeldzame Javaanse neushoorn; er werden bewust schedels van mensen uit veel plaatsen op de wereld verzameld voor onderzoek.

Wij kijken wellicht anders tegen menselijke overblijfselen aan dat mensen in andere culturen. De botjes van de gebroeders Evertsen (waarvan ook haar in Handschriftencollectie bewaard is) is vooral een leuk curiosum; van verontwaardiging en terugclaimen is geen sprake.

Discussie: duidelijk is dat bij de naturalia de context waarin het materiaal verworven is belangrijk is. Het is moeilijk de religieuze waarde van een bepaalde plant of dier achteraf te bepalen. Het is bij de naturalia niet eenvoudig aan te geven wat ongemakkelijk erfgoed zou kunnen zijn. Bij menselijke resten is dat mogelijk eenvoudiger omdat er mensen zijn die zich om allerlei redenen bij die resten be-

trokken voelen: landgenoten, stamverwanten of wellicht zelfs familie (DNA-onderzoek kan dan belangrijk worden).

Arnold Wiggers, 'Ongemakkelijke makers'

In september jl. stond in de NRC een recensie van het toneelstuk *Ongerijmd* van Frank Siera gespeeld door Theaterbolwerk Punch, waarmee het gezelschap momenteel op tournee is.

Centraal in het stuk staat de dichter Gerrit Achterberg (1905-1962) die op 15 december 1937 zijn hospita doodschoot en haar dochter verwondde. Uit de recensie van Marijn Lems: '... [V]ijf personages ... pogen orde aan te brengen in een getroebleerde geest, door het levensverhaal van Achterberg zo 'overzichtelijk' mogelijk te vertellen. De personages, die ieder zo hun eigen idee hebben over de gewenste focuspunten in hun verhaal, verliezen zich al snel in uitweidingen over taal, geestelijke gezondheid, toerekeningsvatbaarheid en kunstenaarschap.'

In de nazit wordt met het publiek over de verhouding kunstenaar en zijn of haar werk doorgepraat waarbij dan al snel de namen van Michael Jackson (1958-2009) en R. Kelly (1967) ter sprake komen: kan hun muziek nog op de radio ten gehore gebracht worden gezien hun misdragingen ten opzichte van minderjarigen?

Een paar dagen daarvoor stond in dezelfde krant een artikel van historica Daniela Hooghiemstra met als kop: 'Onderzoek nu toch wat Lucebert dreef.' Van de dichter Lucebert waren nazistische tekeningen en brieven boven water gekomen, wat door zijn oud-uitgever werd afgedaan als 'heel naar' dat 'een onverkwikkelijk jongemannen-hoofdstuk' werd 'opgerakeld' en voor een ander reden was om te pleiten voor het hernoemen van een naar de dichter vernoemde school.

Hooghiemstra betoogt dat begrijpen en pardonneren weliswaar dicht bij elkaar liggen, maar dat onderzoek met de wetenschap hoe het nazisme heeft huisgehouden en de eigentijdse moraal als uitgangspunt, een goed begrip van de historische gebeurtenissen in de weg staat. Ze sluit af met: 'Onderzoek wat hem dreef, in plaats van hem streng en hooghartig de coulissen van de geschiedenis in te sturen, laat staan de boodschapper de schuld te geven van het feit dat de historische werkelijkheid vaak "onverkwikkelijk" en nooit eenvoudig is.'

De opkomst van het fascistisch gedachtengoed in Nederland en de ontwikkeling van de NSB is door Robin te Slaa en Edwin Klijn inmiddels tot 1941 beschreven in twee forse boeken (2009 en 2021) op basis van grondig en breed archiefonderzoek, waarbij de ontwikkelingen op een wetenschappelijke manier in hun context worden geplaatst. Het is fascinerend te lezen over de vooroorlogse

(fascistische) politiek, zonder dat dwingend geschreven is vanuit de kennis over de afloop en de daarbij horende tweedeling goed en fout. Het is mogelijk om historische processen aan de hand van feiten begrijpelijk te maken, waarbij het niet van belang is een moreel oordeel uit te spreken.

Katie Heyning, 'Ongemakkelijk erfgoed 1930-1950'

Bij ongemakkelijk erfgoed in deze periode staat Joods bezit dat ten onrechte in collecties terecht is gekomen al jaren hoog op de agenda. In Zeeland betrof dat bijvoorbeeld Toorops 'Gebed voor de maaltijd' in het Zeeuws Museum. In de collecties van het Genootschap is dergelijk materiaal voor zover nu bekend niet aangetroffen. Een tweede invalshoek is het materiaal van 'foute' kunstenaars. Is het van belang te weten wat de houding van een kunstenaar was? Is alleen het werk van belang en laat je het daarbij? Er is geen opgave van hoeveel werk van 'foute' kunstenaars in de genootschapscollectie aanwezig is, noch van schenkingen van personen die duidelijk de NSB aanhingen of met de Duitsers heulden.

Wat kunstenaars aangaat, vallen direct de namen van Raymond Kimpe en Roline Wichers Wierdsma (1891-1970). Kimpe was van 1929 tot 1945 bestuurslid van het Kunstmuseum. Materiaal van hem is in de Zelandia Illustrata, er zijn schilderijen en er is een maquette van het Gasthuis in de collectie. Van Wichers Wierdsma zijn penningen in de verzameling, waaronder de recent geschonken Göringpenning, die tot enig ongemak leidde bij binnenkomst.

Dat brengt ons bij het Genootschap zelf. Zowel Kimpe als Wichers Wierdsma waren lid en de laatste zelfs conservator schilderijen. Zij schonk het Genootschap archeologische voorwerpen, munten en streekdracht. Van Kimpe is dat niet bekend. Een vraag in dit verband is hoe de banden tussen het Genootschap en het Kunstmuseum waren.

Het is interessant de actieve leden van het Genootschap in de jaren dertig eens tegen het licht te houden en hun netwerken te ontleden. Intrigerend hierbij is de penning die Wichers Wierdsma ontwierp naar aanleiding van een schaatstocht. Roline Wichers Wierdsma was bevriend met Marie de Man, Rika Ghijsen, Van der Feen, de familie De Bruijne, Petrus Dieleman (ze kreeg van hem een opdracht voor de penning 'Terneuzen') en met Thera van Benthem Jutting. De incrowd van het Genootschap blijkt in de jaren dertig ook nauw verweven met het Rijksarchief dat een broeinest van NSB'ers lijkt. Genootschapssecretaris Meerkamp van Embden is rijksarchivaris (later NSB-burgemeester van Middelburg) en als

chartermeester fungeert ‘kameraadske’ Felix. De positie van Unger is onduidelijk: in correspondentie uit en vlak na de oorlog lijkt hij te zwabberen.

Het is tijd om aan deze relaties aandacht te besteden omdat er in deze jaren actief gesproken werd over de – gratis – overdracht van de Genootschapscollecties aan Rijk/Provincie. Het waren juist Meerkamp van Embden en Dieleman die probeerden dit te traineren en te voorkomen. Ook het in de negentiende eeuw ingezette beleid naar ‘alleen Zeeuws’ werd eind jaren dertig versterkt. In hoeverre heeft dit te maken met de nationaal-socialistische idealen en met de groep mensen die in die jaren actief was binnen het Genootschap? Het bestuur lijkt in dezen ambivalent te zijn geweest.

In de oorlogsjaren verslechterden de onderlinge verhoudingen en broeide het binnen het bestuur, dat gedeeltelijk door evacuatie buiten Middelburg was. Hoe was hun houding ten aanzien van deze verzamelpolitiek? En tegenover de maatregelen van de overheid om Joden te weren? Intrigerend is het jaarverslag dat secretaris Veltman Fruin in 1944 indient vol filosofische ontboezemingen waarin hij allerlei Duitse auteurs aanhaalt. Het geeft een stevige rel. Waarnemend voorzitter Brevet correspondeert hierover met Fruin en merkt onder meer op: ‘Wanneer een latere generatie dit jaarverslag zou lezen, dan zoudt U het odium op ons genootschap laden, dat het onder sterke Duitse invloed stond.’

Veltman Fruin antwoordt met onder meer: ‘Gij weet beter dan ik dat aanvankelijk velen van onze kennissen naar het gefluit van den voogelaar luisterden, de invitaties van Münzer – door mij nooit beantwoord.’ En raadt aan het oordeel van Unger te vragen. Deze discussie blijkt vruchteloos. Brevet stoort zich in hoge mate aan de zin: ‘De Duitse geest, die ... ons ook het haast volmaakte schonk.’ Uiteindelijk heeft het bestuur dit deel van Fruins stuk op de jaarvergadering dan ook niet voorgelezen.

De afrekening na de oorlog laat ook sporen na. De tegenstelling compassie versus strikte veroordeling komt bijvoorbeeld naar voren bij de huisvestingsproblemen van de conciërge die een foute schoonzoon (voortvluchtige burgemeester van ’s Heer Arendskerke) had. Zijn dochter, die voor hem zorgt, moest nu vertrekken. Een aantal bestuursleden probeerde hem te helpen en trachtte te bemiddelen. Voorzitter Brevet verzette zich hier echter tegen en vond dat het Genootschap zich hier niet mee moest bemoeien. Deze affaire had tot gevolg dat de nieuwe secretaris niet langer met Brevet in een bestuur wil zitten: ‘De onbarmhartigheid waarmede de Heer Brevet en gelijkgezinden tegenover ieder die in politieken zin

suspect wordt geacht, menen te moeten optreden, is zoozeer in strijd met mijn eigen aard, dat ik elke schijn van medewerking moet voorkomen.'

Eenzelfde strijd speelde rond Meerkamp van Embden. Jarenlang was hij secretaris van het Genootschap geweest, waar hij veel voor gedaan had, waar diverse leden na de oorlog de nadruk op gelegd hebben. Moest hij nu volledig afgebrand worden?

Veltman Fruin zegt uiteindelijk zijn lidmaatschap op, verongelijkt door een gebrek aan dankbaarheid voor al zijn goede diensten. In een brief van 13 april 1949 schrijft hij over de moeilijke omstandigheden waarin hij tijdens de oorlog als secretaris zo ongeveer in zijn eentje de boel draaiend had gehouden. Niemand had daar ooit iets vriendelijks van gezegd, met name Unger niet. Veltman Fruin volgde in 1941 Meerkamp van Embden die burgemeester werd 'tijdelijk' op. Zelfs na zijn evacuatie uit Middelburg ging hij voort, ondanks een in zijn ogen totaal gebrek aan medewerking van het verdere bestuur.

Hij haalt onder andere aan hoe in strijd met de afspraken waarnemend voorzitter Wit het bordje 'Voor Joden verboden' aan het museum laat aanbrengen '... hoewel hij wist, dat ik in verband met deze kwestie een bezoek bracht aan de autoriteiten in den Haag en de politie uitstel had verleend. De Heer Quarles (echte voorz.) had inmiddels machtiging verleend het museum te sluiten. Dat ik ook toen, na langen strijd, als secretaris ben aangebleven, aldus met mijn naam deze laffe en onwaardige concessie dekkend, heb ik altijd beschouwd als een zeer groot offer aan de belangen van het Gen. gebracht.'

Na de oorlog probeerde men ook bepaalde leden te royeren. Volgens de wet van het Genootschap was dit niet mogelijk. Immers de wet van het Genootschap kent, 'behalve uit den aard der zaak overlijden', geen andere mogelijkheid van beëindiging van het lidmaatschap, dan de vrijwillige, bedoeld in artikel 32. Met name is nergens sprake van een mogelijkheid van royement. Het bestuur is vervolgens op zoek gegaan naar een formulering waarbij niet-gewenste leden gezocht werden hun lidmaatschap op te zeggen. Het bestuur 'bericht u bij dezen, dat wegens uw houding in oorlogstijd het Gen. op uw lidmaatschap niet langer prijs stelt.' De volgende leden ontvingen deze brief: M.A. Aalbrechtse, mr. W.K.H. Dieleman, mr. P. Dieleman, mej. dr. D.A. Felix, R.J.P. Kimpe, prof.dr. J. van Loon, dr. A.H.A. Martens, A.C.H. de Nooyer, prof. L. van Vuuren, mej. R.M. Wichers Wierdsma. Allen lijken voor zover kan worden nagegaan aan dit verzoek gehoor te hebben gegeven.

Al met al was dit een ongemakkelijke periode waar het Genootschap eigenlijk wel iets mee moet. En die ook van belang is voor de verzamelingen. Hoe gaan we om met deze personen? Hoe expliciet benoemen we het? Zowel bij de kunstenaars als bij de (bestuurs)leden een interessant punt van discussie. Het blijft toch ongemakkelijk.

Discussie: door verschillende deelnemers wordt benadrukt dat het kennen van het eigen verleden van het Genootschap belangrijk is. Met open vizier dient de periode tussen 1930-1950 tegemoet getreden te worden en er mag niet weggelopen worden voor moeilijke zaken en alle ongemakkelijkheid moet worden meegenomen. Tenslotte is het Genootschap een Genootschap der Wetenschappen: het moet mogelijk zijn op wetenschappelijke manier de periode (dus ook de actoren) te onderzoeken. Probleem is wel dat archivalia tussen 1922 en 1940 door de stadsbrand van 17 mei 1940 schaars zijn: het huis van secretaris Meerkamp van Emben die blijkbaar de bescheiden uit deze jaren onder zich had ging daarbij in vlammen op. Ook uit de oorlogsjaren is weinig bronnenmateriaal overgeleverd, althans in het archief van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen dat berust in het Zeeuws Archief.

De deelnemers pleiten voor het instellen van een commissie die zich bezig gaat houden met het Zeeuws Genootschap in de periode 1920-1950. De precieze opdracht moet nader ingevuld worden. Te denken valt aan onder meer het inventariseren en bijeenbrengen van bronnenmateriaal, onderzoek doen en publiceren.

Verslag: Arnold Wiggers

Jaarverslagen van de Conservatoren over 2022

Archeologische Voorwerpen

Conservator Aagje Feldbrugge bericht als volgt:

Op 19 februari gaf de conservator op verzoek van de AWN - Nederlandse Archeologievereniging, afdeling Zeeland & West-Brabant, in museum Terra Maris bij Oostkapelle een toelichting op de tentoonstelling 'Vikingen op Walcheren?' In maart is de expositie weer afgebroken, nadat deze door de coronapandemie twee seizoenen langer dan gepland was blijven staan.

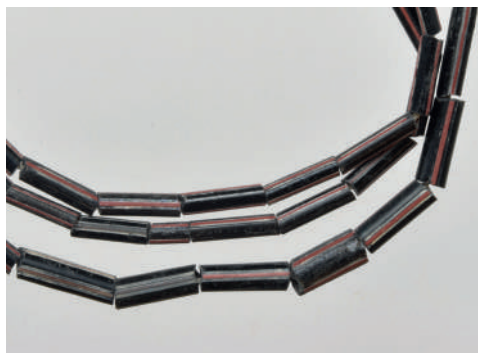
Dr. R. Dreesen, petrograaf, kwam op 21 februari naar het Zeeuws Museum om nog enkele reststukken van de Nehalenniastenen te determineren. Roland Dreesen onderzocht in 2016 samen met prof.dr. W. DeClercq alle Nehalenniastenen in Nederland en Vlaanderen om de gebruikte groeves en de handelslijnen die daarvandaan liepen vast te stellen. De nu bekeken stukken steen kwamen uit dezelfde groeves, die van Norroy en Chémery in Noord-Frankrijk, waarbij Dreesen wist te vertellen dat de steen uit de groeve van Norroy prestigieuzer was dan die uit Chémery. Zo gaven legioensoldaten de voorkeur aan de Norroysteen als ze een opdracht wilden laten uitvoeren. Het was een alternatief voor het duurdere marmer. Op de locatie van Erfgoed Zeeland bekeek Dreesen nog de netverzwarringssteen/

het weefgewicht, nr.1031-3B. Deze is gemaakt van kalksteen uit het Lutetien uit het Bekken van Parijs. Het sokkeltje, nr.1033-10, is van Belgische ledesteen gemaakt.

Weefgewicht; ZAD 1031-3B;
foto G. van der Hoogte, 2016.

Kralendeskundige Hans van der Storm bracht op 19 mei een bezoek en heeft onze collectie oude kralen bekeken. Van der Storm legde het verschil uit tussen de ‘getrokken kralen’ die in de zestiende eeuw in Middelburg gemaakt werden en niet voor de handel op Afrika gebruikt zijn, en de zeventiende- en achttiende-eeuwse ‘gewonden kralen’ die niet uit Middelburg kwamen, maar uit Bohemen, en die wél voor de driehoekshandel bestemd waren.

Getrokken kralen; ZAD 784-10;
foto G. van der Hoogte, 2019.

Gewonden kralen; ZAD 784-08;
foto G. van der Hoogte, 2019.

AWN-lid A. Holland houdt zich al enige tijd bezig met de resten van het verdwenen dorp Nieuwerkerke aan de Kraaienholtseweg bij Arnhem. In de KZGW-collectie bevinden zich enkele scherven van die akker, in 1929 verzameld door P.J. van der Feen en F.P. Polderdijk. De heer Holland fotografeerde op 23 en 30 mei die scherven en het Zeeuws Genootschap stelde de gegevens ervan beschikbaar.

De conservator nam op 18 juni deel aan de Nationale Archeologie Dag, samen met conservator Munten en Pennington Rien Sanderse. Namens het KZGW stonden zij in een van de stands op het terrein van Erfgoed Zeeland om bodemvondsten van bezoekers te determineren. De opkomst was matig, maar dat gaf hun de gelegenheid om iedereen, volwassenen en kinderen, rustig en uitgebreid te woord te kunnen staan.

Op 24 juni nam de conservator deel aan een informatiedag over project Verdrongen Dorpen. De KZGW kan uit de archeologische collectie beeldmateriaal en gegevens van vondsten, afkomstig van verdrongen dorpen, beschikbaar stellen.

Van Hannie Steegstra, assistent van dr. Stijn Arnoldussen, universitair hoofd-docent late prehistorie aan de Rijksuniversiteit Groningen, kwam het verzoek om

Grijs gebakken kannetje, Verdrongen land van Zuid-Beveland; ZAD 835-21; foto SCEZ, 2006.

Bronstijdschalen; ZM GA 0414; foto A. van Riet, 2022.

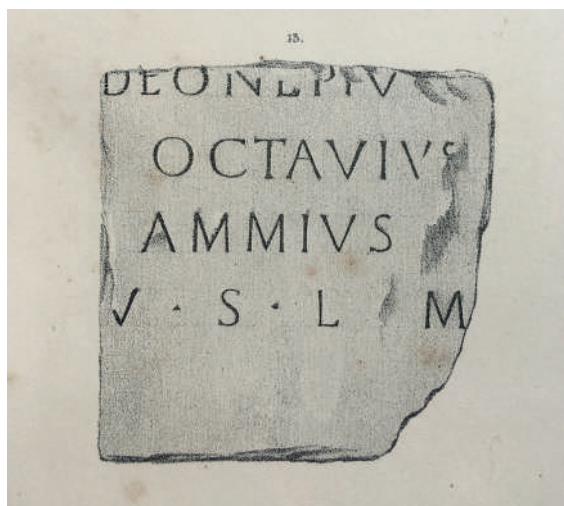
goede foto's te krijgen van onze vier bronstijd-artefacten van Schouwen uit de collectie Hubregtse: de speerpunt G3271-01, de pijlpunt G3271-03, de 'leech' fibula G3271-02 en de geoogde knospeld G3271-04. Er volgde een levendige mailwisseling met als bijkomende winst voor beide partijen dat ons vermoeden bevestigd werd dat drie bronzen spiraalvormpjes en een restje daarvan - de nrs. GA0414 a, b, c en d - ook uit de bronstijd stammen. De drie hele spiralen zijn waarschijnlijk bekroningen van haarpinnen geweest. Groningen neemt ze op in de database.

Hannie Steegstra kon tevens een scan van een briefje van Jay J. Butler uit 1960 bezorgd worden, waarin deze bedankt voor het mogen bestuderen van de knospeld, de pijlpunt en de speerpunt. Hij voegde de gegevens op twee losse kaartjes eraan toe. Butler was als groot bronstijddeskundige de voorganger van Arnoldussen.

De heer D. Steures deed een verzoek aan het KZGW om mee te werken aan een boek over Romeinse teksten en een app die het mogelijk zou maken Romeinse teksten op beeldhouwwerk te ontcijferen, naar ons idee een zinvol project. Steures wilde daarvoor graag over foto's van de Domburgse Nehalennianstenen kunnen beschikken. Aangezien we op dat moment midden in het onderzoek naar de resten van de kapotte stenen en het fotograferen van de reconstructies ervan zaten (in 1848 is een groot aantal van de Domburse stenen uit elkaar gespat bij een brand in de kerk van Domburg) en er over dat project een boek in de maak

is, konden we op dat moment niet aan zijn verzoek voldoen. Steures heeft daarop aangegeven zich zullen te beperken tot de drie originele Domburgse stenen in het RMO in Leiden.

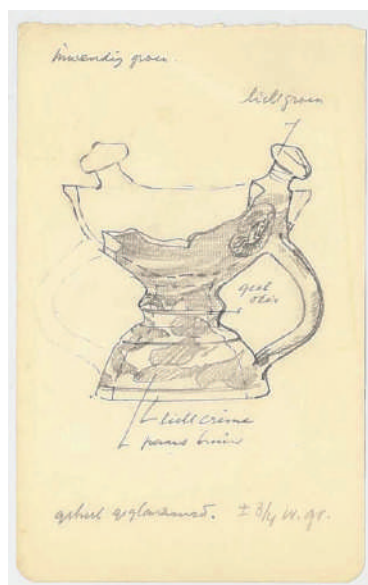
In de collectie votiefstenen van Domburg ontbreekt er een. Het betreft het onderstuk met tekst van een altaar voor Neptunus, geschonken door Octavius Ammius. Ook deze steen was in 1845 afgebeeld in de platenatlas van L.J.F. Jansen, behorende bij *De Romeinsche Beelden en Gedenkstenen van Zeeland*. Hij was niet beschadigd door de brand die in 1848 de kerk van Domburg verwoestte, omdat hij onder de toren stond, maar was daarna nergens meer te vinden. Hij zou echter gebruikt kunnen zijn als drempel van de nieuwe consistorie. In het kader van nieuw onderzoek naar de Nehalenniastenen maakte de conservator een afspraak met de koster A. Marinissen. Bij een eerste verkennend bezoek werd tussen de consistorie en het schip van de kerk niets gezien dat op een votiefsteen leek. De koster vertelde dat die ruimte sinds 1848 een paar keer opnieuw verbouwd was. Wel viel buiten, voor de deur naar de torentrap, een grote witte steen op. Na toestemming van de gemeenteambtenaar van Veere is op 11 november de steen gelicht door Bernard Meilink, Bram Silkens, beiden van de WAD (de Walcherse Archeologische Dienst) en A. Marinussen. Bij het omkeren bleek al snel dat deze drempel niet van kalksteen, maar van een heel fijne, witte zandsteen gemaakt was en dat er geen inscripties op stonden. Helaas, het was niet verloren de Octavius Ammius.

De votiefsteen van Octavius Ammius;
Litho T. Hooiburg, 1845.

Inventarisatie in het Zeeuws Archeologisch Archief (ZAA)

Het Zeeuws Archeologisch Depot (ZAD) in Erfgoed Zeeland telt circa 8000 dossiermappen, gesorteerd op plaatsnaam en datum van archeologisch onderzoek. Deze zijn alle nagelopen op gegevens die de collectie van het KZGW betreffen. Er zijn 290 relevante dossiers aangetroffen: oude aantekeningen, objecttekeningen en foto's. Deze hebben vermoedelijk op de werkkamer van J.A. Trimpe Burger gelegen en zijn na zijn overlijden op plaatsnaam in het ZAA bij andere gegevens geplaatst. Ook de nog niet geïndexeerde nalatenschap van J.A. Trimpe Burger in het ZAA is nagekeken op KZGW-gegevens. Met depotbeheerder Joost van den Berg is afgesproken om originele stukken die eigendom zijn van het Zeeuws Genootschap apart te houden en te kopiëren om de kopieën vervolgens weer in de overeenkomstige ZAA-mappen te steken. De originelen blijven in het ZAA, maar krijgen een eigen plaats en nummering. Ook is de verzameling typoscripten van de papieren nalatenschap van J.A. Hubregtse (zie hierna) nagelopen en op volgorde gelegd in de hangmappen.

Tekening van de rechaud uit Saintonge, nr. ZAD 769-01; tekenaar onbekend.

Inventarisatie nalatenschap J.A. Hubregtse in de ZB

Samen met Arnold Wiggers is de papieren nalatenschap van J.A. Hubregtse geïnventariseerd. De originelen lagen voor een grootste gedeelte in ZB Bibliotheek van Zeeland te wachten op verwerking. Handschriftenconservator Ronald Rijkse

deed eerder al een eerste ‘scan’ aan de hand van de inventaris van Dicky de Koning getiteld ‘Inventaris en Nadere Toegang transcriptie-archief Hubregtse’, uit 2002.

Er zijn daarna opnieuw originele handschriften teruggevonden:

- nog liggend in het Zeeuws Archeologisch Depot in Erfgoed Zeeland;
- gebruikt voor de jubileumexpositie van 1996 in het Zeeuws Museum;
- door J. Schot uit Zierikzee geschonken uit de nalatenschap van zijn grootvader De Nooyer die bevriend was met Hubregtse en diens nalatenschap beheerd heeft tot die naar Middelburg kwam.

Grote hulp daarbij was het multomapje waarin destijds het hele proces van ontsluiten en transcriberen vrij nauwkeurig bijgehouden is. Deze collectie geschriften vormt een bijzonder moeilijk te ontsluiten dossier van een belangrijke archeologische collectie: J.A. Hubregtse verzamelde letterlijk álles over Schouwen-Duiveland, dit in de overtuiging dat hij alleen op die wijze de geschiedenis van zijn eiland kon begrijpen. Hij noemde zichzelf dan ook ‘geschiedkundige’. Maar door zijn plotselinge overlijden in 1940 is het nooit tot een afronding van zijn studie gekomen. De papieren collectie-Hubregtse bestaat daardoor uit een enorme verzameling losse handschriften in de vorm van aantekeningen en notities over zowel het dialect van Schouwen-Duiveland, als over de landinrichting, boerderijbouwwijze, folklore en archeologie. Dat op alles wat maar beschrijfbaar was: van schriftjes tot krantenwikkels, blanco achterzijden van rekeningen, beschikbare vodjes, enz. Provinciaal archeoloog J.A. Trimpe Burger heeft in de jaren zeventig de aantekeningen over archeologie er tussenuit gehaald en deze in Vlissingen op het ADZ (Administratief Dienstencentrum Zeeland) o.l.v. J.L. Borghouts laten transcriberen. Dat duurde van 1973 tot 1983. Ook deze transcripties zijn er nog en liggen in het ZAA. Omdat de verwerking op typemachines gebeurde en we bovendien van sommige bladen enkel de doorslagen hebben, is het tot nu toe nog niet gelukt ze digitaal doorzoekbaar te maken. Toch zou dat nog bruikbare gegevens over de archeologische vondsten kunnen opleveren. Want waar Hubregtse van het aardewerk dat hij vond destijds meestal opschreef in welk duindal hij het aantrof, deed hij dat voor de metalen voorwerpjes niet systematisch, doch soms verstopt tussen zijn overige aantekeningen.

Inventarisatie fotocollectie van J.A. Hubregtse voor de Zelandia Illustrata

In de afgelopen jaren zijn bij diverse instanties originele negatieven en afdrucken van foto’s uit de collectie Hubregtse gevonden. De wens was deze collectie afbeeldingen te bundelen en onder te brengen bij het Zeeuws Archief in de col-

Vondsten uit de duinen van Schouwen; foto J. Hüdig, 1928.

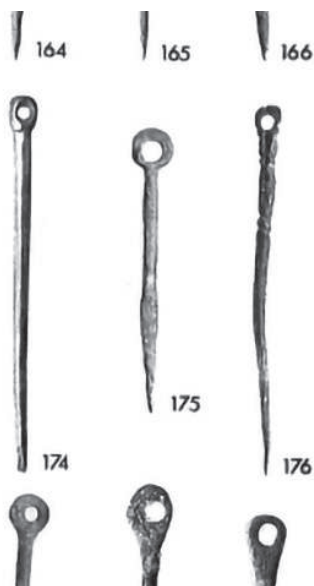
lectie Zelandia Illustrata. Een groot gedeelte van deze foto's van de door Hubrechtse bezochte duindalen van Schouwen en van gevonden artefacten lag daar al in afwachting van de bewerking die plaatsing op de website mogelijk zou maken. Samen met Anna de Bruyn, conservator van de Historisch-topografische Atlas Zelandia Illustrata, is alles samengevoegd en uitgezocht, wat een flinke puzzel was. Daarop zijn de afbeeldingen onder de deskundige leiding van archivaris Leo Hollestelle van de juiste nummering en bijschriften voorzien. De collectie zal in 2023 online gezet worden en is dan voor iedereen te raadplegen.

Werkzaamheden in depot van het ZM

Van de circa 885 metalen archeologische vondsten zijn door de conservator een aantal jaren geleden in het depot werkfoto's gemaakt. Aangezien sindsdien de inrichting van de kasten en de nummering van een groot aantal objecten veranderd is, wordt de collectie opnieuw gefotografeerd, voorzien van de aangepaste standplaats en labeltjes. Ook dit zijn weer werkfoto's.

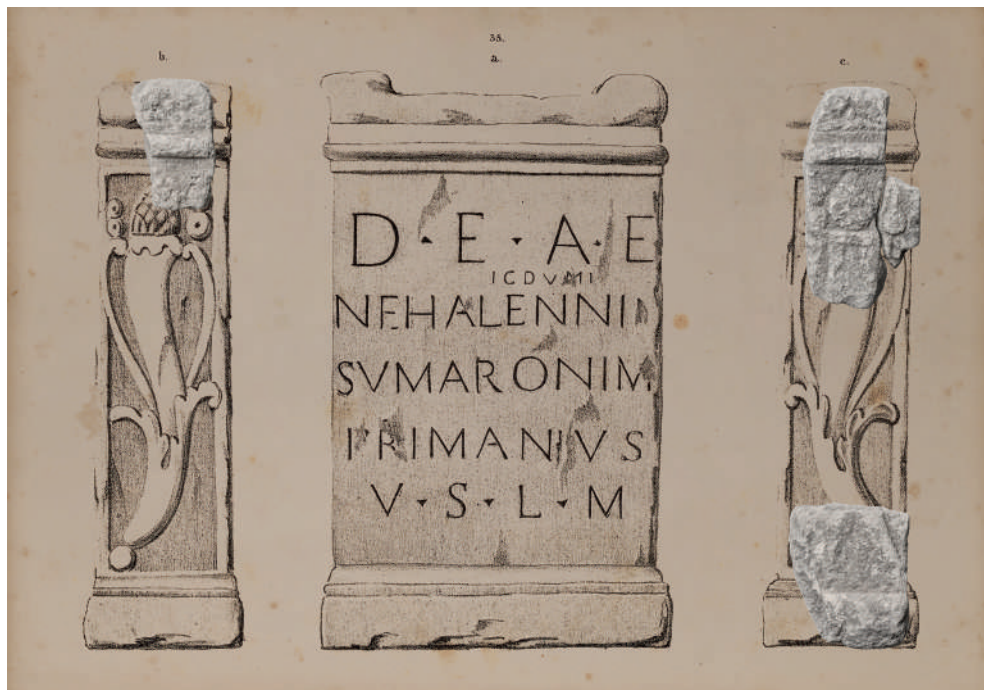
In 2021 kreeg het Genootschap van het Noordelijk Archeologisch Depot in Nuis een aantal metalen vondsten van het strand boven Oostkapelle ten geschenke, waaronder vier vrij zeldzame pre-christelijke amuletjes: twee Tor/Wodanhamertjes en twee lanspuntjes die in de KZGW-collectie in het Zeeuws Archeologisch Depot zijn geplaatst. Met deze nieuwe kennis gevoed zag de conservator bij het

fotograferen dat het wat vreemde stuk onder nr. Go202, tot nu toe ‘mantel- of haarpin’ genoemd, geen pin was, maar een dergelijk lanspuntje. We hebben nu dus vijf pre-christelijke amuletjes. Nader onderzoek is in voorbereiding.

In het midden het lanspuntje, in T. Capelle, *Die frühgeschichtlichen Metallfunden von Domburg auf Walcheren*, ROB / KZGW 1976; ZM-GA0202.

Voor het boek over de lotgevallen van de Nehalenniastenen van Domburg dat in de maak is, zijn vorig jaar nieuwe foto's gemaakt. Daarbij bleek dat er nog steeds diverse losse brokstukken in het depot lagen waarvan de plaatsing tot nu toe nooit gelukt was. Zeven van de zware pallets met fragmenten zijn door depotbeheerder Ron Leeuwenberg op de grond gezet, zodat door gericht puzzelen een 25-tal van de circa 50 losse fragmenten alsnog aan hun oorspronkelijke votiefsteen toe te wijzen waren. Vier van de uit brokstukken bestaande Nehalenniastenen zijn hierdoor beduidend aangevuld. Ook een paar kleinere restanten van votiefstenen, evenals het enige pilaarfragment dat van de tempel zelf over is, namen hierdoor in volume en betekenis toe. Dit alles lukte met behulp van litho's die T. Hooiberg maakte voor de platenatlas behorende bij *De Romeinsche Beelden en Gedenksteenen van Zeeland* van L.J.F. Janssen uit 1845. Fotograaf Pim Top fotografeerde de nieuwe ensembles en projecteerde ze over de lito's van Hooiberg. Wat rest is een enkel nog steeds niet te plaatsen beeld- en tekstfragment, naast stukken van bodems en/of achterkanten en geheel vormloze fragmenten.

Votiefsteen ZM-G3202; foto en projectie Pim Top, 2023.

Werkzaamheden op Erfgoed Zeeland

De werkzaamheden ten behoeve van de artefacten die in het ZAD liggen bestaan nog steeds uit het verbeteren van de inventarisatie, gevoed door voortschrijdend inzicht bij de conservator. Daarbij wordt ze vaak geholpen door AWN-lid Conny Dekker.

Aanwinsten

Het Noordelijke Archeologisch Depot, het NAD in Nuis, heeft het Genootschap in 2021 na twee jaar bruikleen zeventien middeleeuwse metalen objecten van het strand Domburg-Oostkapelle geschonken. Ze stonden in het vorige jaarverslag onder hun oude nummer al vermeldt. Inmiddels hebben ze ook een ZAD-nummer gekregen:

- Een pincet of baardtangetje, twee losse, passende helften, nr. 91A-1/ ZAD 0032-187.
- Een pincet of baardtangetje, nr. 91A-2/ ZAD 0032-188.

- Een pincet of baardtangetje, dwarslijntjes op het smalle gedeelte, nr. 91A-3/ ZAD 0032-189.
- Een pin, polyedrische knop, nr. 91A-5/ ZAD 0032-190.
- Een pin, doorboorde platte, ronde kop, nr. 91A-6/ ZAD 0032-191.
- Een pin, polyedrische knop, is vermoedelijk langer geweest, nr. 91A-7/ ZAD 0032-192.
- Een pin, doorboorde platte, ronde kop, nr. 91A-9/ ZAD 0032-193.
- Een pin, platte doorboorde kop, nr. 91A-10/ ZAD 0032-194.
- Een amuletje, speertje/lansje met rond oogje, nr. 91A-11/ ZAD 0032-195.
- Een amuletje, Wodan/Torhamer?, hangertje: lange steel, hamervormig uiteinde, plat rond oog, nr. 91A-12/ ZAD 0032-196.
- Een amuletje, Wodan/Torhamer?, hangertje: lange steel, hamervormig uiteinde, plat rond oog, nr. 91A -13/ ZAD 0032-197.
- Een afgebroken naald/pin aan een ringetje, nr. 91A-17/ ZAD 0032-198.
- Een pin, met doorboorde platte, ronde kop, bovenzijde schacht intentioneel getordeerd, een klein ringetje/schakeltje eraan, nr. 91A-18/ ZAD 0032-199.
- Een amuletje: speertje/lansje met een rond oogje, nr. 91A-19/ ZAD 0032-200.
- Een pin, platte doorboorde kop, vier tot ringetjes gedraaide draadjes door het oog, nr. 91A-20/ ZAD 0032-201.
- Drie pinnen met platte, doorboorde kop, verbonden d.m.v. twee bronzen ringetjes, nr. 91A-21/ ZAD 0032-202.
- Een fragment van een vingerring, nr. 91A-23/ ZAD 0032-203.
- Vier scherven van aardewerk uit de ijzertijd van Schouwen, NAD nr. 91B-2/ ZAD 877-15.
- Een gave glis, NAD nr. 91-1/ ZAD 00033-28.

Boeken en ruilverkeer

De conservatoren Paul Aarssen en Rob Bertijn berichten als volgt:

Er waren twee zaken die in het afgelopen jaar in het oog sprongen. Als eerste de benoeming van Rob Bertijn als conservator voor de afdeling boeken. Nadat hij een poos gekeken had wat het conservatorschap inhield, werd hij in de Algemene Ledenvergadering van 16 juni 2022 benoemd. Met zijn achtergrond in de boekhandel zal hij zeker een goede bijdrage kunnen leveren.

Samen met Gerard Heerebout en Arnold Wiggers werden vele middagen doorgebracht met het opschonen van het magazijn van het Genootschap in de ZB en het uitzoeken, ontdebellen en ordenen van veel meters archiefstukken van

het Genootschap. Niet alleen nuttig voor het Genootschap zelf, maar ook voor de deelnemers om meer inzicht te krijgen in het reilen en zeilen tussen 1969 en 2011. Deze vaak gezellige middagen monden dikwijls uit in een college van Gerard over saillante gebeurtenissen binnen het Genootschap.

Aanwinsten 2022

- *Propositie by den Heeren Gedeputeerden ... van Hollandt ... op den 5, Junii 1723* (aankoop).
- Zes boeken uit de achttiende en negentiende eeuw, waarvan drie kinderboeken (schenking).
- Philippe de Maeyer e.a., *Geschiedenis van België in 100 oude kaarten* (schenking).
- J. van Rijen, *Grafschriften uit de Ned. Herv. Kerk te IJzendijke s.l., s.a.* (aankoop).
- Rosier Faassen, *De zwarte kapitein; zangspel in drie bedrijven (4 tafereelen); muziek van Jos Mertens*. 's-Gravenhage, W. Carpentier, 1877 (aankoop).
- *Op den leeuw met de drie wapenen* – Gedicht op de leeuw met de 'Wapenen van Hollandt, Zeelandt en Vrieslandt', 1 pagina, 19 x 12 cm s.l., s.a. (aankoop).
- *Kort en waerachtigh verdoogh van de directie, bij eenige leden van de regeringe der stadt Middelburg gehouden, in en omtrent het intrecken van de commissie van mr. Johan Godin, gecommiteerde raed en raed ter Admiraliteyt in Zeeland, streckende alleenlijck om sijne mede-borgeren t'informeren van zijn geheel gedragh en conduite in dit geval bij hem gehouden* (aankoop).
- Verweerschrift van Johan Godin (1652-1718) uit 1704 na ontslag uit zijn functies.

Schenking Musters

Van dr. C.J.M. (Kees) Musters ontving het Genootschap eind 2021 een grote verzameling boeken en tijdschriften over de Nederlandse en buitenlandse fauna en een aantal over ecologie (zie het verslag over 2021). In totaal zo'n 400 werken. Kees Musters werkte als onderzoeker bij de Universiteit van Leiden en bestudeerde in zijn vrije tijd reptielen en amfibieën. Hij heeft ook veel publicaties op zijn naam staan. In de collectie van het Genootschap zijn boeken over planten en dieren nauwelijks te vinden en ook in de ZB Bibliotheek van Zeeland zijn deze maar beperkt aanwezig. Deze schenking vormt zo een waardevolle aanvulling op de verzameling. Uit de geschonken werken, voor zover al bekeken, blijkt ook zijn

belangstelling voor de invloed van de mens op de natuur en de mogelijkheden om de natuur te beschermen.

Uit oudere werken kan ook worden geleerd hoe daarover in de loop van de tijd is gedacht. Helaas kon door personeelsgebrek bij de ZB de schenking nog niet in de catalogus worden opgenomen. Wel werd de collectie doorgenomen op dubbele of niet in de collectie passende exemplaren. De verwachting is dat ze in de loop van 2023 allemaal via de catalogus terug te vinden zijn. Dit laatste geldt ook voor de aanwinsten van dit jaar die ook nog niet allemaal verwerkt zijn.

Er werd weer verder gewerkt aan de Collectie Online, waardoor steeds meer boeken voor het publiek beschikbaar zijn. De koppeling die nu gemaakt wordt met Google Books maakt het mogelijk dat in veel gevallen ook de hele tekst kan worden bekeken. Door speurwerk in de correspondentie en het gedrukte *Archief* kon ook dit jaar van een aantal werken de eigendom van het Genootschap worden vastgesteld. Dit mede doordat in sommige exemplaren oude plaatsingsnummers of een gedeelte van een etiket werden aangetroffen.

Ruilverkeer

Arnold Wiggers bericht als volgt:

In het aantal ruilabbonnementen is in het verslagjaar geen verandering gekomen. Op initiatief van de Coördinatiecommissie voor de Verzamelingen en na goedkeuring door het bestuur is samen met secretaresse Judith Adriaanse aan alle nationale bibliotheken van de EU, EVA, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten, Aruba, Suriname en Indonesië een exemplaar van de jubileumuitgave *Van wijs en waan* (2019) aangeboden. De nationale bibliotheken van Engeland en Zwitserland stelden geen prijs op toezending, omdat zij zich uitsluitend beperken tot nationale uitgaven of uitgaven over het land. De bibliotheken van Wales, Schotland en Noord-Ierland accepteerden wel een exemplaar. Na twee pogingen is gestopt met het proberen een exemplaar in Oslo op het door de bibliotheek verstrekte adres bezorgd te krijgen.

Handschriften

De conservatoren Jan van Loo en Ronald Rijkse berichten als volgt:

Ronald Rijkse werd dit jaar opnieuw geplaagd door fysieke ongemakken. De benoeming van Jan van Loo per 1 juni 2022 als tweede conservator voor de collectie handschriften zal verlichting brengen in de werkzaamheden.

Voor zijn aanstelling had Jan van Loo reeds bemoeienis met de collectie handschriften van de Vlissinger Jean Guépin in het bezit van het KZGW. Deze collectie telt enkele honderden handschriften die weliswaar te downloaden zijn, maar waarvan de meeste niet eerder gepubliceerd zijn. De bedoeling is om een substantieel deel van de gedichten te transcriberen en te publiceren waarbij het geheel een doorsneebeeld moet geven van de poëtische kwaliteiten van deze dichter. De plaatsing zal geschieden op het wetenschapsplatform van het KZGW. Daarnaast is er een website aangemaakt met de bedoeling om die na de nodige voorbereidingen over te zetten naar de website van het KZGW. Dat had wel wat voeten in de aarde, maar uiteindelijk is de site te bekijken via www.jeanguépin.nl. Aanvullingen bij de gedichten of bij de site zullen bekend worden gemaakt via de maandelijkse nieuwsbrief, voor leden automatisch en voor geïnteresseerden via de gratis aanmelding voor de nieuwsbrief.

Voorbeeld van kritische humor in een puntdicht van Guépin naar aanleiding van het aanstootgevende huiselijke leven van dominee Bernardus Dreszelaar:

*Alleen vruchteloos was onze last
 Ons door den raad gegeven
 Want Dreszelaar, altoos een Kwast
 Is ook een Kwast gebleven.
 Dit is het slot van het overleg
 De predikant of kerk moet weg.*

Als webredacteur van de website van het rederijkersonderzoek in Zeeland heeft Jan van Loo ook stappen gezet om die website eveneens onderdak te bieden bij het KZGW. De voorbereidingen zijn vergevorderd en dit proces zal in de loop van 2023 zijn beslag krijgen.

Door diverse verplaatsingen in het verleden zijn er objecten die eigendom zijn van het KZGW 'zoekgeraakt'. De bedoeling is om die te traceren en ze via een catalogus, inventaris of via de Collectie Online beter bereikbaar te maken voor het publiek. Deze activiteit wordt in 2023 voortgezet.

Aanwinsten

- Brief Jacob Verheije van Citters (1753-1823), Popkensburg, 14 maart 1821 (ZB Kluis 1178 D 39).
 - Collectie Jacob Vreeken (1870-1931) (ZB Kluis 1133 F 9).
 - Zeeuwsche Graanbouw, gedicht van Willem Emmery de Perponcher Sedlnitzky (1741-1819). (ZB Kluis 1178 D 41).
 - Ontslag pastoor L. van den Ende van Pauluspolder, 1833 (ZB Kluis 1178 D 42).
 - Brief over de benoeming van Jan Staal als schepen van Hengstdijk, Terneuzen, 26 februari 1814 (ZB Kluis 1178 D 43).
- Het betreffen alle aankopen.

Nadere beschrijving van de Collectie Jacob Vreeken

De geschreven en gedrukte stukken betreffende leven en werk van de onderwijzer in Biggekerke, schoolhoofd en dichter Jacob (Kobus) Vreeken (1870–1931), afkomstig uit zijn nalatenschap.

PRIVÉ

- Plakboek met krantenknipsels en manuscripten betreffende het dichtwerk en andere teksten van Jacob Vreeken (1920-1934) in spiraalband, groot formaat en ongepagineerd. Deels gepubliceerd onder schuilnaam, of ondertekend: Vr.

Foto van Jacob Vreeken en titelpagina *Zeeuwsche Zangen*, Middelburg, Den Boer 1932.

- Met achterin een portret van een voorvader, gesigneerd G.W. Bergman. Gijsbregt Willem Bergman (Middelburg 1819-Middelburg 1912) was opgeleid aan de Teeken Akademie te Middelburg in de jaren 1833-1840 en stond te boek als (fijn)schilder.
 - Met brieven aan de weduwe Vreeken-Huysman, onder andere van het Koninklijk Museum van Schoone Kunsten Antwerpen, van E. Verlinden uit Brugge, van A. Lyzen uit Den Haag en een uitgebreide brief (zes kantjes), geschreven door Jan De Maeght uit Vorst, redacteur van *Het Laatste Nieuws* uit Brussel.
 - Met het manuscript van de legende van Het beeld van Vrouwenpolder op rijm uit 1926 en diverse andere conceptgedichten.
 - Met een muziekblad met Feestlied
- Geschreven reisverslag van mevrouw Vreeken-Huysman van een tocht van Walcheren naar Brussel en Parijs van 27 september - 3 oktober 1925, acht pagina's, 26,5 x 21,2 cm. Ze gingen met de auto en er wordt per dag verteld wat ze hebben gedaan.

POËZIE

- Vier notitieboekjes met manuscriptgedichten (1917-1922) geschreven door Jacob Vreeken. Een manuscript met het gedicht Willibrordus. Op de rectozijden staat het gedicht, op de tegenoverliggende zijden staan aantekeningen met toelichting op de tekst.

MUZIEK

- Muziekblad *Zeeuwsch-Vlaamsch Volkslied* (2e en 5e druk), tekst van J.N. Pattist en J. Vreeken, muziek van A. Lijsen.
- Muziekboek *Kerstverhaal* (driestemmige cantate), tekst van J. Vreeken en muziek van A. Lijsen.
- Muziekboek *Die beiden Grenadiere*, Heine met muziek van Schumann.
- Muziekboek *Koor uit Elias*, Felix Mendelssohn-Bartholdy.
- A.S.J. Dekker, *Transvaalsche Volksliederen*. Met Huldebetuiging aan onze dappere stamverwanten in Zuid-Afrika, Goes z.j. Met tekst en muziek van 'De vierkleur van Transvaal' en het 'Transvaalsch Volkslied'.
- Tekstuitgave van *Het ronde putje* (Walcherse Ballade) door J. Vreeken en de muziek van A. Lijsen. De muzieknotatie is niet opgenomen in de uitgave.
- Een zestal losse muziekbladen, met o.a. *Aan Bellamy*.
- *Nationale Betooging voor de Eenheid van Nederland op 6 Februari 1919*. Programmaboekje van die feestavond in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Den Haag. Dominee Pattist uit Aardenburg hield er een toespraak en het Zeeuwsch-Vlaamsch Volkslied werd ten gehore gebracht.

ONDERWIJS

- Twee schoolschriften met een uitgeschreven lezing over de formele waarde van handenarbeid in de klas.
- J. Vreeken, *Lei of papier*, Middelburg, 21 april 1909. Gedrukte lezing over het gebruik van een lei of papier gericht aan collega-onderwijzers. De conclusie is dat de lei afgeschaft dient te worden.

GENEALOGIE

- Een drietal kopieën (A4) met advertenties van de naam Vreeken tot 1970, afkomstig van het Centraal Bureau voor Genealogie.

VARIA

- Een zelfgetekende kaart op linnen in harde omslag met vermelding van de namen van 112 buitenplaatsen op Walcheren.
- Boekje De Belgische Kolonie, la Colonie Belge, 1914-1918 aan de stad, à la ville de Middelburg, 11 december 1918. Dankbetoon namens de kinderen van de Belgische school te Middelburg. Programma en gedichten ter gelegenheid van het afscheid van de Belgische kinderen.

Historisch-topografische atlas Zelandia Illustrata

De conservatoren Anna de Bruyn, Veronica Frenks, Michel van Gessel en Ineke Vogel-Wessels Boer berichten als volgt:

In het verslagjaar hebben zich voornamelijk ontwikkelingen voorgedaan op het gebied van beheer van de collectie. Na de periode van beperkte toegankelijkheid van de voorgaande jaren, was er de behoefte om bestaande werkwijzen te evalueren. Zo bestond al langer de wens om de conservatoren nauwer te betrekken bij het collectiebeheer binnen het Zeeuws Archief. Vanaf juni 2023 hebben de conservatoren van de Zelandia Illustrata dan ook toegang gekregen tot *MAIS-Flexis*, het collectiebeheersysteem van het Zeeuws Archief. Hierdoor zijn ze actiever betrokken bij de informatievoorziening, onder andere door direct in het systeem beschrijvingen te kunnen inzien, aanpassen en toevoegen.

Daarnaast zijn, in overleg met het Zeeuws Archief, twee bestaande procedures herzien. De eerste betreft de toestemmingsprocedure voor het gebruik van afbeeldingen door derden. De tweede is de bruikleenprocedure. In beide gevallen was het doel om de procedures helderder in te richten en communicatie tussen verschillende betrokkenen efficiënter te laten verlopen. De beheerscommissie van de Zelandia Illustrata – die naast de conservatoren bestaat uit Leo Hollestelle en Eef van Brummelen – is dit jaar tweemaal bij elkaar gekomen, namelijk op 9 maart en op 23 november. Op 17 maart vond het inspectiebezoek van de Erfgoedinspectie aan de beschermde verzamelingen plaats.

In samenwerking met Aagje Feldbrugge, conservator Archeologie, en met hulp van Leo Hollestelle is een grote verzameling foto's en negatieven van de amateurarcheoloog Johannes Adriaan Hubregtse (1878-1940) geïnventariseerd en beschreven. Het gaat voornamelijk om afbeeldingen van de duindalen van Schouwen en de aldaar aangetroffen archeologische vondsten. Daarnaast heeft conservator Anna de Bruyn voor de rubriek Schatten in *Tijdschrift Zeeland* onderzoek

Jan Frederik Schütz, landgoed Overduin, ZI aanwinsten-1082.

gedaan naar twee zeldzame voorbeelden van microkalligrafie in de collectie van het Zeeuws Genootschap.

Voor de Zelandia Illustrata konden er dit verslagjaar – naast de collectie Hubregtse – verscheidene andere aanwinsten worden toegevoegd aan de collectie, waaronder een aantal schenkingen. Van Ineke Vogel ontving het Genootschap twee schenkingen: een prent van de Dom van Veere (ZI aanwinsten-1083) en een aquarel van een haven in Zeeland (ZI aanwinsten-1079) door Liesbeth Binckhorst, oud-conservator van de Zelandia Illustrata. Daarnaast kocht het Zeeuws Genoot-

Jacob Huijbregt Hollestelle,
Vlissingse poort te Middelburg,
ZI-II-0357.

schap een tekening door Jan Frederik Schütz van landgoed Overduin, waarop het bezoek van Prins von Wied staat afgebeeld (ZI aanwinsten 1082).

Verschillende collectiestukken van de Zelandia Illustrata zijn in bruikleen gegeven voor tentoonstellingen, zoals de twee exposities in Museum Veere: *Een fenomeen in Veere: Hendrik Willem van Loon (1882-1944)* en *Een eigenzinnige romanticus: leven en werk van J.H. Hollestelle*. Via e-mail zijn er bovendien vragen ontvangen en beantwoord betreffende de collectie en in verband met assistentie bij onderzoek.

Kunst, Kunstnijverheid en Historische Voorwerpen

De conservatoren Katie Heyning en Marianne Gossije berichten als volgt:

De conservatoren hebben zich in 2022 vooral beziggehouden met onderzoek naar de herkomst van de objecten in de Genootschapscollectie en in het bijzonder naar de objecten die tot het ‘Ongemakkelijk Erfgoed’ gerekend kunnen worden. In dit jaar werden de objecten uit Afrika, China, Japan, India, Sri Lanka, het Midden-Oosten en Zuid-Amerika tegen het licht gehouden. Herkomstgegevens en informatie over de verwerving door het Zeeuws Genootschap werden zowel in het Adlibsysteem van het Zeeuws Museum als in onze eigen collectiedatabase verwerkt. Ook werd hard doorgewerkt aan het invoeren van objecten in de Collectie Online op www.kzgwonline.nl.

Daarnaast werden samen met museumregistrator Nienke Jelles de langdurig uitstaande bruiklenen aan derden nagelopen. Hierbij bleek enig achterstallig onderhoud. Inmiddels is de registratie op orde gebracht en hebben controles plaatsgevonden. Ook werd in dit verslagjaar verder gewerkt aan de inventarisatie van de collectie mineralen en gesteenten. De collecties Fokker, Seelheim, De Wilde, Visser, Borghouts en een deel van de collectie Cambridge is inmiddels van nummers en een vaste standplaats voorzien. Ook met het nummeren van de oudste collectie zijn goede vorderingen gemaakt.

In 2022 werden twee aanwinsten aan deze verzameling toegevoegd: twee schilderijen van Abraham Bruinings Worrell geschonken door dr. A. Voets. Het betreft twee landschappen met vee uit het begin van de negentiende eeuw. Bruinings Worrell kreeg zijn opleiding aan de Middelburgse Teeken Akademie alvorens via Antwerpen naar Engeland te gaan waar hij een gevierd schilder werd. De schilderijen, die zijn opgenomen in het bruikleen van het Zeeuws Museum, hebben de inventarisnummers G22-001 en G22-002 gekregen. Zij werden op de Genootschapsdag op 1 oktober 2022 officieel aan de voorzitter overhandigd.

Een controlebezoek op 17 maart 2022 van de Erfgoedinspectie in verband met het Beschermd Cultuuroed verliep voorspoedig. Alle opgevraagde objecten bleken aanwezig en in goede staat.

Tot slot werd met conservator Aagje Feldbrugge gewerkt aan een publicatie over de votiefstenen en beelden uit de Nehalenniatempel die in 1647 van onder het zand op het strand in Domburg tevoorschijn kwam. Deze zal in 2023 in de reeks *Werken* van het KZGW verschijnen. In verband hiermee fietsten Marianne Gossije en Aagje Feldbrugge half december door de snijdende kou van Middelburg naar Domburg in de hoop een afgedwaalde votiefsteen terug te vinden. Er waren aanwijzingen dat een van stenen na de brand in de kerk van Domburg in 1848 als stoep aan de voet van de toren was geplaatst. Na ontvangst door de koster met hete koffie en bolussen begaf een gezelschap van twee archeologen, twee dames namens de gemeente en de lokale pers, de koster en de twee Genootschapsconservatoren zich naar buiten om de zware steen te lichten in de hoop op de onderkant een Romeinse inscriptie aan te treffen. Krachtig graafwerk en de hefboomwerking van een groot breekijzer bracht de steen omhoog. Helaas zagen ze een ruwe onderkant en geen tekst. Niettemin hadden we aan het eind van dit verslagjaar even in verwachtingsvolle spanning gezeten.

Munten en penningen

De conservatoren Karel-Jan Kerckhaert en Rien Sanderse berichten als volgt: In het verslagjaar heeft Rien Sanderse de meeste tijd besteed aan het opnieuw fotograferen en beschrijven van de collectie sceatta's, muntjes uit het gebied rond de Noordzee van de periode tussen 680 en 800 na Christus. Deze collectie van circa 600 exemplaren verdient veel aandacht, omdat ze bijna geheel verzameld is op het strand bij Domburg/Oostkapelle en Westenschouwen. Ook in de vakliteratuur wordt deze vindplaats vaak aangehaald, wat het nader ontsluiten van belang maakt.

Omdat deze munten een diameter hebben van ongeveer één centimeter zijn de foto's gemaakt met behulp van een microscoop. De scherptediepte van dit soort foto's is erg klein, waardoor van elke muntzijde 10 à 15 foto's gemaakt zijn die softwarematig zijn gecombineerd (*focus stacking*) om daarmee het uitzonderlijk hoge reliëf van de muntjes duidelijk weer te geven.

Het feit dat deze nieuwe foto's zijn gepubliceerd in de KZGW Collectie Online heeft ook de aandacht getrokken van Claus Feveile, één van de belangrijkste specialisten op het gebied van Deense sceatta's en museuminspecteur Archeologie van

Deense sceatta (Wodantype), KZGW, Collectie Online GM3935.

het Sydvestjyskemuseer in Ribe. Hij heeft de foto's van de 75 Deense exemplaren opgenomen in zijn eigen database, gekoppeld aan de KZGW-inventarisnummers.

In het jaar 2022 zijn zeer bijzondere penningen verkregen.

De afgezette autocraat, KZGW, Collectie Online GM2505.

Begin van het jaar is een schenking ontvangen van conservator Boeken Paul Aarssen. Hij heeft na de dood van de kunstenares Roline Wichers Wiersma een collectie van zeventien penningen uit de boedel gered. Het betreffen enerzijds penningen van haar hand, anderzijds penningen van kunstenaars die zij bewonderde. Een penning die zij gemaakt heeft tijdens de oorlogsjaren als hommage aan Hermann Göring trekt in het bijzonder de aandacht.

Verder is een penning aangeschaft die gemaakt is ter gelegenheid van de feesten in Middelburg rond de inhuldiging van koningin Wilhelmina in 1898. Een

exemplaar van deze penning heeft eerder deel uitgemaakt van de collectie, maar is om onbekende reden verloren gegaan.

Jubileum Focus Veilig, KZGW, Collectie Online GM2507.

Op de Genootschapsdag van 1 oktober 2022 heeft het KZGW van de oud-burgemeester van Middelburg - en daarnaast zeer verdienstelijk beeldhouwer en medailleur - Chris Rutten een vijftal penningen ten geschenke gekregen. Drie daarvan zijn van zijn eigen hand, die met de twee andere penningen een mooie aanvulling op de collectie vormen.

Op de Archeologiedag in juni 2022 is een informatiestand ingericht door de KZGW-conservatoren voor archeologie en voor munten en penningen. Informatie is gegeven over de tentoongestelde objecten, objecten die bezoekers meebrachten en over het KZGW in het algemeen.

In 1895 berichtte de conservatrice van het Zeeuws Genootschap Marie de Man dat zij is overgegaan op het tentoonstellen van de munten in afzonderlijke witte kartonnen houders. De collectie bevond zich toen nog in het museum van het Genootschap aan de Wagenaarstraat. In de daaropvolgende jaren meldde zij de voortgang van het op deze manier opbergen en tentoonstellen, ook voor de penningen. Het voordeel van dit systeem was dat de beschrijving op de kartonnen munthouder kon worden opgenomen. In het jaarverslag over 1926 liet zij echter weten dat door het invallend zonlicht in de vitrine de tekst op de munthouders geheel verbleekt was, en dat ze begonnen is om die over te schrijven. Dit karwei is over meerdere jaren gespreid, omdat het te vermoeiend bleek voor haar ogen. Dit overschrijfwerk is nog steeds zichtbaar, ook op bijgaande foto.

De munten in de collectie zijn nog steeds opgenomen in deze kartonnen munthouders. Dit systeem is echter niet meer verkrijgbaar, mede omdat het karton niet zuurvrij is en daarom het metaal van de munt zou kunnen aantasten. Besloten is om die redenen over te gaan op een manier van opbergen die beter is voor het behoud van de munten en die goed verkrijgbaar is. Na inventarisatie heeft het Zeeuws Museum voor de collecties middeleeuwen, Nieuwe en Moderne tijd capsules aangeschaft en is Rien Sanderse begonnen met het overbrengen van de munten naar het nieuwe systeem. Omdat de collectie inclusief alle beschrijvingen, foto's en verwijzingen in een database is opgenomen, is het niet langer noodzakelijk om bij de munt de informatie schriftelijk op detailniveau op te nemen maar volstaat een aanduiding van het inventarisnummer. In de komende jaren wordt dit karwei voortgezet, ook voor de penningen.

Omdat de oude munthouders over de periode van bijna 130 jaar door de conservatoren met de hand zijn beschreven, vormen zij ook een waardevol bezit. Ze zijn daarom alle gefotografeerd en worden apart bewaard.

Aanwinsten

Nr	Inven- taris nr	Type penning	Jaar	Titel	Medailleur	Materiaal
1	GM2504	Historie- penning	z.j.	Die Deutsche Post in Russland	Onbekend	Geëmailleerd brons
2	GM2500	Historie- penning	1879	300 jaar Unie van Utrecht – Jan van Nassau	J.P.M. Menger (1845-1912)	Brons
3	GM2506	Historie- penning	1898	Kroningspenning Kon. Wilhelmina Middelburg	Ed Grielens, Antwerpen	Koper verguld
4	GM2503	Historie- penning	1915	Ondergang van de Lusitania	Karl Goetz (1875-1950)	Gietijzer
5	GM2496	Historie- penning	1916	Verdun Die Weltblutpumpe	Walther Eber- bach (1866-1944)	IJzer
6	GM2498	Historie- penning	1916	De Heer bescherme Hongarije	Elisabeth von Esseö (1883-1955)	Gietijzer
7	GM2494	Historie- penning	1917	Penning op Karel I van Oostenrijk	Elisabeth von Esseö (1883-1955)	Brons
8	GM2497	Historie- penning	1917	Door de deugd van superieure kracht	Elisabeth von Esseö (1883-1955)	Gietijzer
9	GM2499	Historie- penning	1917	Kroning van Karel IV van Hongarije	Elisabeth von Esseö (1883-1955)	Gietijzer
10	GM2505	Historie- penning	1917	De afgezette autocraat	Karl Goetz (1875-1950)	Gietijzer
11	GM2502	Historie- penning	1918	Engeland huilt om het Russische volk	Karl Goetz (1875-1950)	Gietijzer
12	GM2489	Historie- penning	1919	Gietproef ANNO 1919	Roline Wichers Wierdsma	Lood
13	GM2490	Historie- penning	1919	Gietproef druiventros	Roline Wichers Wierdsma	Lood
14	GM2491	Historie- penning	1919	Gietproef Klokkenspel	Roline Wichers Wierdsma	Lood
15	GM2501	Historie- penning	1927	Charles Lindbergh – solovlucht over Atlantische Oceaan	Georges-Henri Prud'homme (1873-1947)	Brons
16	GM2492	Familie- penning	1928	Penning op 10-jarig huwelijk Mr J.A. Heyse en J.E.H. Tak	Roline Wichers Wierdsma	Brons
17	GM2493	Historie- penning	1943?	Prestaties Duitse Luftwaffe o.l.v. Herman Goering	Roline Wichers Wierdsma	Brons
18	GM2510	Historie- penning	1967	Middelburg 750 jaar	Onbekend	Brons

Nr	Inventaris nr	Type penning	Jaar	Titel	Medailleur	Materiaal
19	GM2495	Historiepenning	1969	DRU penning op Nicolaus Copernicus	Onbekend	Gietijzer
20	GM2509	Historiepenning	1988	400 jarig jubileum huwelijk Willem III en Mary	Onbekend	Zilver
21	GM2511	Insigne	1992	Kopie pelgrimsinsigne Onze-lieve-vrouwe ter Potterie in Brugge	Chris Rutten	Zilver
22	GM2507	Historiepenning	1993	100 jarig jubileum Focus Veilig	Chris Rutten	Brons
23	GM2508	Historiepenning	1993	Restauratie Synagoge Middelburg	Chris Rutten	Brons

De nummers 1, 2, 4-17 en 19 maken deel uit van de schenking van Paul Aarssen en zijn afkomstig uit de boedel van Roline Wichers Wiersma.

Nummer 3 is een aankoop van het KZGW.

Nummers 18 en 20-23 maken deel uit van de schenking van Chris Rutten.

Muziekinstrumenten

Conservator Jos Vogel bericht als volgt:

De verzameling muziekinstrumenten is een kleine verzameling. Omdat de voorwerpen meestal veel ruimte innemen, is het lastig een goede plek voor de instrumenten te vinden. Te denken valt aan het Van der Weele-orgel, dat nog steeds opgeslagen is bij een orgelbouwer. Het was eerder opgenomen in de collectie van het Zeeuws Museum (de locatie aan de Wagenaarstraat en de locatie in de Abdij), vervolgens werd het ondergebracht in Huize 's-Hertogenbosch aan de Vlasmarkt te Middelburg. Na de ontruiming van dit pand, is het orgel terechtgekomen in het stadhuis van Veere. Helaas bleek ook dit niet de definitieve bestemming te zijn.

Kabinetorgel van de Middelburgse stadsorgelmaker Frederik van der Weele uit 1832

Helaas is één instrument verloren gegaan: de piano uit de fabriek van Mes te Middelburg. Nadat deze piano geschonken was aan de Werkgroep Muziek is het instrument geplaatst in de Zeeuwse Muziekschool. Toen het instrument daar niet langer blijven kon, is vorig jaar besloten het instrument te plaatsen bij een van de bestuursleden thuis. Bij het transport is het instrument helaas uit elkaar gevallen. De kosten van restauratie waren, afgewogen tegen de artistieke kwaliteiten, te hoog.

Natuurhistorische voorwerpen en overige Naturalia

Algemeen

Conservator Gerard Heerebout bericht als volgt:

De in 2010 ontstane coronapandemie was aan het eind van 2021 zodanig uitgewoed dat in het verslagjaar de toegang tot de depots weer mogelijk was. Afgezien van tijdelijke sluitingen in verband met werkzaamheden in het Zeeuws Museum konden de conservatoren hun werk weer volledig hervatten.

Een bijzondere gebeurtenis in het verslagjaar was het verschijnen van de tweedelige *Avifauna Zeelandica*. Hierin worden niet slechts de Zeeuwse vogels beschreven, maar ook zijn er hoofdstukken gewijd aan historische vogelwaarnemingen, aan de jacht op en de bescherming van de Zeeuwse vogels en aan Zeeuwse vogels in de kunst. Tevens is er een hoofdstuk opgenomen over de verzamelaars van vogels in Zeeland en hun collecties. Daarin wordt onder meer ook het tot stand komen van de vogelcollectie van het Genootschap uitgebreid beschreven (Vlek, 2022). Er is voor een aantal vogelsoorten gebruikgemaakt van de collectie van het Genootschap.

De bruikleennemer van onder meer de collectie Naturalia van het Genootschap, het Zeeuws Museum, heeft in het verslagjaar met ondersteuning van een extern onderzoeksbureau een collectiewaardering opgesteld. Het stemt tot genoegen dat de naturaliacollecties in het algemeen voor de informatiewaarde, de maatschappelijke waarde en de zeldzaamheidswaarde hoog gewaardeerd worden. Alleen omdat veel naturalia weinig of nooit getoond worden (met uitzondering van sommige objecten) wordt de museale waarde daardoor laag ingeschat. Het werk van de conservatoren, waardoor de voorwerpen beter bekend raakten, heeft er zeker ook aan bijgedragen dat de scores over het algemeen hoog zijn.

Mollusken

De conservatoren Freddy van Nieulande en Herman Nijhuis berichten als volgt: Dit jaar stond in het teken van het in de collectie mollusca invoegen van de grote schenking van de privé-verzameling van de conservator Freddy van Nieulande. Deze verzameling betreft vooral (fossiele) Zeeuwse mollusken en ander fossiel materiaal. Deze is inmiddels ondergebracht in 26 laden in de kasten 10 en 15 (Tweekleppigen) en in kast 15 (Slakken). Hiervoor moest een groot aantal van de oorspronkelijke verzameldozen aangepast worden aan de aanwezige plankdiepte van 40 cm. De voorwerpen krijgen een collectienummer dat voorafgegaan wordt door 'FVN'. Alle laden en dozen zijn inmiddels voorzien van etiketten met de namen van de voorwerpen en het plaatsingsnummer.

Aan de hand van de uitgebreide naamlijsten is met het oog op de snelle toegankelijkheid besloten om de mollusken in deze verzameling meer systematisch-taxonisch op te bergen. Aangezien de naamlijsten aanvankelijk niet systematisch-taxonisch ingericht waren, kostte deze omzetting veel tijd. Bij de niet-mollusken is nu ook gekozen voor een systematisch-taxonische ordening. Deze voorwerpen zijn nu ingedeeld naar onderwerp/diergroepen, zoals bijvoorbeeld (fossiele) Bryozoa (mosdiertjes), (fossiele) krabben, fossiele vissen, sediment met fossiele graafgangen en dergelijke. In het komende jaar zal ook de verzameling fossiele inktvissen (ammonieten en nautilussen) in de collectie worden ingevoegd. Bij de geschonken collectie hoorde ook een grote verzameling foto's van de voorwerpen in de collectie. Deze zijn inmiddels ook voorzien van registratienummers, zodat er een directe koppeling is tussen voorwerp en foto.

Voor de te zijner tijd te verschijnen 'Fossielenatlas' is veel materiaal uit de molluskencollectie van het Genootschap onderzocht. Ook materiaal uit de musea Naturalis (Leiden), De Zeeuw (Zaamslag) en Terra Maris (Oostkapelle) werd in dit onderzoek betrokken. Dit jaar is weer een deelaflevering van de Fossielenatlas verschenen.

In het begin van het verslagjaar zijn door Freddy van Nieulande en Arnold Wiggers ruim 100 korte filmpjes opgenomen, waarin de eerste een toelichting geeft op evenzoveel topstukken uit de collectie. De filmpjes zijn geplaatst in de Collectie Online.

Fossiele zeezoogdieren

Conservator fossiele zeezoogdieren Mark Bosselaers bericht als volgt:

Door omstandigheden was er weinig gelegenheid het depot te bezoeken. Wel zijn eindelijk de oude vondsten van eind jaren negentig, afkomstig van bottenvistochten op de Westerschelde, gedetermineerd en geregistreerd. Het betreft 32 nummers. Voorlopig zijn dit de laatste voorwerpen die aan de collectie konden worden toegevoegd. Een nieuwe generatie Schot heeft het visserijbedrijf overgenomen en meegedeeld dat er in de toekomst alleen nog maar in de Oosterschelde, onder auspiciën van Kor en Bot (en dus niet van het Genootschap) op fossiele (land-) zoogdieren gevestigd zal gaan worden. De vistochten op de fossiele (zee)zoogdieren, georganiseerd door de Werkgroep Geologie van het Genootschap worden niet voortgezet. Of er een oplossing gevonden kan worden waardoor in de Westerschelde weer gevestigd zal gaan worden, is onbekend.

In de afgelopen twee jaren zijn er geen publicaties verschenen waarbij gebruik is gemaakt van materiaal uit de collectie mariene zoogdieren van het Genootschap. Wel in 2020; die publicatie is in het verslag over dat jaar abusievelijk niet opgenomen. Het betreft een gehoorbot (linker perioticum, NHG 23430) van een vinvisachtige, dat afgebeeld en beschreven wordt in een artikel (van Michelangelo Bisconti en Mark Bosselaers) over o.a. het vinvisgeslacht *Protororqualus*. In deze publicatie wordt dit perioticum toegeschreven aan een (nieuwe) soort: *Protororqualus wilfriedneesi*.

Landzoogdieren

De conservatoren landzoogdieren Jan Piet Bekker en Hester Loeff berichten als volgt: In het jaar 2022 heeft conservator Jan Piet Bekker de collectie van de landzoogdieren van het KZGW voorzien van een label met het plaatsnummer, het collectienummer, de soortnaam en de omschrijving van het anatomische deel. Enkele exemplaren worden in opgezette toestand of in alcohol (sterk water) bewaard.

Verreweg de meeste voorwerpen (meer dan 580) zijn afkomstig van slurfdieren, in hoofdzaak mammoetsoorten. Met ruim 560 exemplaren komen de evenhoevigen op de tweede plaats. Deze laatste groep bevat soortgroepen als runderen, herten en enkele soorten varkens. De onevenhoevigen komen op de derde plaats, met ruim 260 neushoornachtigen, meer dan 170 paardachtigen en drie nijlpaarden. Van de roofdieren zijn er ruim 40, knaagdieren belopen net meer dan 30, terwijl er een dozijn apensoorten in de collectie zijn ondergebracht. De overige soortgroepen, zoals vleermuizen, insecteneters, haasachtigen en een buideldier, omvatten steeds enkele exemplaren. Bij de hierboven genoemde aantallen zijn niet de 'beoogde toevoegingen' opgenomen.

Van de 'beoogde toevoegingen' maakt de deelcollectie noordse woelmuizen (*Alexandromys (Microtus) oeconomus*), voor een deel afkomstig uit Zeeland, een belangrijk onderdeel uit. De noordse woelmuis is een ijstijdrelict; in ons land is een klein aantal geïsoleerde populaties aanwezig die een aparte ondersoort vormen: *Alexandromys (Microtus) oeconomus arenicola*). Ook in Zeeland komen nog een paar van deze populaties voor. De soort komt tegenwoordig voornamelijk voor van Noord-Europa tot in Siberië.

In het verslagjaar is een onderzoek verricht naar het voorkomen van de zogenoemde *forma radnensis*. Hierbij bleken drie van de 1595 onderzochte bovenste tweede kiezen van deze noordse woelmuis de vorm *radnensis* te vertonen: hierbij is er een omgekeerde omega (Ω) aan het driehoekje aan de tongzijde aanwezig. Het doel van dit onderzoek is om de frequenties van het voorkomen van de vorm *radnensis* in de bekende subpopulaties van de noordse woelmuis in Nederland te bepalen om vast te kunnen stellen of de frequenties hiervan binnen de geïsoleerde populaties van elkaar verschillen.

De conservator Hester Loeff kon door omstandigheden het depot maar weinig bezoeken. Er is wel doorgewerkt aan determinatie van de voorwerpen en controle van eerdere determinaties en er verscheen een publicatie over een beverkaak.

Mineralen en gesteenten

Conservator Edward de Landmeter bericht als volgt:

Om de collectie mineralen en gesteenten eigen te maken en te inventariseren, worden eerst alle items nagelopen om te weten wat er aanwezig is en of de aanwezige omschrijvingen kloppen. Het uiteindelijke doel is om de collectie te rubriceren op de gangbare indeling naar samenstelling en/of kristalstelsels. Dit zal enige tijd in beslag nemen, maar op geologische tijdschaal is dat een relatief begrip.

Overige Naturalia

Conservator Gerard Heerebout bericht als volgt:

In het verslagjaar werden alle determinaties en standplaatsen gecontroleerd. Alleen de collectie eieren levert nu nog problemen op omdat deze wat in het ongerede geraakt is. Verder werd gepoogd om achterliggende gegevens uit diverse archivalia bijeen te brengen; niet alleen de gedrukte verslagen van het Zeeuws Genootschap en de Zeeuwse Museumstichting bevatten veel waardevolle gegevens, ook uit de archieven van de instellingen konden de nodige gegevens bijeengebracht worden. Het oud-archief van het Genootschap is tot 1969 gedigitaliseerd hetgeen raadple-

ging via internet goed mogelijk maakt. Dit maakt het bijeenbrengen van achtergrondgegevens bij voorwerpen in de collectie een stuk eenvoudiger.

Publicaties

Michelangelo Bisconti and Mark E.J. Bosselaers, 2020. A new balaenopterid species from the Southern North Sea Basin informs about phylogeny and taxonomy of Burtinopsis and Protororqualus (Cetacea, Mysticeti, Balaenopteridae). *PeerJ* 8:e9570 DOI 10.7717/peerj.9570.

G.R. Heerebout, 2022. Soepschildpadden in Zeeland. In: *Zeeland* 31 (1): p. 30-32.

G.R. Heerebout, 2022. J.G. de Man en de vorskwabben, *Raniceps raninus* (L.). In: *Zeeland* 31 (3): p. 131-132.

H.K. Loeff, 2022. Een beverkaak met een verhaal. In: *Zeeland* 31 (4): p. 185-186.

P.L. Meininger (redactie), 2022. *Avifauna Zeelandica. Vogels, vogelaars en vogelonderzoek in Zeeland*. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen. Twee delen, pp. 1-1448.

Hierin is opgenomen: R. Vlek, 2022. Verzamelaars van vogels in Zeeland en hun collecties, 1650-2020, pp.119-132.

F.A.D. van Nieulande, D.F. Hoeksema, H.W. Nijhuis en A.C. Rijken, 2022. De fossiele schelpen van de Nederlandse kust II, deel 17 Velutinidae, Triviidae, Eratoidae en Ovulidae. In: *Spirula* 431: p. 16-25.

F.A.D. van Nieulande, 2022. Omzwervingen van een blauwe steen. In: *Zeeland* 31 (2): p. 80-81.

Volkenkundige voorwerpen

De conservatoren Erik van der Doe en Liesbeth van der Geest berichten als volgt: In het verslagjaar was er andermaal veel aandacht voor koloniale roofkunst. In 2022 verscheen het eindrapport *Sporen. Onderzoek naar herkomstgeschiedenis en betekenisgeving van culturele objecten en collecties verworven in koloniale situaties*, een pilotproject uitgevoerd door het NIOD, Nationaal Museum voor Wereldculturen en het Rijksmuseum. Het rapport geeft aanbevelingen over prioritering, onderzoeksmethodologie en verslaglegging en biedt een toetsingskader. In juli van dit jaar heeft het ministerie van OCW het eerder al onderschreven advies van de aanbevelingen van de Raad voor Cultuur (Commissie Gonçalves) bevestigd en verder aangegeven op verzoek hulp en coördinatie bij teruggave en herkomstonderzoek van andere collecties te verlenen en een adviescommissie ter beoordeling in te stellen. Archiven vallen voorlopig nog niet onder deze beleidslijn.

Roofkunst en teruggave bleef onverminderd actueel. Vooral de Benin Bronzen, in 1897 door de Engelsen geroofde bronzen voorwerpen die intussen verspreid zijn over diverse Europese musea, spreken tot de verbeelding. In augustus dit jaar maakte het Horniman Museum in Londen bekend dat 72 bronzen voorwerpen uit Benin teruggaan naar Afrika. Indonesië liet in oktober weten zeven collecties die in Nederland verblijven terug te willen, waaronder van het Leidse Museum Volkenkunde de zogenoemde Lombokschat, de teugels van het paard van prins Diponegoro en objecten van de koninkrijken Singawesi (Oost-Java) en Luwu (Sulawesi), alsook de collectie Dubois (fossielen Javamens) in Naturalis.

Het overleg tussen Zeeuws Genootschap en Zeeuws Museum (met Katie Heyning en Caroline van Santen) over mogelijk dubieus verkregen objecten of met een bijzondere culturele, religieuze of spirituele waarde in de verzameling volkenkundige voorwerpen werd voortgezet. Op het symposium tijdens de najaarsvergadering van de conservatoren op 12 november is een presentatie gehouden over ongemakkelijk erfgoed in de volkenkundige collectie van het Zeeuws Genootschap. Uitgangspunt is het presenteren van de etnografica met zoveel mogelijk context en openheid.

Dit jaar werd een bezoek van de Erfgoedinspectie van het Ministerie van OCW met standplaatscontrole van de voorwerpen beschermd volgens de Erfgoedwet 2016 voorbereid. In 2017 werd het oudste deel van de collectie van het Zeeuws Genootschap en een groot aantal later verworven topstukken (waaronder veel volkenkundige voorwerpen) door de minister van OCW als nationaal beschermde cultuurgoederen erkend. Een geplande reguliere inspectie kon in 2021 door coronamaatregelen geen doorgang vinden. Het bezoek vond plaats op 17 maart 2022 met depotcontroles in de ZB Bibliotheek van Zeeland, Zeeuws Archief en Zeeuws Museum en leidde tot de constatering dat het beheer goed is. De ontvangst door de beherende instellingen werd als zeer positief ervaren.

Medewerking werd verleend aan de in 2021 begonnen activiteiten ter herdenking van 400 jaar West-Indische Compagnie, in samenwerking met Universiteit Leiden, Nationaal Archief en Nationale Bibliotheek van Brazilië. In het verslagjaar vonden online het tweede symposium over de rol van Zeeland bij de oprichting in 1621 en het derde symposium over Elmina en de slavenhandel plaats. Een bijdrage werd geleverd aan de online tentoonstelling 'Het Zeeuws Genootschap, de West-Indische Compagnie en het Atlantisch gebied: een selectie uit de collectie, 1769-2022', met meer dan vijftig voorwerpen van de verschillende afdelingen van de verzamelingen in bruikleen bij Zeeuws Museum, ZB Bibliotheek van Zeeland,

Zeeuws Archief en Erfgoed Zeeland. Tijdens de Genootschapsdag op 1 oktober werd een presentatie gehouden bij de opening van de tentoonstelling.

In het tijdschrift *Tribale Kunst* (december 2022, p. 6-7) stond in de rubriek 'Van heinde en verre ...', ditmaal over overzeese wapens, een afbeelding van een van de fraai met geometrische patronen gedecoreerde laat-achttiende-eeuwse peddelknotsen uit Tonga (3600-BEV-Z-80).

Van de meeste wapens in de collectie etnografica bestaan geen goede foto's. Na de overdracht vanuit Leiden naar Middelburg in 2007 zijn deze, zoals het merendeel van de andere volkenkundige voorwerpen niet opnieuw door het Zeeuws Museum gefotografeerd. Oude zwart-witfoto's van het Museum Volkenkunde geven geen goed beeld van het object. Zeeuws Museum en Zeeuws Genootschap zullen gezamenlijk het opnieuw fotograferen van de wapens bekostigen. Hiertoe is door Andeweg Taxaties te Vlissingen een taxatierapport gemaakt van 150 krissen, zwaarden, lansen, speren, schilden en andere voornamelijk uit voormalig Nederlands-Indië afkomstige wapens. De bestaande, veelal summiere beschrijvingen konden nu ook worden aangepast en uitgebreid. Tevens is er zo een actueel overzicht van de vervangingswaarde gekomen. Het fotograferen zal in 2023 gebeuren.

In het verslagjaar is verdergegaan met onderzoek naar herkomst en achtergrond van de collectie en werden weer voorwerpen ingevoerd in de Collectie Online. Voor de wapens kon daarvoor dankbaar gebruik worden gemaakt van het taxatierapport. Er waren dit jaar geen aanwinsten.

Aardewerk beeldje van de god Shiva, afkomstig uit een hindoetempel in Bengalen. Geplaatst op de lijst beschermde cultuurgoederen, Schenking J.R. Vos, 1819; ZM, G3603.

Koperen goudgewichtjes van de Asante aan de Goudkust, gebruikt voor het wegen van stofgoud. Geplaatst op de lijst beschermde cultuurgoederen en opgenomen in de online tentoonstelling WIC, ongemakkelijk erfgoed? Schenking C.J.M. Nagtglas, 1860; ZM, 3600-BEV-Z-79.

Jaarverslag van de Commissie Jeugd over 2022

Het bestuur van het Zeeuws Genootschap heeft, gesterkt door het succes van het YESC-project in 2019, in 2020 besloten om de komende vier jaar verder te gaan met de jeugdactiviteiten. Het kweken van interesse voor het deel van de collectie van het Genootschap dat al online te zien is, moet daarbij een grote rol spelen. Een van de speerpunten was het ontwikkelen van een app waarmee scholieren en studenten via de Collectie Online (kzgwonline.nl) kennis kunnen maken met een object uit de collectie.

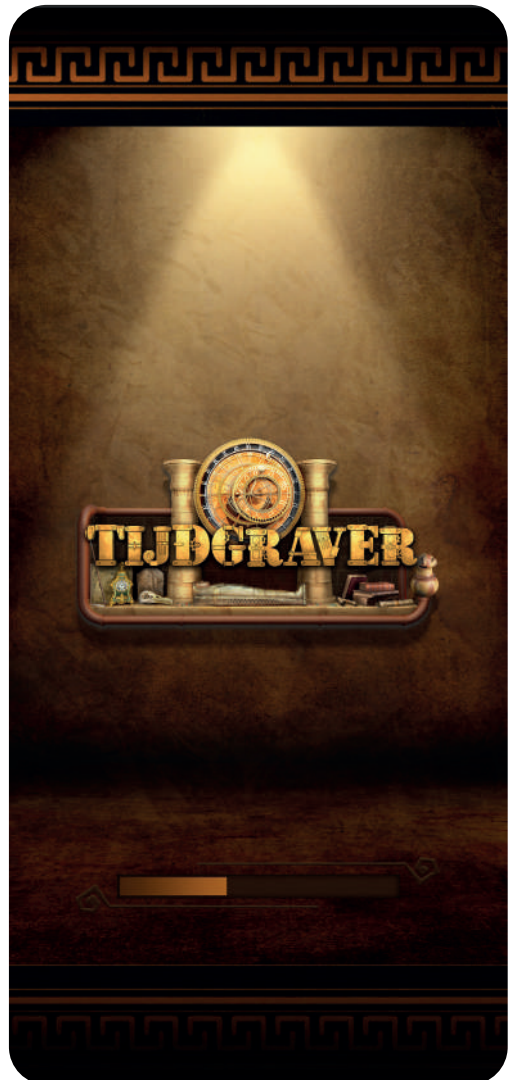
In 2022 is in het kader hiervan een functionele beschrijving ontwikkeld voor de app en is een groep met geïnteresseerde docenten uit het Zeeuwse voortgezet onderwijs geformeerd. Een goed draagvlak bij de scholen is van zeer groot belang voor het succes. De bouw van de app is uitbesteed aan Wavemakers, een organisatie die nauw samenwerkt met het onderwijs. Een groep studenten bouwt mee aan de app, een nadrukkelijke wens van het KZGW.

Het project heeft de naam Tijdgraver gekregen, een rechtstreeks citaat uit de documentaire over de conservatoren van het KZGW van Fifi Visser uit 2019: Tijdgravers. De uitgangspunten zijn dat Tijdgraver:

- de spelers kennis laat maken met de herkomst van de schatten, de details, het gebruik en de wijze waarop ze uiteindelijk in de collectie van het KZGW terecht zijn gekomen;
- is te gebruiken op mobiele telefoons en tablets (besturingssystemen: Android en iOS);
- volledig zelfsturend is (er zijn tijdens het spelen geen interventies nodig van docenten of van het KZGW);
- aan de docenten de gelegenheid biedt om het spel af te stemmen op het lesprogramma en zelf te bepalen op welke geografische schaal en met welke schatten ze de leerlingen willen laten spelen;

- zich leent voor verdere verdieping in de vorm van lessen, spreekbeurten en werkstukken;
- gebruikmaakt van de Collectie Online (<https://kzgwonline.nl>), waarin schatten uit de hele wereld zijn opgenomen (hierbij behoren zeer nadrukkelijk ook de schatten uit de Europese, Nederlandse en Zeeuwse geschiedenis);
- gebruikmaakt van de landelijk ‘voorgeschreven’ tien tijdvakken in de wereld- en vaderlandse geschiedenis

De app is in de eerste helft van 2023 gebouwd en geïntroduceerd bij de jeugd en het onderwijs. Hierover leest u in het jaarverslag van 2023 uiteraard meer.

Jaarverslag van de Commissie tot redactie van Tijdschrift Zeeland over 2021 en 2022

Een jaarverslag is in de meest letterlijke zin een verslag van wat er in het afgelopen jaar is gebeurd. Richten we ons daarbij op *Zeeland*, het kwartaalblad van het KZGW, dan is er heel wat gepasseerd. Het bijzondere van het kalenderjaar 2022 is dat de redactie daarin meer dan voorheen de blik vooruit richtte. Met als doel om in 2023 een vernieuwd tijdschrift te kunnen presenteren.

Allereerst de boekhouding van 2022. Met twintig artikelen van overwegend historische, culturele en natuurwetenschappelijke aard konden er aansprekende verhalen worden verteld over een ver en een enkele keer heel recent verleden. Met soms onverwachte invalshoeken.

Voorzitter Peter van Druenen van het KZGW verraste met een proefschrift waarin hij gebruikmaakte van historische stadskaarten als basis voor bestudering van bevolkingsontwikkeling. Het werd in de twintigste eeuw al eerder gesuggereerd om naar de kaarten van Van Deventer en Blaeu te kijken. Peter van Druenen: ‘Niemand heeft die raad opgevolgd. Daarom dacht ik: dat kan Van Druenen wel eens doen.’ September vorig jaar promoveerde hij in Utrecht op zijn proefschrift *Met en tellen. Stedelijke inwonertallen in de Lage Landen: een alternatieve benadering*.

Historisch rumoer was er ook. Tijdens de Genootschapsdag op 1 oktober 2022 werd de officiële akte van de in 1323 getekende Vrede van Parijs in de tapijtenzaal van het Zeeuws Museum getoond. Die was op verzoek van het Genootschap speciaal overgebracht uit het archief van de stad Lille. De expositie was gepland als startpunt van een jaar waarin op grotere en kleinere schaal het 700-jarig bestaan van Zeeland als bestuurlijke eenheid zou worden gevierd. Dat niet iedereen het daarmee eens was, vond zijn weerslag in het tijdschrift. Peter Henderikx betoogde in het decembernummer dat er geen reden is voor een feestje, simpelweg omdat Zeeland beoosten en bewesten Schelde al veel eerder een be-

stuurlijke eenheid vormden. Hoewel het feitelijk buiten het jaarverslag 2022 valt, kan hier wel al gemeld worden dat Arjan van Dixhoorn in het maartnummer van 2023 daarentegen concludeerde dat de grafelijkheid van Zeeland juist in 1323 van fictie werkelijkheid is geworden.

In het decembernummer van vorig jaar verkeerden we uitgebreid op de grens van land en zee. Zeeuwse schorren en slikken kunnen gezien worden als natuurgebieden van internationale allure, zo werd er geconstateerd, op wereldschaal net zo belangrijk als het tropisch regenwoud. Dat de ruimte voor natuurlijke processen door vele inpolderingen sterk is verkleind, is geen geheim. Verruiming van de vaargeul in de Westerschelde en het passeren van steeds grotere schepen vormen eveneens een bedreiging. Volop zorgen dus. Met daarbij de hoop dat een combinatie van de belangen van landbouw, recreatie, natuur en waterveiligheid tot een ommekeer kunnen leiden.

Zoals gezegd, 2022 was een rijk jaar. Conservatoren van het Genootschap boden met hun rubriek 't Is vol van schatten hier een fascinerende blik op wat zij allemaal in de depots van Zeeuws Museum, ZB Bibliotheek van Zeeland, Zeeuws Archief en Erfgoed Zeeland mogen koesteren. Van Vlaams kleingeld uit de twaalfde en dertiende eeuw tot op Zeeuwse kusten aangespoelde zeeschildpadden. Het is een collectie die na ruim 250 jaar nog steeds wordt uitgebreid.

De boekenrubriek was als vanouds een spiegel van het bloeiende lees- en schrijfklimaat in Zeeland. Met de bespreking van de tweedelige *Avifauna Zeelandica* in het maartnummer werd dat jaar een fors startschot gegeven. Recensent Gerard Ouweeneel constateerde: 'Voor in dit land en daarbuiten nog te verschijnen studies zal de *Avifauna Zeelandica* een maatstaf blijken te zijn, een 'moeder aller avifauna's'. *Noord-Beveland* was eveneens een uitgave die de weegschaal deed uitslaan: vijf kilo met 704 pagina's. Gerard Heerebout vertelde in het septembernummer dat hij erin bleef lezen.

Over omvangrijke uitgaven gesproken: met tweehonderd pagina's in totaal was de jaargang 2022 van *Tijdschrift Zeeland* rijker van papier voorzien dan ooit. In de loop van het jaar werd er tijdens redactievergaderingen gediscussieerd over mogelijke aanpassingen van het blad. Een groter formaat met daarin een grotere leesletter en meer ruimte voor illustraties zou het tijdschrift een magazineachtige uitstraling kunnen geven, was de gedachte. Omdat de titel *Zeeland* voor meerdere periodieken wordt gebruikt, werd besloten de naam te veranderen in *Tijdschrift Zeeland*. In elk nummer een dossier over een specifiek onderwerp of thema zou bij kunnen dragen aan een inhoudelijk standvastiger koers. Ook werd geopperd om in de toekomst plaats in te ruimen voor in de sfeer van het Genootschap passende advertenties. Er werden ook kleine veranderingen voorgesteld en meteen

uitgevoerd: met ingang van de derde editie van 2022 werd elk nummer voorzien van een voorwoord van de hoofdredacteur.

Er waren enkele personele wisselingen. Willem van den Broeke liet in de zomer van 2022 na tien jaar weten dat hij helaas geen tijd meer had voor het redactiewerk. Hoofdredacteur Gerard Heerebout vond het wat hemzelf betrof na acht jaar tijd voor verjonging. In het voorwoord van het decembernummer schreef hij: 'Hoofdredacteur zijn is leuk werk, maar net zoals in de vegetatiekunde: er moet voldoende dynamiek zijn om te voorkomen dat je het eindstadium bereikt waarin weinig of geen veranderingen meer plaatsvinden.' Jan van Damme is hem per 1 januari 2023 opgevolgd. Chiel Jacobusse en Mario Molegraaf zijn de redactie inmiddels komen versterken.

Met die wisselingen van de wacht werd het jaar 2022 afgesloten. Tegen die tijd stond het nieuwe magazine *Tijdschrift Zeeland* in elk geval als idee al grotendeels in de steigers.

Jaarverslag van de Commissie tot redactie van *Archief en Werken* over 2022

Commissie tot redactie van *Archief en Werken*

In 2022 is de Commissie tot redactie van *Archief en Werken* twee keer in Middelburg bijeengekomen, op 8 april en 16 september; verder werden de activiteiten via geregeld telefonisch en e-mailverkeer afgehandeld. De aflevering van *Archief 2022* bevatte voor het eerst een serie artikelen die één thema aan de orde stelde: de geschiedenis van de Zeeuwse landbouw. Dit thema bood een goede basis voor uiteenlopende bijdragen. Naast de geschiedenis van specifieke onderwerpen als de Zeeuwse fruitteelt en de sociale tegenstellingen op het Zeeuwse platteland tijdens het interbellum werd ook aandacht besteed aan de huidige problematiek en de te verwachten wederwaardigheden van deze sector, die zoals bekend op allerlei manieren in een bewogen overgangperiode verkeert. In een aparte afdeling van de aflevering 2022 van *Archief* werd een bijdrage over de Zeeuwse cartografie opgenomen. Zoals gewoonlijk verschaften de royale lay-out en goed gekozen illustraties het jaarboek een aantrekkelijke aanblik. De commissieleden lazen de manuscripten van de bijdragen, verzorgden de redactie, gaven ondersteuning bij de verwerking van de illustraties en assisteerden bij de correctie van de drukproeven.

Leden van de commissie waren aanwezig bij de uitreiking van de Roggeveenprijs op 23 april in de Oudkatholieke Sint Au-

gustinuskerk aan de Zuidsingel in Middelburg. De selectie van scripties en papers voor deze prijs biedt de redactie een goede gelegenheid artikelen voor *Archief* te werven. In het verslagjaar is er ook een nieuwe bijdrage in de reeks Werken verschenen: Leo Hollestelle en Veronica Frenks, *Een eigenzinnig romanticus: leven en werk van schilder en tekenaar Jacob Huijbrecht Hollestelle (1858-1920)*, Werken uitgegeven door het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, deel 20 (Middelburg en Veere 2022). Besprekingen over andere manuscripten hebben op dit moment nog niet tot tastbare resultaten geleid, maar het stemt tot tevredenheid dat ook de reeks Werken geregelde voortgang vindt. Aan het einde van het verslagjaar heeft Willem Peene besloten de redactie te verlaten. Wij zijn hem erkentelijk voor de waardevolle bijdrage die hij in de afgelopen jaren heeft geleverd. Dit betekent dat er een plaats in de redactie is opengevallen. Voor een nieuwe medewerker, die er plezier in heeft manuscripten over de Zeeuwse cultuur en geschiedenis van inhoudelijk en stilistisch commentaar te voorzien houden wij ons aanbevelen.

Jaarverslag van de Commissie tot redactie van *Archief – Jaarverslagen* over 2022

Het werk van de redactiecommissie is niet eenvoudig: de ongeveer 100 pagina's worden geschreven door de vrijwilligers zelf: conservatoren en leden van de werkgroepen en commissies. Van de ruim 80 vrijwilligers werkt een groot deel mee aan de teksten. Dit vereist een strakke planning en hier en daar de nodige aanmoedigen om op tijd de kopij binnen te krijgen. De conceptverslagen moeten al op 1 mei binnen zijn. Dit in verband met de Algemene Ledenvergadering die meestal tussen 15 mei en 1 juni wordt gehouden. Tijdens die vergadering worden de leden in de gelegenheid gesteld om vragen te stellen en suggesties te doen voor aanvullingen. De onbewerkte verslagen worden daarom direct in mei al digitaal gepubliceerd op de website. In juli vindt per auteur overleg plaats over de teksten en de afbeeldingen. Dit resulteert eind juli in een definitieve versie die nog één keer door de eindredacteur wordt bekeken en dan naar de vormgever kan. Augustus en september zijn dan ingeruimd voor de drukproeven. Doorgaans zijn er drie rondes. De auteurs worden alleen bij de eerste nog ingeschakeld. De twee volgende rondes hebben vooral te maken met zetduiveltjes en vormgeving. De meest voorkomende correcties in deze fase betreffen afbrekingen, de posities van de afbeeldingen en – per twee tegenoverliggende pagina's – het algehele paginabeeld.

De definitieve drukbestanden kunnen dan in de loop van oktober naar de drukker, waarna het wachten begint. Hoewel we allemaal veel ervaring hebben met het maken van boeken, blijft het elke keer spannend: komt alles eruit zoals we dat hadden bedacht en hebben we misschien toch nog iets over het hoofd gezien? Dat laatste is altijd het geval, zelfs bij de meest professionele uitgeverij. De laatste jaren was het echter – afgezien van het kleurverschil tussen de delen I en II in 2021 waarvan sommige redactieleden wel even wakker hebben gelegen – minimaal. Maar het blijft elk jaar spannend!

Jaarverslag van de Commissie Communicatie over 2022

Eind 2021 heeft de commissie het nieuwe logo en de nieuwe huisstijl van het KZGW gepresenteerd. Dat was een spannende gebeurtenis: dit was in 252 jaar niet veranderd en het bestaande logo, met op de ene zijde de rots met de zeven muzen van kunst en wetenschap en op de andere de godin van de wijsheid Minerva, was uitgegroeid tot een icoon en in de ogen van velen niet te vervangen. Toch was het nodig om te gaan werken aan een strakkere vormgeving omdat het logo zeer moeilijk te verwerken was in onze digitale communicatie. Zowel de muzen als Minerva kregen een plaats in het nieuwe logo, zij het veel meer gestileerd dan voorheen. Toegevoegd werd de missie ‘Wij laten Zeeland schitteren’, een zeer vrije interpretatie van de spreuk op het oude logo: ‘Non Sordent in Undis.’

In 2022 werden het logo en de missie vrij geruisloos in alle uitingen van het KZGW verwerkt. De commissie kon zich vervolgens gaan bezighouden met een van de belangrijkste vraagstukken van deze tijd voor culturele en wetenschappelijke verenigingen in het algemeen en het KZGW in het bijzonder: hoe houden we ons ledenbestand op peil en hoe betrekken we meer jongeren bij onze activiteiten? En in het verlengde daarvan: hoe maken we het grote publiek duidelijk dat een lidmaatschap niet alleen veel voordelen oplevert (de uitgaven en activiteiten van het KZGW), maar ook bijdraagt tot de instandhouding en uitbreiding van de enorme collectie van het KZGW en daarmee van de Zeeuwse cultuur en wetenschap. Met andere woorden: hoe gaan we het KZGW positioneren? Of: welke kernachtige regel zouden we bijvoorbeeld op billboards langs de snelweg kunnen zetten? Een regel die snel is te lezen en te begrijpen en bij de doelgroep aanzet tot actie: lid worden. Op het moment dat dit jaarverslag werd geschreven, was er een marktonderzoek gaande bij leden en potentiële leden. Op basis hiervan wordt verder nagedacht over de positionering. Wel zijn er in 2022 veel publicitaire initi-

atieven genomen richting de pers en de eigen uitgaven. Wilt u hiervan een indruk krijgen? Houd dan het nieuws en de nieuwsbrieven op de website in de gaten: <https://kzgw.nl/nieuws>.

Help mee Zeeland te laten schitteren!

Het KZGW is opgericht in 1769 en is een van de oudste nog zeer actieve cultureel-wetenschappelijke verenigingen van Nederland. De 1.400 leden en de 80 vrijwilligers van het KZGW dragen Zeeland in hun hart. Door middel van onze collecties (meer dan 200.000 objecten!), boeken, tijdschriften, exposities, lezingen, concerten, video's en congressen laten wij Zeeland schitteren. Zowel binnen de provinciegrenzen als ver daarbuiten. Het Genootschap was en is dé autoriteit op het gebied van de Zeeuwse kunsten en wetenschappen en wil dat nog lang blijven.

Lidmaatschap

Het lidmaatschap van het KZGW staat voor iedereen open. Leden ontvangen Tijdschrift Zeeland (4 keer per jaar) en het tweedelige jaarboek Archief en krijgen 50% korting op de toegang tot het Zeeuws Museum. Daarnaast genieten zij reductie op deelname aan de lezingen en op de aankoop van publicaties. De contributie bedraagt € 52,50 per jaar, voor huisgenootleden € 16,-. Jeugdleden (tot 30 jaar) betalen € 25,-. Een digitaal lidmaatschap kost € 30,- per jaar. U ontvangt dan alle uitgaven van het KZGW als PDF en als eBook.

Nieuwe leden

krijgen als welkomstgeschenk het prachtige collectieboek Van Wijs en Waan toegestuurd.

Maakt u iemand lid?

Dan kunt u een boek uitzoeken uit onze catalogus (waarin zich ook zeer oude uitgaven in nieuwstaat bevinden).

Overtuigd?
Ga dan naar <https://kzgw.nl/lid-worden>.

Ook de achterkant van het nieuwe *Tijdschrift Zeeland* zal worden gebruikt voor ledenwerving. Behalve de verzending naar de leden ligt het tijdschrift nu ook in de boekhandel.

media. De maandelijkse nieuwsbrief is een niet meer weg te denken fenomeen, de website wordt steeds drukker bezocht en de database van de Collectie Online (<https://kzgwonline.nl>) is inmiddels een zeer goed vindbare toegang tot de verzamelingen en de activiteiten van het KZGW.

De taken van de Webredactie zijn tweeledig: (1) het actueel houden van alle digitale uitingen van het KZGW en (2) het opzetten en uitbouwen van het wetenschapsplatform waarvoor de ideeën in 2022 op papier zijn gezet en in 2023 zijn gerealiseerd. Het is de bedoeling dat dit platform een brede wetenschappelijke invulling krijgt met uiteraard alle mogelijkheden tot discussie die ons digitaal ter beschikking staan. Het platform zal artikelen bevatten van wetenschappers binnen en buiten het KZGW. Voordat een artikel wordt geplaatst vindt er een beoordeling plaats door de Webredactie en/of de redactie van Archief en Werken. Ook boeken komen in aanmerking voor plaatsing. Alle reacties op de artikelen worden beoordeeld voordat ze worden geplaatst. Op onze website te vinden op: <https://kzgw.nl/wetenschapsplatform>.

Jaarverslag van de Werkgroep Cultuurhistorie (WCH) over 2022

Financiën

Uiteindelijk werd het jaar afgesloten met een exploitatietekort van € 143.

Bestuur

Het bestuur van de werkgroep Cultuurhistorie bestond in 2022 uit negen leden, maar voor volgend jaar heeft drs. H. Nagelkerke aangegeven als penningmeester te zullen terugtreden. Zijn functie zal moeten worden ingevuld.

Activiteiten

Indringend in 2022 waren de voorbereidingen voor de herdenking van de Vrede van Parijs, in 2023 700 jaar geleden. Genoemde vrede werd, met medewerking van de Duitse keizer en de Franse koning, gesloten op 6 maart 1323 tussen de graven van Holland-Henegouwen en Vlaanderen en de vooraanstaande steden in deze gebieden. Het verdrag betekende het einde van het jarenlange conflict rond de grenzen van de vorstendommen langs de Schelde. Vanwege het voorgenomen omvangrijke herdenkingsprogramma in 2023 en de verschillende samenwerkingsverbanden met Zeeuwse, (Zeeuws-)Vlaamse steden en de stad Lille waar het archief zich bevindt met de akte van Parijs, zijn er intensieve contacten met de provincie, verschillende gemeenten in Zeeland, België en Frankrijk en onderzoeksinstituten in Nederland en elders in Europa. Initiatief en organisatie voor dit het project liggen in handen van Arjan van Dixhoorn en Gerard van Keken.

Ondanks bovengenoemde omvangrijke voorbereidingen konden vanaf voorjaar 2022 verschillende symposia en bijeenkomsten worden gerealiseerd, waaronder:

- 9 april: Symposium ‘Roggeveen en de ontdekking van Paaseiland’. Viering van het Roggeveenjaar in de ZB Bibliotheek van Zeeland. In 2022 was het 300 jaar geleden dat Jacob Roggeveen Paaseiland ontdekte. In de ZB werden twee klei-

Onthulling door de commissaris van de koning, Han Polman van de originele akte van de Vrede van Parijs uit 1323 in het Zeeuws Museum. Foto: Lex de Meester.

ne exposities ingericht: in een vitrine waren objecten uit de collectie van het KZGW opgenomen en twee documenten uit het Nationaal Archief. Tevens was er een foto-expositie over Paaseiland van fotograaf Henk Kloosterhuis. De sprekers bij het mini-symposium waren: Ruud Paesie over de schepen die Roggeveen voer, Jan Boersema over Paaseiland en Roelof van Gelder over de persoon Roggeveen, zijn acties en drijfveren.

- 23 april: Uitreiking van de tweejaarlijkse Roggeveen-scriptieprijs tijdens een bijzonder mini-symposium. Alle scripties hadden iets te maken met de geschiedenis van Zeeland. De middag was bijzonder omdat, na de tweejaarlijkse Roggeveenlezing door de bekende Roggeveenkenner Roelof van Gelder en de juryvoorzitter, de genomineerde studenten aan het woord kwamen en *pitches* hielden over hun scriptie.
- 18 mei: ‘Middeleeuwse’ Vrienden-open avond’: een zeer drukbezochte bijeenkomst in Zierikzee. Over de historische rol van Zierikzee in de middeleeuwen en de Slag van Zierikzee: het beslissende moment dat leidde tot de Vrede van Parijs. Arjan van Dixhoorn en Jurian Bazen (promovendus over de Vrede van

Parijs 1323) waren de sprekers. De bijeenkomst werd door 120 aanwezigen bijgewoond.

- 17 september: ‘Publieksdag Rederijkers’. Het programma voorzag in presentaties over de Arnemuidse rederijkers van weleer waarvan het Arnemuids Museum enkele kostbare schatten bewaart. Ook werd er aandacht besteed aan de zoektocht naar Zeeuwse rederijkers, hun netwerken en aan het nut van zulk onderzoek. De voordrachten werden afgewisseld met liederen die Middelburgse rederijkers in de zestiende en zeventiende eeuw schreven op bestaande melodieën. Deze werden uitgevoerd door een gelegenheidsgezelschap onder leiding van Christian Blaha, Middelburgs componist, musicus en koorleider.
- 22 september: Symposium in Haamstede over het Slot Haamstede. Op dit symposium werd het belang van deze bijzondere plek door de eeuwen heen getoond en werden nieuwe ontdekkingen en inzichten in een breder perspectief geplaatst. Daarnaast kwamen de bouwhistorische ontwikkeling en de voormalige bewoners en eigenaren van Slot Haamstede aan bod. Aanleiding voor het congres was het boek *Slot Haamstede tussen zand en zout. Geschiedenis, bouwgeschiedenis en archeologie van een kasteel op Schouwen*, dat in 2021 verscheen.
- 1 oktober: Genootschapsdag in het Zeeuws Museum met een vol programma en aanwezigheid van de pers. Programmaonderdelen waren: presentatie van het nieuwe logo van het KZGW, de officiële schenking aan het KZGW van een aantal penningen (ontwerp en schenker: Chris Rutten) en twee vroegnegentiende-eeuwse schilderijen van de hand van Abraham Bruinings Worrell (schenker Toine Voets), opening van de online expositie over de West-Indische Compagnie en een minisymposium over de Vrede van Parijs in 1323. Hoogtepunt daarin was de expositie met de originele akte van Parijs in de Tapijtenzaal van het museum, uitgeleend door het archief te Lille. Een Franse delegatie van medewerkers van dat archief lichtte de Akte toe. Ook hielden Arjan van Dixhoorn en Jurriaan Bazen een voordracht over dit bijzondere historische document. Het programma - dat een aanloop vormde tot de verschillende activiteiten rondom de viering van de Vrede van Parijs in 2023 - werd afgesloten met een toespraak van Hans Polman, commissaris van de Koning in Zeeland. Hierna vonden groepsgewijs zaalwandelingen plaats waar de bezoekers werden geïnformeerd over de twee schenkingen en de originele akte.

Leden

De werkgroep heeft – naast het bestuur – ook een bestand met leden die zijn geïnteresseerd in de activiteiten van de WCH. In 2022 nam dat aantal toe met twee. In totaal zijn er per 1 januari 2023, 174 leden.

Financiën

In 2022 zijn er voor de verschillende activiteiten uitgaven geweest voor symposia en andere bijeenkomsten. Daarnaast zijn er ook uitgaven geweest voor webhosting in het kader van Zeeland 700. Uiteindelijk werd het jaar afgesloten met een exploitatietekort van € 2.577.

Jaarverslag van de Werkgroep Geologie over 2022

Bestuur en leden

Het bestuur begon het jaar voltallig, met vijf leden. Tijdens de ALV in februari trad Ruud Lie reglementair af, na dertien jaar secretaris te zijn geweest. Een nieuw bestuurslid bleek niet beschikbaar, zodat het bestuur na de ALV uit vier leden bestond. De taken van de secretaris werden onderling verdeeld. De werkgroep had aan het eind van het verslagjaar 78 leden. De verdeling was: 40 kernleden, een jeugdlid, 33 Volutaleden, twee ereleden en twee KZGW-leden. Twee nieuwe leden meldden zich aan, onder wie een jeugdlid. Daarnaast verloor de werkgroep vier leden, drie door overlijden en één door opzegging. Er kwam een nieuwe contactpersoon namens het KZGW.

Activiteiten

Na een lange coronastop kon de werkgroep vrijwel het hele jaar weer normaal functioneren en activiteiten houden. Alleen in januari was het vanwege landelijk coronabeleid nog niet mogelijk om bijeenkomsten te organiseren, waardoor de ALV doorschoof naar februari. Ook het Natuurspreekuur Strandfossielen ging in januari niet door.

Tijdens de reguliere werkgroepavonden werden er vijf lezingen gehouden; ook vond er de algemene ledenvergadering, een determinatieavond en een avond over vakantieavonden en -ervaringen plaats. De bijeenkomsten werden redelijk tot goed bezocht: in het eerste semester gemiddeld 15 tot 20 bezoekers per avond en in het tweede semester gemiddeld 20 tot 25. De werkgroepavonden zijn alleen maar mogelijk dankzij de inzet van enkele trouwe leden die het projecteren van beeldmateriaal faciliteren, en weer anderen die voor koffie/thee/koek zorgen. Waarvoor dank.

Natuurspreekuur 29 april 2022.

Natuurspreekuur 11 mei 2022.

De lezingen werden gehouden door:

- 25 maart: Freddy van Nieulande, 'Ammonieten en Nautiloïden';
- 27 mei: Peter de Dreu, 'Een andere kijk op klimaatverandering';
- 28 oktober: Peter Vos, 'Geoarcheologisch onderzoek uitgevoerd voor het Nieuwe Sluis Project Terneuzen';
- 25 november: Johan Vellekoop, De Chicxulub inslagkrater als archief van catastrofes en klimaatverandering;
- 23 december: Bram Langeveld: 1) 'Fossiele tanden van de witte haai *Carcharodon carcharias* (Linnaeus, 1758) van de Nederlandse stranden buiten Zeeland en 2) 'De reuzenalk in Nederland'.

Het Natuurspreekuur Strandfossielen werd elf keer gehouden: maandelijks elke tweede woensdag van de maand, behalve in januari. Het is een samenwerkingsverband met natuurmuseum Terra Maris, dat de ruimte biedt voor deze activiteit.

Natuurspreekuur 10 augustus 2022.

Natuurspreekuur 14 september 2022.

Natuurspreekuur 30 september 2022.

Natuurspreekuur 12 oktober 2022.

Vier werkgroepleden behandelen hier de vragen van het publiek en presenteren ook steeds zelf interessant strandmateriaal.

Het archief van de werkgroep ontbeerde helaas een deskundig beheer, wat er toe heeft geleid het materiaal bij het KZGW onder te brengen. Het oudere materiaal - vooral papier - lag bij dit schrijven al gereed om daar te worden opgenomen, het recente digitale materiaal zal volgen. Van verenigingsblad Voluta verschenen zoals gebruikelijk twee nummers. De oudere jaargangen van het blad zijn te raadplegen op de website van de werkgroep.

Financiën

Met een bijna vol activiteitenprogramma zijn de uitgaven na de opgelegde passiviteit in de twee voorgaande coronajaren weer op het oude niveau. Het jaar werd afgesloten met een positief saldo van € 48,14 waarmee de opgebouwde buffer iets groter werd. De financiële positie is gezond, maar wordt vanwege toenemende kosten komende jaren wel een punt van aandacht.

Natuurspreekuur 14 december 2022.

Bijlage

Chronologisch en toegelicht overzicht van een selectie van aanwinsten voor de collecties gedurende het jaar 2022

Februari 2022

Aanwinsten voor de collectie Boeken

Mededeling door conservator Paul Aarssen

Zes boeken uit de achttiende en negentiende eeuw, waaronder drie kinderboekjes

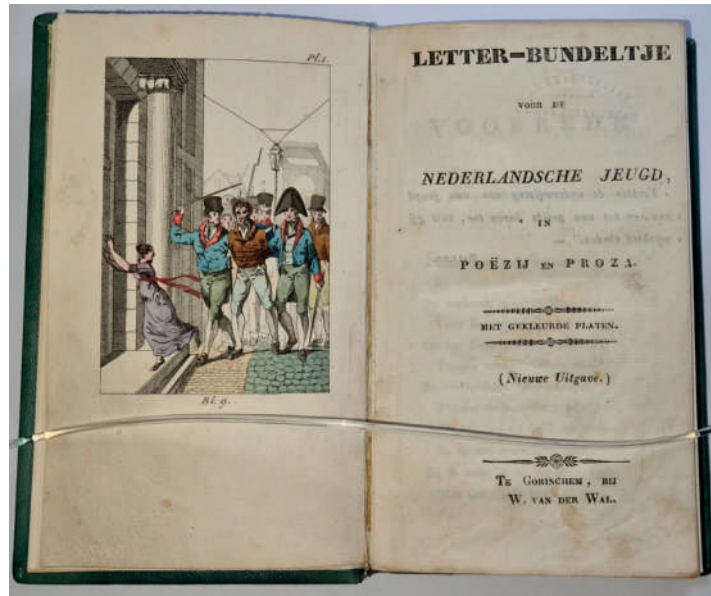

Van conservator Katie Heyning ontving het Genootschap een zestal boeken, waaronder drie interessante kinderboekjes die een mooie aanvulling vormen op onze verzameling kinderboeken.

- *Letter-bundeltje voor de Nederlandsche jeugd, in poëzij en proza*. Met gekleurde platen (nieuwe uitgave). Gorinchem, W. van der Wal, [1824]. Vooral stichtelijke verhalen en gedichten met bijzonder leuke, prachtig gekleurde plaatjes.

- *Buffon voor de jeugd; natuurlijke geschiedenis der viervoetige dieren* [door Louis Leclerc Buffon]; met 8 gekleurde steendrukplaten. Amsterdam, Hendrik Vleck, [1862]. Met in handschrift opdracht van D.W. Bouten, Vondel Instituut Amsterdam, aan N.C. Kist wegens goed gedrag en vlijt, 14 juli 1877. Georges Louis Leclerc Buffon (1707-1788), Frans bioloog en natuuronderzoeker en een van de Encyclopedisten. Hij publiceerde tussen 1749 en 1789 zijn *Histoire naturelle, générale et particulière* in 36 rijk geïllustreerde delen. Later aangevuld met nog acht delen over amfibieën, reptielen en vissen. Door zijn ideeën over verandering van dieren onder druk van omstandigheden was hij in feite een voorloper van Charles Darwin. De platen uit zijn werk zijn erg gewild.
- *Fables de La Fontaine*; illustrées par Karl Girardet; 105 vignettes et un frontispice; nouvelle édition. Tours, Alfred Mame et fils.

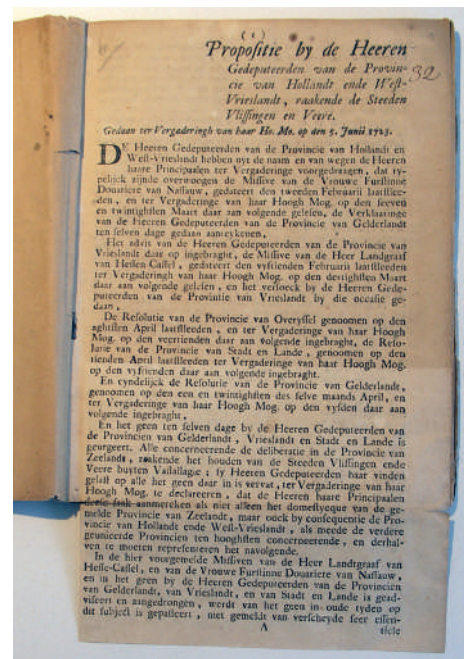
Deze bij iedereen welbekende fabels zijn vele malen in diverse formaten uitgegeven. Vaak werden daarbij de illustraties van K. Girardet gebruikt zoals ook in deze uitgave die tot ver in de vorige eeuw werd herdrukt. Deze is waarschijnlijk van

1901. Charles (Karl) Girardet (1813-1871) heeft meerdere boeken voor de uitgever Mame geïllustreerd, maar zijn grootste bekendheid dankt hij aan zijn historische werken en romantische landschappen waarvan er zich één in het Amsterdams Museum bevindt. Hij was bevriend met en hofschilder van koning Lodewijk Filips I. Naast deze kinderboekjes een *Redevoering op het vierde eeuwfeest van de uitvinding der boekdrukkunst binnen Haarlem*, van J.H. van der Palm, 1823, een niet zo bekende uitgave van de *Batavische arcadia* van J. van Heemskerk, Leiden 1765 en, *Rosamunde; romantisch dichtstuk* door W.J. Hofdijk (Amsterdam, 1839) met een opdracht van de schrijver aan zijn tante.

– *Notulen uit 1723. Propositie by de Heeren Gedeputeerden van de Provincie van Hollandt ende West-Vrieslandt, raakende de Steeden Vlissingen en Veere.* 1725 Onlangs kon op Catawiki voor een luttel bedrag een uitgebreid verslag uit de notulen van de vergadering van 5 juni 1723 van de gedeputeerden van Holland en West-Friesland worden gekocht. Deze publicatie is interessant omdat hierin weer eens wordt bevestigd dat Zeeland niet altijd als gehoorzaam jongetje met de andere provincies optrok. Het is duidelijk niet bedoeld als een algemeen pamflet maar zonder drukkersvermelding en adres rechtstreeks bedoeld voor de Staten van Zeeland en de andere belanghebbenden.

In genoemde vergadering werd gesproken over de *deliberatie in de Provincie van Zeelandt, raakende het houden van de Steeden Vlissingen ende Veere buyten Vassalagie*. Dat betekende dat de Staten van Zeeland van mening waren dat genoemde steden niet zonder meer moesten bijdragen in de kosten voor de republiek. Als argument werd aangevoerd dat die steden eigendom waren van de prins, als markies van Veere en Vlissingen. In Zeeland was daar in *seer haatelijke expressien* over gesproken. Alle andere provincies droegen in soortgelijke gevallen wel bij en betoogden in hun missiven naar de Staten van Holland dat zij uit het verleden geen voorvallen kenden die een uitzondering maakten

voor Vlissingen en Veere. Ook de landgraaf van Hessen-Cassel en de douairière van Nassouw hadden een brief van die strekking gezonden.

In vijftien foliovenen worden vervolgens allerlei argumenten vóór aangedragen. Zelfs wordt een passage uit de *Chronyck* van Boxhorn aangehaald over de stad Tholen die verpand was aan de heer van Bergen op Zoom en via hem in de Staten van Zeeland vertegenwoordigd was. Veere en Vlissingen waren door de koop door de prins rechtstreeks in de Staten vertegenwoordigd maar daardoor niet vrijgesteld van de herendiensten. Vlissingen en Veere zullen wel morrend akkoord zijn gegaan in het belang van de republiek.

Maart 2022

Aanwinst voor de collectie Munten en Penningen

Mededeling door conservator Rien Sanderse

Penningen uit de nalatenschap van Roline Wichers Wierdsma

Van Paul Aarssen, conservator voor de collectie Boeken, heeft het Zeeuws Genootschap een verzameling van zeventien penningen ten geschenke ontvangen. Deze penningen heeft hij gered uit de boedel van de kunstenares Roline Wichers Wierdsma (Franekeradeel 1891 – Domburg 1970), vanaf 1921 wonend en werkend in Aagtekerke. Zij was tot 1933 ook conservator voor de collectie Schilderijen van het Zeeuws Genootschap.

Vijf van deze penningen zijn door haarzelf gemaakt, de overige komen uit haar persoonlijke verzameling en zijn voor een groot deel propagandapenningen betrekking hebbend op de Eerste Wereldoorlog. Bijzonder is een drietal experimenten van haar hand, waarschijnlijk daterend van het jaar 1919. Ze woonde en werkte toen nog in Hilversum, waar ze leerling is geweest van onder andere Ferdinand Hart Nibbrig en Willem van Konijnenburg. Deze proefstukken zijn in lood gegoten, de diameter is ongeveer tien centimeter. De keerzijde is blanco en daarom niet afgebeeld. Op deze penningen is de stijl die ze gebruikt in haar latere penningen al goed te herkennen. Op de eerste is prachtig gestileerd 'ANNO MCM XIX' te herkennen. De tweede stelt een druiventros voor met onder het loof de letters MA en TRI, de derde heeft een drietal klokken onder een kroon met daaronder het jaartal MCM XIX.

In 1928 heeft ze een penning gemaakt ter gelegenheid van het 10-jarig huwelijk van mr. J.A. Heyse en J.E.H Tak. Zij bewoonden de buitenplaats Overduin in de buurt van Serooskerke. Op de voorzijde de datum: MCM / XXVIII / 26 MEI met daaronder twee leeuwen. Daaromheen IOHANNA ELISABETH HVBERTHA TAK. VROUW V. Mr. IOHAN AVGVST HEYSE. Op de keerzijde tien staande leeuwen met in het randschrift VW TIENDE KROON JAAR WORDT EEN JONGE DAG. De bronzen penning heeft een diameter van 156 centimeter en weegt 535 gram.

Roline Wichers Wierdsma werd in de jaren dertig enthousiast over de ontwikkelingen zoals die in nazi-Duitsland plaatsvonden. Lo van Driel gaat daar in zijn boek *Cultuur wordt Kultuur, Culturele collaboratie in Zeeland* uitgebreid op in. Hij maakt daarin ook melding van de tenlastelegging in de tribunaalzitting van 1946 dat ze een penning had gemaakt voor Herman Göring voor de prestaties van zijn *Luftwaffe*. Deze, vermoedelijk unieke, penning kon later niet worden getraceerd maar in deze schenking is hij nu toch tevoorschijn gekomen. Het getuigt van de grote invloed die de Duitse overheerser op de denkwereld van Roline had. Op de voorzijde een schild met daarop een geharnaste arm met een ring in de hand. Op de bovenrand zit een adelaar met gespreide vleugels. In het randschrift de tekst DAS GIGANTISCHE WERK UNSERES FÜHRERS IN DEN STURMEN

DES KRIEGES SICHERN UND VOLLENDEN ZU HELFEN IST SCHÖNSTE / AUFGABE UND HÖCHSTE PFLICHT ALLER DEUTSCHEN. Op de keerzijde een kaart van het toenmalige Duitse Rijk met de jaartallen van verovering. In het randschrift de tekst HERMANN GÖRING REICHSMARSCHALL DES GROSS-DEUTSCHEN REICHES.

In haar eigen verzameling zaten ook acht penningen die betrekking hebben op de gebeurtenissen in de Eerste Wereldoorlog (1914-1918). Deze penningen bieden inzicht in de manier waarop de Duitse, Oostenrijkse en Hongaarse bevolking naar de oorlog keek.

De Duitse kunstenaar Walther Eberbach (1866-1944) heeft een gietijzeren penning gemaakt die de gruwelijkheden op het slagveld van Verdun uitbeeldt. Op de voorzijde de dood die de beschouwer in de ogen kijkt terwijl hij soldatenbloed in de grond pompt. Daarnaast een bajonet in de grond geprikt. Daarboven VERDUN DIE WELTBLUTPUMPE 1916. Op de keerzijde een cartouche van slagaderen waar bloed uit drupt. Daarbinnen DEM / GENERAL PETAIN / UND SEINEN / HILFSVÖLKERN / AUS ALLER / WELT / 1916. In de rand de landen van de geallieerden en hun koloniën.

Van de Hongaars/Duitse kunstenaar Elisabeth von Esseö (1883-1955) bezat Roline vier penningen. De eerste daarvan is een propagandapenning met een lofzang op de kracht van het Hongaarse leger.

Op de voorzijde een naakte Hongaarse krijger met zwaard in de rechterhand tussen het wapenschild van Hongarije en de Stephanskroon. Daaromheen VIRTUTE HOS – TEM SVPERO (Door de deugd van superieure kracht). De keerzijde heeft twee vechtende leeuwen onder de tekst ANNO DOMINI MDCCCCXVII. In de afsnede de naam van de maker.

Van Elisabeth zijn er ook drie die gemaakt zijn ter gelegenheid van de overname van de regering door Karel I na de dood van zijn oudoom keizer Franz-Joseph I. Karel werd koning van Hongarije onder de naam koning Karel IV en keizer als Karel I van Oostenrijk. Karel zag de uitzichtloosheid van de oorlog in en kwam in 1917 al met vredesvoorstellen. Deze werden zowel door de Duitse keizer als door de geallieerden verworpen.

De eerste penning toont Karel IV met de Stephanskroon ter gelegenheid van de kroning op 30 december 1916. Daaromheen CAROLUS • IV • AP • REX • HUNGARIÆ. Op de keerzijde Karel IV te paard met opgeheven zwaard. Daarachter het wapenschild van Hongarije en de signatuur van Elisabeth van Esseö. Eromheen IN MEMORIAM XXX DECEMB A DOM MCMXVI.

Op de tweede penning staat Karel als keizer van Oostenrijk en koning van Hongarije. Deze beeldenaar werd ook gebruikt voor medailles als beloning van betoonde moed. De keerzijde heeft een adelaar onder de keizers- en koningskroon van Oostenrijk-Hongarije.

De derde penning is de personificatie van het Hongaarse koningschap verbeeld door koningin Maria van Hongarije (1382-1392) met de Stephanskroon naar rechts. Daaromheen DOMINE • PROTEGE • REGNVM • MARIANVM • HUNGARIAM. Op de keerzijde twee naar elkaar gewende beeltenissen van een gevleugelde Victoria met in de ene hand het wapen van Hongarije en in de andere de Stephanskroon. Boven de kroon ANO – DOM, eronder het jaartal 1916.

Van de Duitse medailleur Karl Goetz (Augsburg 1875–München 1950) had Roline drie penningen in haar collectie. De eerste betreft een penning gemaakt ter gelegenheid van de ondergang van de ‘Lusitania’. De Duitse marine had een cordon van onderzeeboten gelegd rond Groot-Brittannië om wapenleveranties van de Verenigde Staten aan de Britten tegen te houden. Zij waarschuwden dat elk schip dat het cordon zou willen doorbreken getorpedeerd zou worden. De ‘Lusitania’ was een passagiersschip van de Engels-Amerikaanse Cunard Line waarvan het ruim was uitgebreid om ‘admiraliteitsgoederen’ te kunnen vervoeren. Op 7 mei 1915 werd het schip door de Duitse onderzeeër U20 getorpedeerd. Binnen achttien minuten was het schip gezonken, van de 1962 passagiers aan boord verdronken tijdens de ramp 1198 mensen.

In de Verenigde Staten zorgde de ramp voor sterke anti-Duitse gevoelens bij de bevolking en werd opgeroepen de oorlog te verklaren. Karl Goetz maakte ter gelegenheid van deze ramp onderstaande penning voor de Duitse propagandadienst met de beschuldiging dat de Britten de passagiers gebruikten als dekmantel voor wapentransporten. Om de woede van de Amerikanen niet verder te voeden gaf de Duitse regering opdracht om uitgifte van deze penning onmiddellijk te staken en al gedistribueerde penningen terug te halen. Dit is gebeurd, maar penningen verspreid buiten Duitsland konden niet worden ingenomen. Uiteindelijk werd de ruzie om de ‘Lusitania’ gesust, de VS werden pas later de oorlog ingezogen.

Voorzijde: Ticketloket met daarachter de dood, en daarvoor een grote menigte die een ticket wil kopen. Bovenaan de tekst GESCHÄFT ÜBER ALLES. In de krant in de handen van een van de passagiers U/BOOT/GEFAH[R]. Keerzijde: de R.M.S. 'Lusitania' vergaat in de golven. Daarboven KEINE BANN WARE. In de afsnede DER GROSSDAMPFER LUSITANIA DURCH EIN DEUTSCHES TAUCHBOOT VERSENKT / 5 MAI 1915.

De andere twee penningen van Karl Goetz betreffen de Russische revolutie. De eerste toont de gekroonde buste van tsaar Nicolaas II naar rechts. Achter het hoofd een knoet met het handvat links. Daaromheen DER • ABGEDANKTE • SELBSTHERRSCHER (de afgezette autocraat).

Op de keerzijde de Russische keizerstroon, met in de rugleuning de keizerlijke adelaar en de letter N, omgegooid door een beer met een gebroken ketting in zijn bek. Hij wordt aangemoedigd door een soldaat met brandende fakkel in de rechterhand. Rechts: 15 Mærz, links 1917. Daaronder de signatuur van de medailleur.

Het tweede exemplaar toont twee handen die de omgekeerde Russische keizerskroon vasthouden. In de kroon aandelen en bankbiljetten. Daarboven 1914, eronder ALLES FÜR DEN GROSSEN SCHLAG. Dit verbeeldt de buitenlandse

investerings in de tsaristische oorlogsindustrie. Op de keerzijde staat John Bull als personificatie van Engeland huilend om het Russische volk (de bebaarde man met bezem die bankbiljetten in een kist veegt). Op de kist een vlag met daarop een muts. Op de vlag SOWJET VOLKRAT, 10 JAN 1918. Alle investeringen in de tsaristische oorlogsindustrie zijn in dat jaar in één klap waardeloos geworden, wat in het toenmalige Duitse Rijk voor leedvermaak heeft gezorgd.

In de verzameling zaten verder nog vier penningen van (ogenschijnlijk) minder belang:

1. Een penning die vlak voor de dood van Roline is uitgegeven door de firma DRU (Diepenbrock en Reigers Ulft) ter ere van Nicolaus Copernicus (1472-1543). Op de keerzijde rond het beeldmerk sterren en planeten.
2. Een penning op graaf Jan van Nassau ter gelegenheid van de viering van de 300ste verjaardag van de Unie van Utrecht.

3. Een penning van de Franse medailleur George-Henri Prud'homme gemaakt ter gelegenheid van de eerste solovlucht over de Atlantische Oceaan door Charles Lindbergh in 1927.
4. Een niet-geïdentificeerde geëmailleerde Duitse penning. De emaillelaag is ver ver-
gaan zodat op de voorkant de afbeelding en de tekst grotendeels onleesbaar zijn.

Juni 2022

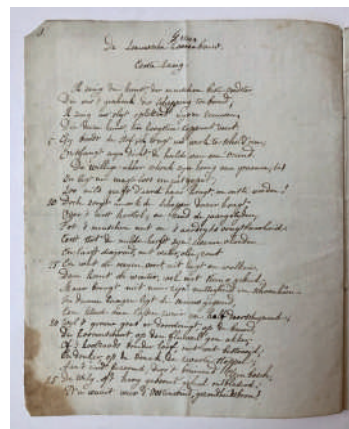
Aanwinsten voor de collectie Handschriften

Mededeling door conservator Jan van Loo

De Zeeuwsche Graanbouw

Door aankoop werd een handgeschreven gedicht van Willem Emmery de Perponcher Sedlnitzky, heer van Wolfaartsdijk (1741-1819) verworven, getiteld 'De Zeeuwsche graanbouw'. Het stuk telt elf pagina's (295 regels) met twaalf pagina's toelichtende informatie. Het is in druk verschenen in 1801 bij de wed. J. van Schoonhoven te Utrecht.

Eerste regels: 'Ik zing die kunst der menschen beste voedster / die ons in 't geschenk der schepping toebereid'. Uit de toelichtende tekst blijkt dat de auteur vooral het 'land van ter Goes' bezingt en een grote kennis heeft van landbouw. Tot in detail worden landbouwwerktuigen en gebruiken in de landbouw besproken.

Aanwinsten voor de collectie Boeken

Mededeling door conservator Paul Aarssen

De geschiedenis van België in 100 oude kaarten

Van uitgeverij Lannoo kreeg het Genootschap als presentexemplaar het boek *De geschiedenis van België in 100 oude kaarten*. Dit bijzondere werk bevat niet alleen kaarten maar daarnaast een enorme hoeveelheid topografische afbeeldingen. Samen met de tekst geven ze een fraai en compleet beeld van de geschiedkundige ontwikkeling

van het gebied dat nu België heet. Alle mogelijke thema's komen aan bod en zijn rijkelijk versierd met tekeningen en prenten. Naast de kaarten wordt ook aandacht besteed aan de kaartenmakers. Een waardige tegenhanger van de een paar jaar geleden verschenen *Geschiedenis van Nederland in 100 oude kaarten*.

Juli 2022

Aanwinst voor de collectie Handschriften

Mededeling door de conservator Jan van Loo

Collectie Jacob Vreeken

Door aankoop is een collectie geschreven en gedrukte stukken verworven betreffende leven en werk van de onderwijzer in Biggekerke, schoolhoofd en dichter Jacob (Kobus) Vreeken (1870–1931), afkomstig uit zijn nalatenschap. Van zijn dichtbundel *Zeeuwsche Zangen* (1932) zijn in de ZB maar liefst vijf exemplaren aanwezig. Kennelijk was hij van groot belang voor de Zeeuwse gemeenschap.

Er zijn zowel manuscripten als gedrukte werken en de onderwerpen zijn zeer gevarieerd. Vier notitieboekjes bevatten gedichten in handschrift, onder andere uit bovengenoemde bundel. Voor diverse muziekstukken, die deel uitmaken van de collectie, schreef hij de teksten, bijvoorbeeld voor de compositie *Aan Bellamy*. Als schoolhoofd maakte Vreeken zich ook druk om het onderwijs. Was het beter om met een lei of met papier te werken? En hij heeft zich met name hard gemaakt voor het geven van handenarbeid en hield er zelfs lezingen over, die hij voorbereidde in schoolschriften. Ook personalia ontbreken niet. Zo is er een reisverslag van zijn vrouw naar Parijs en zijn er ook diverse brieven bewaard gebleven. In een plakboek zijn tal van Vreekens activiteiten bijgehouden. Van de amateurschilder G.W. Bergman is een getekend portret van een voorvader aanwezig.

Nog vermeldenswaard is de zelfgetekende kaart van Walcheren op linnen. De 113 buitenplaatsen zijn herleidbaar via een nummer op de locatie met separaat de naamsvermeldingen. De hedendaagse lezer zal geen moeite hebben met de handgeschreven teksten. De diversiteit van dit materiaal maakt het uitermate geschikt voor een profielwerkstuk, een scriptie of een uitgebreid onderzoek.

Augustus 2022

Aanwinst voor de collectie Handschriften

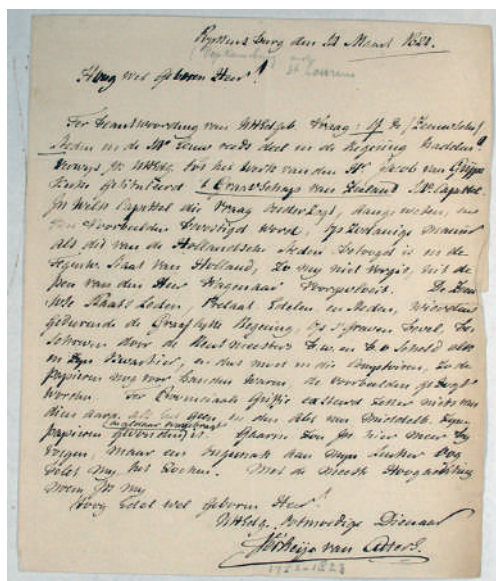
Mededeling van conservator Jan van Loo

Brief Jacob Verheije van Citters van 14 maart 1821

Opnieuw is het KZGW erin geslaagd om door aankoop een brief van Jacob Verheije van Citters (1753-1823) aan zijn collectie toe te voegen. De teller van het aantal handschriften van Verheije (Verheye) van Citters komt daarmee op het respectabele aantal van 125. Waar gaat het in dit schrijven over?

De brief is geschreven in kasteel Popkenburg bij St. Laurens op 14 maart 1821. De inhoud oogt heel gewoontjes. Het gaat om de vraag of de Zeeuwse steden in de veertiende eeuw reeds deelnamen aan de regering. Verheije van Citters verwijst daarbij naar het tweede hoofdstuk in het werk van Jacob van Grijpskerke, *t Graafschap van Zeeland, of te corte representatie van de Regering van Zeeland onder haere Graeven tot den jaere 1579, behelzende zeer omstandig den staet en recht van de Ridderschap en Edelen van Seelant* (Middelburg, KZGW 1882), waar de geslachten van de graven besproken worden. Zijn vraag wordt daar met voorbeelden beantwoord, die volgens Verheije van Citters zijn overgenomen van de geschiedschrijver Jan Wagenaar (1709-1773). De originele documenten van die voorbeelden zouden gezocht moeten worden in Middelburg daar er op de griffie van de provincie niets meer te vinden is. Verheije van Citters zou graag zelf nog wat meer informatie geven, maar een ongemak aan zijn linkeroog verhindert dat. De brief behelst dus een mededeling naar aanleiding van een vraag.

De brief is gericht aan jonkheer Johan van der Heim van Duijvendijcke (1791-1870), advocaat-griffier der Gedeputeerde Staten, lid van de Rid-

Brief van Jacob Verheije van Citters aan Jonkheer van der Helm, gedateerd op 14 maart 1821.

Jacob Verheye van Citters en zijn gezin. Pasteltekening door Jelgershuis, 1785. Zeeuws Archief, Collectie ZI-aanwinsten 281

derschap van Zeeland. Jacob Verheije van Citters was trouwens ook niet de eerste de beste. De functies die hij achtereenvolgens bekleedde waren raadsheer in het Hof van Vlaanderen (1775) en in het hof van Holland (1779-1795). Vanaf 1795 was hij de bewoner van kasteel Popkensburg.

Oktober 2022

Aanwinst voor de collectie Munten en Penningen

Mededeling van conservator Rien Sanderse

Penningen van kunstenaar en oud-burgemeester Chris Rutten

Op de Genootschapsdag van het KZGW op 1 oktober 2022 heeft mr. Chris Rutten tijdens een schenkingsceremonie vijf penningen overhandigd aan de voorzitter van het KZGW Peter van Druenen. Chris Rutten is oud-burgemeester van Middelburg maar daarnaast ook zeer verdienstelijk beeldhouwer en medailleur. Twee

van de overhandigde penningen maakte hij tijdens zijn Middelburgse periode (1985-1996).

De eerste is een penning gemaakt ter gelegenheid van het 100-jarig jubileum in 1993 van het bedrijf Focus Veilig. Het bedrijf was bekend om zijn artikelen voor veilig werken zoals veiligheidsbrillen, maar is inmiddels overgegaan in andere handen en produceert niet meer in Middelburg. De penning heeft een doorsnede van 100 mm en weegt 438 gram. Op de voorzijde is de zee te zien die het land bedreigt. Op het strand het logo van het bedrijf. Bovenaan staan de jaartallen 1893 en 1993. Op de keerzijde de tekst FOCUS VEILIG HOLLAND en de signatuur CR 93.

De tweede penning is ontworpen in opdracht van de Numismatische Kring Zeeland. Ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan van de kring is een actie gehouden om een bijdrage te leveren aan de financiering van de herbouw van de in de Tweede Wereldoorlog door een geallieerd bombardement verwoeste Middelburgse synagoge. De penning is in kleine oplage vervaardigd in brons, weegt 328 gram en heeft een diameter van 100 mm. Van deze penning zijn kopieën in tin gemaakt voor verkoop, waarvan de opbrengst is geschonken aan het fonds voor de herbouw. Een van deze kopieën bevindt zich sinds 2020 in de collectie. De voorzijde geeft een impressie van de restanten van de synagoge. De Hebreeuwse tekst verwijst naar de uitspraak 'dat vreemdelingen de muren (van de synagoge) zullen herbouwen'. Op de keerzijde staat een uit het water gerezen leeuw. Deze houdt een olijftak vast als symbool van vrede en rust. De leeuw verwijst oorspronkelijk naar de leeuw van Juda. Daarachter vaag de contouren van de te herbouwen synagoge. Op de golven N(umismatische) K(ring) Z(eeland) en de jaartallen (19)68 en (19)93.

Daarnaast heeft Chris Rutten een door hem gemaakte kopie in zilver van een pelgrimsinsigne overhandigd. Dit veertiende-eeuwse insigne gemaakt ten behoeve van de bedevaartskapel gewijd aan Onze-lieve-vrouwe ter Potterie in Brugge

is gevonden tijdens de werkzaamheden voor de parkeerkelder aan de Kousteensedijk in Middelburg. Door R.M. van Heeringen is het insigne beschreven in het boekje *Geld uit de belt* uit 1994. Het is een huisvormige plaquette met in het midden Maria-met-het-kind. Aan weerszijden de tekst AVE MARIA. Ter hoogte van de voeten aan weerszijden de gotische letter B. Deze kopie van de penning is indertijd uitgereikt aan relaties tijdens het jubileum van de Walcherse Bouwunie (WBU).

Een andere penning die niet in de verzameling mag ontbreken is de jubileumpenning voor het 750-jarig bestaan van de stad Middelburg in 1967. De diameter van deze bronzen penning is 40,6 mm en hij weegt 24 gram.

Als laatste heeft Chris Rutten een penning overhandigd die door hem is ontvangen in 1988 tijdens de feestelijkheden in Londen ter gelegenheid van het 400-jarig jubileum van het huwelijk tussen Willem III van Nassau en Mary Stuart. Het Zeeuws Genootschap heeft diverse penningen in de collectie die gemaakt zijn ter gelegenheid van dit huwelijk waarop deze jubileumpenning een mooie aanvulling is.

De zilveren penning heeft een diameter van 30,4 mm en weegt 12,88 gram. Aan de voorzijde staat het gekroonde monogram van Willem en Mary tussen de jaartallen 1688 en 1988, daarboven WILLEM III & MARY, en eronder NEDERLAND – ENGELAND. Op de keerzijde de aankomst in Engeland van de Nederlandse vloot met daarop Willem III, met daarboven hetzelfde gekroonde monogram.

Aanwinst voor de collectie kunst, kunstnijverheid en historische voorwerpen

Mededeling van conservator Katie Heyning

Twee schilderijen van Abraham Bruinings Worrell (1787-1860)

Links de schenker A. Voets,
rechts voorzitter P.G. van
Druenen.

Op de Genootschapsdag die gehouden werd op 1 oktober 2022 overhandigde A. Voets, keel-, neus en oorarts in ruste te Maldegem, de voorzitter van het KZGW twee schilderijen van Abraham Bruinings Worrell (1787-1860) afkomstig uit zijn ouderlijk huis. Ze waren in de jaren zestig door zijn ouders op een veiling gekocht en de heer Voets hechtte er zeer aan dat de schilderijen bij elkaar zouden blijven. Beide doeken, die AB Worrell gesigneerd zijn, hebben als thema landschappen met vee. Het ene schilderij is tevens een gezicht op de Haringvreter en Veere gezien vanaf Kamperland, het andere een gezicht op Burgh-Haamstede.

Abraham Bruinings Worrell werd in Middelburg geboren op 22 maart 1787. Hij was een zoon van schilder Jan Roeland Worrell en Adrienne van der Krap en groeide op in het huis De Witte Bolle in de Lange Delft, tegenover de ingang van de Herenstraat, waar de schilderswinkel van zijn vader was gevestigd. Daar konden particulieren behangsels, hout- en marmerimitaties, bovendeur- en schoorsteenstukken kopen. Het schilderen werd Abraham met de paplepel ingegoten en net als zijn vader bezocht hij al jong de Middelburgse Teeken Akademie, waar hij in 1803 een prijs kreeg in de 2e klasse tekenen naar pleister.

In 1809 trouwde Abraham in Middelburg met de negentienjarige Johanna Luberta Lans en hij vergrootte zijn inkomen door het geven van tekenlessen. In oktober 1809 adverteerde hij daarmee in de *Middelburgsche Courant*: 'De Schil-

der en Teekenmeester Ab. Bs. Worrell in de Langendelft is voornemens om, met het aanstaande Winter seizoen, des Avonds weder ten zynen Huize Lessen in de Teekenkonst te geven, beginnende den 16 October 1809.' Samen met zijn Johanna ging hij dat najaar in de Gravestraat wonen, waar zijn vrouw tot zijn groot verdriet in februari 1810 overleed.

Abraham hertrouwde in 1813 in Vlissingen met de Engelse Elizabeth Holder en vertrok rond 1815 met haar naar Engeland. De familienaam van zijn grootmoeder Maria Constantia Bruynings, de weduwe van Roeland Worrell, was hem als tweede voornaam meegegeven. In Engeland gebruikte hij Bruinings als voorvoegsel bij zijn achternaam. Abraham Bruinings Worrell werd een zeer gewild schilder, waarvan nog steeds veel werk te vinden is bij Engelse particulieren en kleinere musea, maar ook bij belangrijke instellingen als de Royal Collection. Vanaf 1819 was zijn werk, dat hij nu AvBW signeerde, ook regelmatig op tentoonstellingen te zien. Zijn scala aan onderwerpen was breed, maar het waren vooral de landschappen met vee en herders die in de eerste helft van de negentiende eeuw in Engeland razend populair waren. Geïnspireerd door het werk van de zeventiende-eeuwse Dordtse schilder Albert Cuyp gingen belangrijke schilders als Turner en Constable zich in deze periode richten op Hollandse luchten en 'meesterlijk' vee. Het werk van Abraham Bruinings Worrell sloot hier naadloos bij aan.

Abraham Bruinings Worrell (1787-1860), Landschap met vee, (mogelijk) zicht op Burgh-Haamstede, Schouwen-Duiveland. Olieverf op doek 64,5 × 77,5 cm.

Abraham Bruinings Worrell (1787-1860), Landschap met vee, (mogelijk) zicht op de Haringvreter en Veere vanaf Kamperland, Noord-Beveland met. Olieverf op doek 64,5 × 77,5 cm.

Ook de twee schilderijen die het Genootschap van Antoine Voets ontving, zijn duidelijk geïnspireerd door het werk van Albert Cuyp. Ze zijn helaas ongedateerd, maar dateren gezien de Zeeuwse landschappen waarschijnlijk van voor 1815. Hoewel het natuurlijk ook mogelijk is, dat hij in later jaren een oud schetsboek met Zeeuwse landschappen voor zijn achtergronden bleef gebruiken. Nader onderzoek zal hier hopelijk enig licht op laten schijnen.

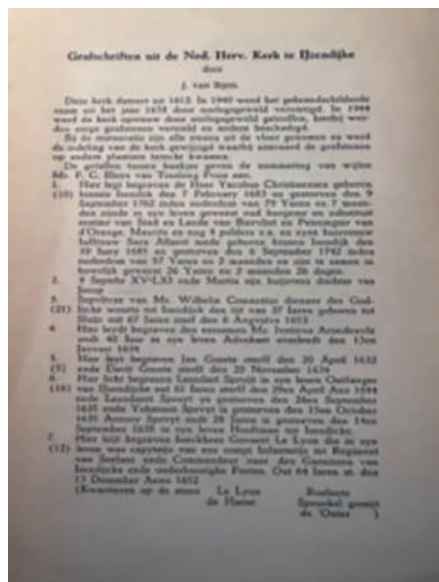
December 2022

Aanwinsten voor de collectie Boeken

Mededeling van de conservatoren Rob Bertijn en Paul Aarssen

Grafstenen in de kerk van IJzendijke

Deze aankoop betreft een waarschijnlijk zeldzaam pamflet (mogelijk een overdruk) met de titel 'Grafchriften uit de Ned. Herv. Kerk te IJzendijke', waarvan J. van Rijen de auteur is. Het gaat hier om de Mauritskerk, een van de oudste protestantse kerken in Nederland, die thans onder Monumentenzorg valt. De bouw vond plaats van 1612 tot 1614. In 1940 en 1944 had de kerk te lijden onder oorlogsgeweld en de laatste restauraties dateren uit 1949 en 2012.

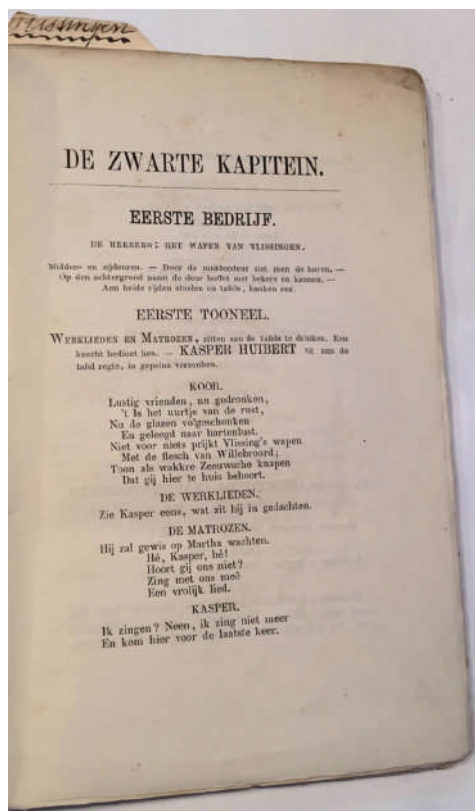
Het pamflet van zes pagina's beschrijft de grafschriften van de aanwezige graven, die bij sommige overleden personen opvallend veel informatie verstrekken. Er is een kaart van de kerk met de genummerde graven erin aangegeven. Een naamregister aan het eind geeft aan onder welk nummer iemand begraven ligt. Overigens zijn de graven bij een van de restauraties verwijderd en bij teruglegging op een andere plek terechtgekomen. De meeste van de vermelde overlijdens zijn uit de zeventiende eeuw.

De zwarte kapitein

Door aankoop kon een vrij obscuur werkje gekocht worden over de overgang van Vlissingen in 1572. De gevangenneming en ophanging van Hernando Paceco komen uiteraard aan bod. De bibliografische gegevens luiden: Rosier Faassen, *De zwarte kapitein; zangspel in drie bedrijven (4 tafereelen); muziek van Jos Mertens*. 's-Gravenhage, W. Carpentier, 1877.

Dit spel werd voor zover bekend nooit in Vlissingen opgevoerd. In maart 1878 was dit stuk te zien in de stadsschouwburg in Amsterdam. Later, in februari 1882, werd het opnieuw door de Vlaamsche Opera uitgevoerd in een Franse vertaling en omgewerkt tot een complete opera. Er schijnt ook een Duitse versie van te zijn.

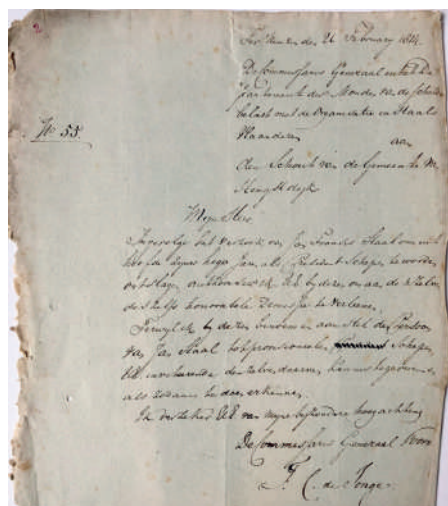

Aanwinsten voor de collectie Handschriften

Mededeling van conservator Jan van Loo

Brief met benoeming voor de schout in Hengstdijk

De tweede aanschaf is een manuscript van één velletje, een brief uit Terneuzen van 26 februari 1814 van de commissaris-generaal in het Departement van de Monden van de Schelde, te weten, de heer F.C. de Jonge. Hij stemt in met een verzoek van Jan Fransis Staal om vanwege zijn hoge leeftijd ontslagen te mogen worden als president-schepen en vervolgens benoemt hij (diens zoon?) Jan Staal als 'provisioneele schepen'. Deze kennisgeving is gericht aan de schout van Hengstdijk die de benoeming verder moet afhandelen.

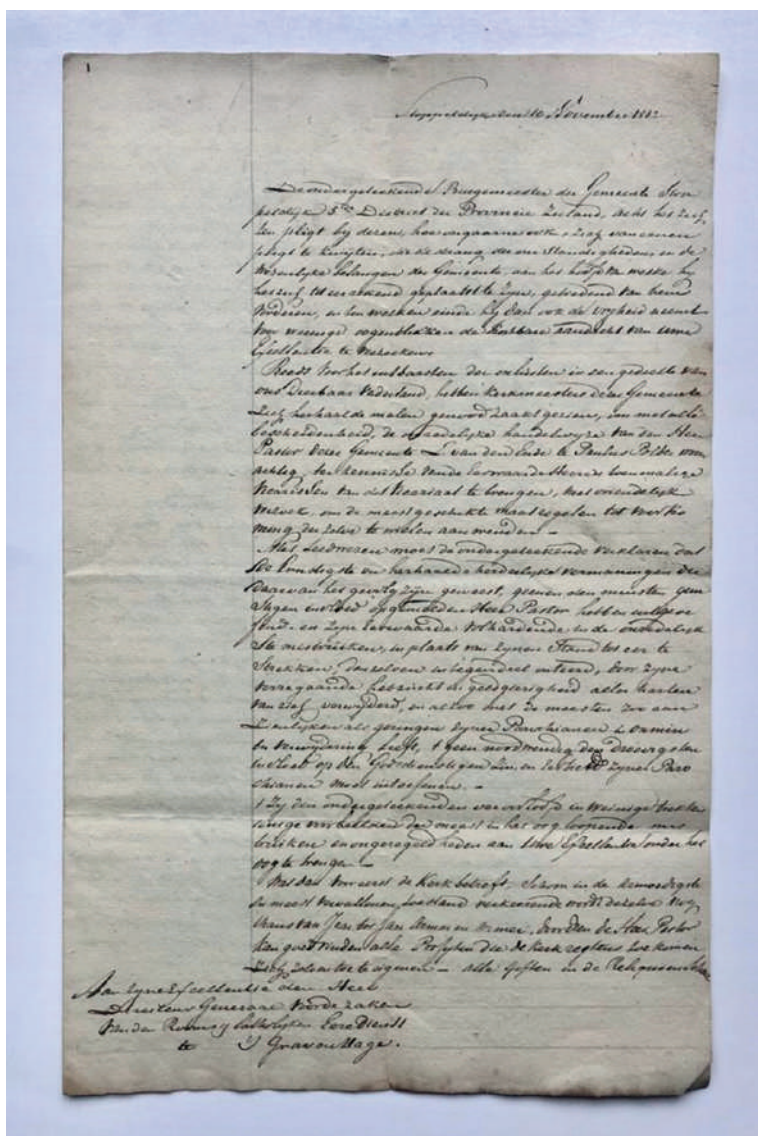

Dossier betreffende het ontslag van pastoor Van den Ende van de Paulus Polder

De laatste aankoop in deze serie is een klein dossier (vijf stukken van in totaal tien pagina's) over het ontslag van de pastoor van Paulus Polder, gemeente Stoppeldijk. Men leze de beschrijving bij de aanschaf:

In november 1832 schreef de burgemeester van Stoppeldijk aan de directeur-generaal voor de R.K. eeredienst in 's-Gravenhage, dat pastoor Van den Ende een onzedelijke handelwijze had en verzoekt intrekking van diens benoeming. Het 'onzedelijke' bleek te bestaan uit hebzucht en gierigheid, althans dat waren de nadergenoemde feiten: de inkomsten van de kerk in privé-zak, meerdere keren dezelfde kaarsen verkopen etc. Dit werd ook gerapporteerd aan de bisschop en enkele pastoors uit de omgeving konden de klachten onderschrijven. In oktober 1833 werd bij de vice-superior der Nederlandse legatie, Antonucci aangedrongen op haast want Van den Ende was begonnen de armlastige parochianen te bedelen, zogenaamd uit eigen zak. Men verzocht de onderpastoor van Hulst, J.F. Janssen in zijn plaats te benoemen. Op 14-10-1833 benoemde Antonucci inderdaad een nieuwe pastoor. Toen deze in Paulus Polder kwam bleek dat Van den Ende de pastorie niet wilde verlaten. Eene C. van Trappen uit P.P. rapporteert dit aan advocaat Van Deinse te

Hulst. Van den Ende had gezegd 'dat hij geen kwajongen is en niet wil vertrekken voor hij zijn Koninklijke permissie kreeg van de heer Piersser.' Van Trappen verzocht Van Deinse om juridische stappen opdat de pastorie vrij komt.

Het Zeeuws Genootschap is opgericht in 1769. De rots in de woelige zee met de zeven muzen werd het symbool. De muzen staan voor de vrije kunsten en wetenschappen. De rots is hun veilige werkplek en het opschrift kan (zeer) vrij worden vertaald met: 'Zij schitteren te midden van de golven'. De 1.400 leden en de 80 vrijwilligers van het Zeeuws Genootschap dragen Zeeland in hun hart en vormen met elkaar de rots der muzen. De collectie telt inmiddels meer dan 200.000 objecten die worden beheerd door diverse bruikleennemers in de hele provincie. Door middel van boeken, tijdschriften, exposities, lezingen en congressen laten wij de indrukwekkende Zeeuwse cultuur en geschiedenis zien, zowel binnen de provinciegrenzen als ver daarbuiten. Het Genootschap is dé autoriteit op het gebied van de Zeeuwse kunsten en wetenschappen.

Wij laten Zeeland schitteren!

U kunt het Genootschap steunen door toe te treden als lid en, desgewenst, een bijdrage te leveren aan de werkzaamheden van een van de werkgroepen of commissies.

Voor nadere inlichtingen omtrent het Genootschap en zijn activiteiten kan men zich wenden tot de administratie:

Kousteensedijk 7

4331 JE Middelburg

(0118) 65 43 47

info@kzgw.nl

<https://kzgw.nl>

<https://kzgwonline.nl>

